

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ | ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΔΠΜΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΝ | Α' ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ : ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ

ΟΙΝΟΠΟΙΕΙΟ ΣΚΟΥΖΕ ΣΤΟ ΜΑΡΑΘΩΝΑ ΑΤΤΙΚΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ

ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ ΒΑΣΙΛΗΣ : αρχ.μηχανικός

ΕΠΙΒΛ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : Ι. ΚΙΖΗΣ, καθ.

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2015.

ΟΙΝΟΠΟΙΕΙΟ ΣΚΟΥΖΕ ΣΤΟ ΜΑΡΑΘΩΝΑ ΑΤΤΙΚΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ

ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ ΒΑΣΙΛΗΣ : αρχ.μηχανικός

ΕΠΙΒΛ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : Ι. ΚΙΖΗΣ, καθ.

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2015.

Η ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας συγχρηματοδοτήθηκε μέσω του Έργου «Υποτροφίες ΙΚΥ» από πόρους του ΕΠ «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (ΕΚΤ) του ΕΣΠΑ, 2007-2013.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ τον Ι.Κίζη, καθηγητή ΕΜΠ, υπό την επίβλεψη και πολύτιμη καθοδήγηση του οποίου εκπονήθηκε η παρούσα εργασία.

Τον Μ.Κορρέ, καθηγητή ΕΜΠ, για τη βοήθεια σε θέματα ιστορικής τεκμηρίωσης του συγκροτήματος.

Θερμές ευχαριστίες στους Κ.Κωνσταντινίδη και Χ.Κωνσταντινίδη για τη διευκόλυνση της πρόσβασης και παραμονής μου στις εγκαταστάσεις του οινοποιείου Σκουζέ.

Ευχαριστώ τον Α.Νασιάκο, γενικό διευθυντή της οινοποιίας Σεμέλη, για τη βοήθεια σε θέματα λειτουργίας ενός σύγχρονου οινοποιείου.

Ευχαριστώ το Φ.Καφαντάρη, αρχ. μηχανικό, για τη βοήθεια στην αποτύπωση των εγκαταστάσεων του οινοποιείου.

Ιδιαίτερως ευχαριστώ τη Μ.Κίλια, αρχ. μηχανικό, για την πολύτιμη βοήθειά της στη διάρκεια της επί τόπου τεκμηρίωσης των εγκαταστάσεων καθώς και τη μετέπειτα συμβολή της στην ολοκλήρωση της εργασίας αυτής.

A.ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
1.1 Αντικείμενο και σκοπός της εργασίας	6
1.2 Μεθοδολογία	6
B. ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	7
2.1 Η πεδιάδα του Μαραθώνα και η διαχρονία της	7
2.2 Θέση οινοποιείου στο ευρύτερο περιβάλλον	10
2.3 Η οικογένεια Σκουζέ	12
2.4 το κτήμα ΚΛΟ ΜΑΡΑΘΩΝ στο πέρασμα του χρόνου	13
2.5 Ιστορικές αναφορές στους αμπελώνες του κτήματος Σκουζέ	15
2.6 Το κρασί του κτήματος Σκουζέ	16
2.7 Χρονολόγηση κτιρίου	19
Γ. ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙΝΟΠΟΙΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ 19^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ	20
3.1. Ο ελληνικός αμπελώνας μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους	20
3.2 Η ελληνική οινοποιία και οινοβιομηχανία το 19 ^ο αιώνα	21
3.3 Η οινοποίηση μέσα από τα εγχειρίδια της εποχής	24
3.3.1 Τα στάδια της οινοποίησης	26
3.3.2 Η χωρική έκφραση της οινοποίησης	28
Δ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΟΣ – ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ	30
4.1 Γενική περιγραφή - επιμέρους χρήσεις και λειτουργία	30
4.2 Προσπέλαση στο συγκρότημα	30
4.3 Κεντρικό κτίριο	32
4.3.1 Οι ισόγειες πτέρυγες	32
4.3.2. Ο όροφος	39
4.3.3 Οι ημιυπόγειες αποθήκες	42
4.4 Βοηθητικά κτίσματα	44
4.4.1 Κτίρια κ2-κ2Α	46
4.4.2 Κτίρια κ3-κ4	46
4.5 Φάσεις συγκροτήματος	48
4.6 Συγκριτική ανάλυση - αναζήτηση προτύπων κατασκευής	49

Ε. ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ, ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙΩΣΕΙΣ.....	53
5.1 Κτίριο Κ1	53
5.1.1 Κατακόρυφα στοιχεία	53
5.1.2 Οριζόντια στοιχεία	58
5.2 Κτίριο Κ2	60
5.3 Κτίρια Κ3-Κ4	61
5.4 Άλλες αλλοιώσεις	64
5.5 Κατάταξη και αξιολόγηση προβλημάτων	65
5.6 Πίνακες παθολογίας και αλλοιώσεων	65
ΣΤ. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΚΤΙΡΙΟΥ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ	76
6.1 Αξιολόγηση κτιρίου	76
6.2 Υφιστάμενο νομικό πλαίσιο και προτεινόμενη προστασία	76
Ζ. ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ	78
7.1 Αρχές και στόχοι επέμβασης	78
7.2 Επισκέψιμα οινόποιεα : ορισμός, αρχές λειτουργίας και προϋποθέσεις	78
7.3 Γενική περιγραφή πρότασης επανάχρησης και ανάδειξης	79
7.3.1 κτίριο κ1	79
7.3.2 κτίρια κ2 έως κ4	80
7.3.3 περιβάλλον χώρος - προσπελάσεις στο κτήριο	81
7.4. Επεμβάσεις στα κτίρια	82
7.4.1 επεμβάσεις δομικής αποκατάστασης, ενισχύσεις, στερεώσεις	82
7.4.2 ανακατασκευές	83
7.4.3 νέες κατασκευές	84
7.5 Επίλογος	85
Η. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ	86

A.ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. Αντικείμενο και σκοπός της εργασίας

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί το «οινοποιείο Σκουζέ» στο Μαραθώνα Αττικής. Πρόκειται για συγκρότημα κτιρίων αγροτοβιομηχανικού χαρακτήρα, που αναγέρθηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα από τον επιχειρηματία Παύλο Σκουζέ με κύριο σκοπό την οινοποίηση. Η παραγωγή τροφοδοτούνταν από ένα κτήμα-αμπελώνα έκτασης 500 στρεμμάτων και φαίνεται να διατήρησε την συνολική του έκταση έως τη δεκαετία του 1960. Τα κτίρια καθώς και τμήμα της αρχικής έκτασης ανήκουν σήμερα σε ιδιώτες και εγκαταλείφθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1990 παραμένοντας έτσι –εκτός μικρού τμήματος- έως τις μέρες μας.

Σκοπός της εργασίας είναι η αρχιτεκτονική, κατασκευαστική και ιστορική τεκμηρίωση του συγκροτήματος, η διάγνωση των φθορών και κάθε είδους βλαβών που παρουσιάζονται, η αξιολόγηση των κτιρίων και, τέλος, η διατύπωση μιας ρεαλιστικής πρότασης αποκατάστασης των προβλημάτων, επανάχρησης των κτιρίων και ανάδειξης του συγκροτήματος.

1.2. Μεθοδολογία

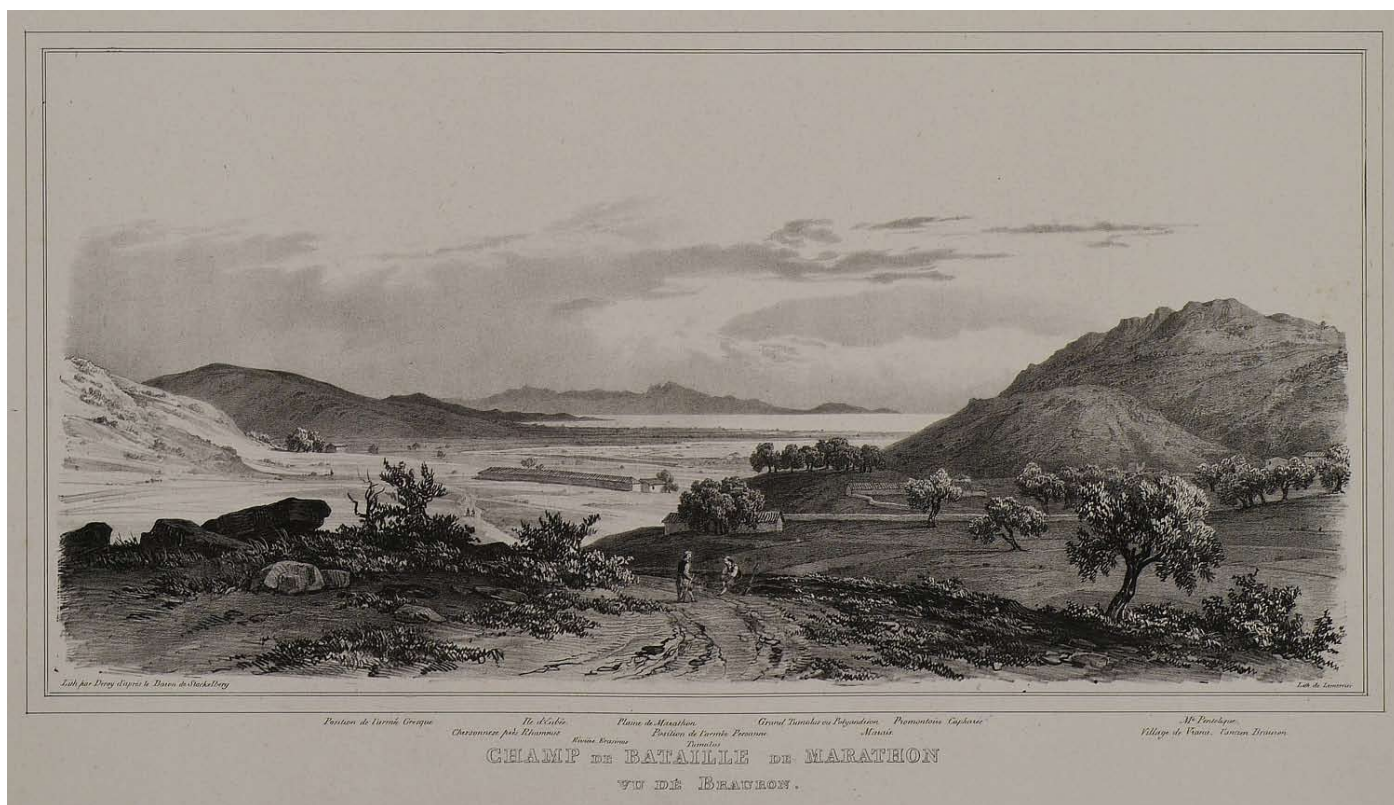
Η αποτύπωση των κτιρίων έλαβε χώρα τμηματικά από τα τέλη Απριλίου έως τα μέσα Ιουλίου του 2015. Για την αποτύπωση χρησιμοποιήθηκαν μέσα ηλεκτρονικά – αυτόματος χωροβάτης, χωροβάτης λέιζερ, ηλεκτρονικό αποστασιόμετρο – και συμβατικά – μετροταινία, μέτρα διάφορα, νήμα της στάθμης κ.α. Η χωροστάθμιση όλων των κτιρίων έγινε με την υλοποίηση 15 συνολικά οριζόντιων επιπέδων που συσχετίστηκαν μεταξύ τους.

Για την ιστορική και αρχιτεκτονική τεκμηρίωση, πέραν των άλλων πηγών, αναζητήθηκαν πηγές στους τίτλους ιδιοκτησίας και σε εφημερίδες, οδηγούς και εγχειρίδια της εποχής.

Τέλος οι φθορές, βλάβες και αλλοιώσεις, καταγράφηκαν σε πίνακες ανά κτίριο και ανά δομικό στοιχείο, αξιολογήθηκαν και κατηγοριοποιήθηκαν έτσι ώστε να τροφοδοτήσουν με τον καλλίτερο δυνατό τρόπο την διατύπωση της τελικής πρότασης.

B. ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

εικ. 1 : Η πεδιάδα του Μαραθώνα από τη Βραυρώνα σε απεικόνιση του 1834 (πηγή : <http://el.travelogues.gr/>)

2.1 Η πεδιάδα του Μαραθώνα και η διαχρονία της¹

Η πεδιάδα του Μαραθώνα αποτελεί έναν εύφορο παραθαλάσσιο κάμπο 30 χλμ περίπου βορειοδυτικά της Αθήνας. Περιορίζεται δυτικά από τα βουνά Αγριελίκι και Κοτρώνι, βόρεια από το όρος Σταυροκοράκι και νότια από τον όρμο του Μαραθώνα ή όρμο του Κόλπου των Πεταλιών. Κυρίαρχα στοιχεία της τοπογραφίας της πεδιάδας ήταν πάντοτε τα δύο έλη² : το Μικρό Έλος ή της Μπρεξιζας βόρεια της Νέας Μάκρης και το Μεγάλο Έλος βόρεια της παραλίας και του δάσους του Σχινιά, θέση όπου σήμερα βρίσκεται το κωπηλατοδρόμιο που κατασκευάστηκε για τους ολυμπιακούς αγώνες του 2004. Την πεδιάδα διέσχιζε άλλοτε ο ποταμός Χάραδρος, ο οποίος ως την κατασκευή του φράγματος του Μαραθώνα το 1931 ξέχυνε γεώδεις φερτές ύλες. Η πεδιάδα, ιδιαίτερα υγρή και με πλούσια βλάστηση καλλιεργούνταν ήδη από την αρχαιότητα.

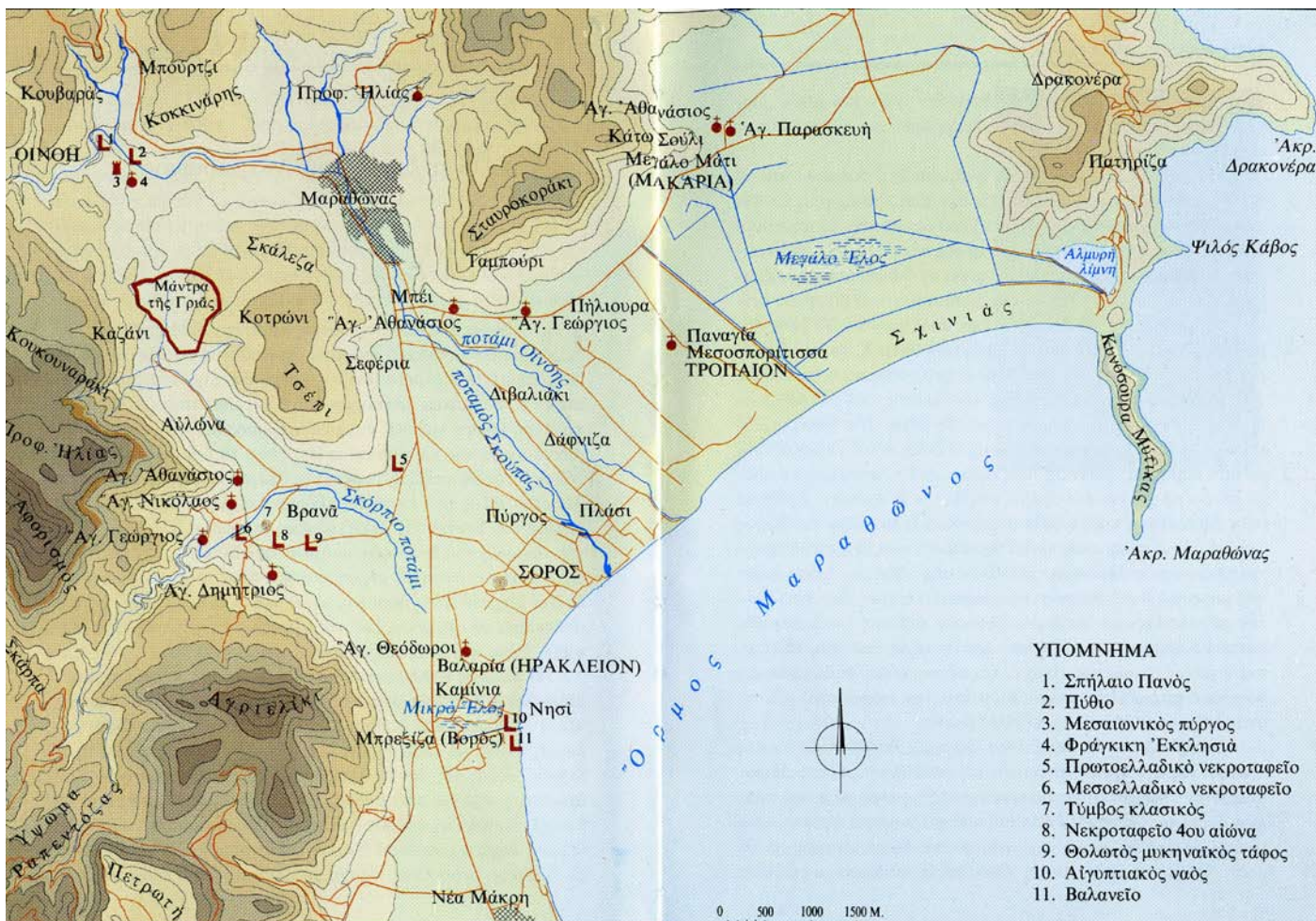
Η ονομασία Μαραθώνας προέρχεται από το αρωματικό φυτό μάραθος που βρίσκεται σε αφθονία σε όλη την έκταση του κάμπου. Πλήθος όμως αττικών μύθων συνδέονται επίσης με την περιοχή. Οι Αθηναίοι των αρχαίων χρόνων έπλασαν τον ήρωα Μάραθο, που από την Αρκαδία εκστράτευσε με τους Διόσκουρους στην Άφιδνα της Αττικής για να απελευθερώσουν την , απαχθέντα από το Θησέα, αδελφή τους Ελένη. Στην πεδιάδα

1 Οι πληροφορίες για την πεδιάδα του Μαραθώνα, την ιστορία και τα μνημεία της, βασίστηκαν – εκτός αν δηλώνεται διαφορετικά σε δύο πηγές : α. Πετράκος, Χ. Βασίλειος, *Ο Μαραθών, Η εν Αθήναις αρχαιολογική Εταιρία, 1995, Αθήνα* και β. λήμμα Μαραθών(-ας), Εγκυκλοπαιδεία Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα, εκδοτικός οργανισμός Πάπυρος, 1990

2 Η θεά Αθηνά λατρευόταν στο Μαραθώνα με την επωνυμία *Ελλωτίς*, Πετράκος, σελ.99

έγινε ακόμα η μάχη μεταξύ Αθηναίων και Ευρυσθέως, ο οποίος είχε εισβάλλει στην Αττική για να εκδιώξει τους Ηρακλείδες. Κατά άλλη παράδοση στον τόπο αυτό συνέλαβε ο Θησέας τον Μαραθώνιο ταύρο που κατέστρεφε την ύπαιθρο.

Τέσσερις αρχαίες πόλεις κατείχαν την ευρύτερη περιοχή : Μαραθώνας, Οινόη, Τρικόρυνθος και Προβάλινθος, ιδρυτής των οποίων ήταν ο γενάρχης των Ιώνων της Αττικής Ξούθος, γιος του Δευκαλίωνος. Η ένωση αρχικά ονομάστηκε *Υπηνία* και αρχότερα *Τετράπολις*. Η περιοχή όμως, όπως δηλώνουν άφθονα ευρήματα στην πεδιάδα, είχε συνεχή κατοίκηση ήδη από τους νεολιθικούς χρόνους.

εικ. 2 : Χάρτης του Μαραθώνα με τα σημαντικότερα μνημεία του (πηγή : Β.Πετράκος, Ο Μαραθών)

Τα παλιότερα ίχνη κατοίκησης εντοπίζονται στο σπήλαιο του Πανός με ευρήματα - κεραμικά, ταφές, λίθινες αξίνες κ.α -της αρχαιότερης νεολιθικής περιόδου. Στο Πλάσι , κοντά στην παραλία του Μαραθώνα, λείψανα οικισμού μαρτυρούν κατοίκηση από τα ύστερα νεολιθικά έως τα ρωμαϊκά χρόνια. Στη θέση Τσέπι, νότια του βουνού Κοτρώνι, βρίσκεται πρωτοελλαδικό νεκροταφείο συστηματικής μορφής της 3^{ης} π.Χ. χιλιετίας και στο Βρανά, δίπλα στο Μουσείο του Μαραθώνα, τύμβοι που χρονολογούνται στη μεσοελλαδική εποχή (από το 17^ο έως το 13^ο π.Χ. αι.). Σε μικρή απόσταση από το νεκροταφείο των τύμβων σώζεται πλήρης μυκηναϊκός θολωτός τάφος και κλασικός τύμβος που ταυτίζεται με αυτόν των πεσόντων Πλαταιέων στη μάχη του Μαραθώνα. Ο τύμβος που κάλυψε τους 192 νεκρούς Αθηναίους (Σορός), το κυριότερο ίσως μνημείο της περιοχής με ύψος σήμερα 9μ. και διάμετρο 50μ., βρίσκεται κοντά στην παραλία. Στο νησί του Μικρού Έλους σώζονται δύο οικοδομήματα του 2^{ου} μ.Χ. αι. : ένα ιερό αιγυπτιακών θεοτήτων και ένα βαλανείο, η ύπαρξη των οποίων οφείλεται στη γενναιοδωρία του Ηρώδη του Αττικού. Η Μάντρα της Γριάς στην περιοχή της Οινόης, περίβολος από αργούς λίθους μήκους 3,3χλμ. περικλείει το αγρόκτημα με οικήματα, εγκαταστάσεις και πιθανότατα την κατοικία του Ηρώδη του Αττικού. Έργο πιθανότατα του ίδιου είναι και το Πύθιο της Οινόης, πολύ κοντά στο

μεσαιωνικό Πύργο, χτισμένο περί του 1250 από τον Όθωνα Δελαρός (DeLaroche)³. Τέλος, και κλείνοντας ένα δίκτυο ιστορικών κατασκευών που διατρέχουν τον τόπο και το χρόνο της πεδιάδας του Μαραθώνα, πρέπει να αναφερθεί και το κτήμα Μπενάκη, δίπλα στη Μακαρία πηγή. Στο κτήμα Μπενάκη, με έκταση 30,000 στρ. το 1911⁴, βρίσκεται αγροτικό συγκρότημα κτιρίων των αρχών του 20^{ου} αι. με έπαυλη σε περίοπτη θέση, που αναμφισβήτητα έπαιξε ρόλο στην οικονομία της περιοχής.

Το σημαντικότερο βέβαια ιστορικό γεγονός που συνδέεται με την πεδιάδα είναι η μάχη του Μαραθώνα που συντελέστηκε το φθινόπωρο του 490π.Χ. μεταξύ Αθηναίων, με επικεφαλής το Μιλτιάδη, και Περσών με επικεφαλής το Δάτι. Η εκλογή του τόπου έγινε από τους Πέρσες για λόγους πολιτικούς – οι Πέρσες καθοδηγούνταν από τον ηλικιωμένο Ιππία που πίστευε ότι ήταν συμπαθής στους χωρικούς της περιοχής – αλλά και στρατηγικούς – η πεδιάδα προσφερόταν για την ανάπτυξη του περσικού ιππικού. Έτσι οι Πέρσες πέρασαν από την Ερέτρια στο Μαραθώνα και αποβιβάστηκαν στην παραλία του Σχινιά με σκοπό να διασχίσουν την Αττική και να πολιορκήσουν την Αθήνα. Οι Αθηναίοι, έπειτα από προτροπή του Μιλτιάδη, κινήθηκαν εναντίον τους και στρατοπέδευαν στο ιερό του Ηρακλέους, στα βορειοανατολικά του Αγριελικίου. Η μάχη, που διήρκησε περί τη μία ώρα, έλαβε χώρα μεταξύ του μικρού και του μεγάλου Έλους. Οι Αθηναίοι, με τη βοήθεια των Πλαταιών, κατάφεραν να υπερισχύσουν των Περσών, ενισχύοντας τα δύο άκρα στην παράταξή τους, και να τρέψουν σε φυγή τους Πέρσες.

3 <http://www.kastra.eu>

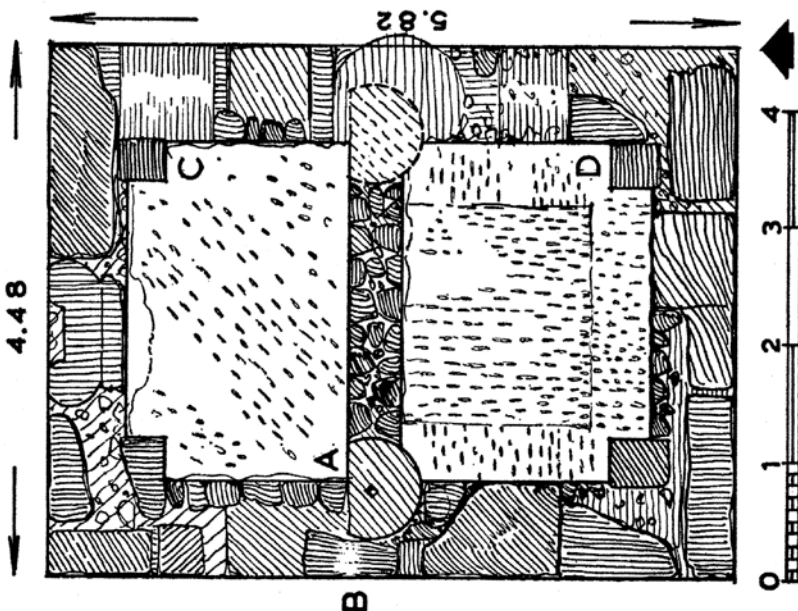
4 <https://el.wikipedia.org>

2.2 Θέση οινοποιείου και ευρύτερο περιβάλλον

Το πρώην κτήμα Σκουζέ βρίσκεται στο βορειοανατολικό άκρο της πεδιάδας του Μαραθώνα, νοτιοανατολικά του όρους Σταυροκοράκι και δυτικότερα του Εθνικού Πάρκου Σχινιά, σε απόσταση 1,5 χλμ από την παραλία και 2,5χλμ περίπου από το κτήμα Μπενάκη. Το προσεγγίζει κανείς στα ανατολικά από την οδό Γαλάζιας Ακτής ή στα δυτικά από την οδό Μ.Αλεξάνδρου, μέσω της λεωφόρου Σουλίου και μέσα από αγροτικούς δρόμους. Σήμερα έχει έκταση 27 στρέμματα – εκ των οποίων τα έξι ανήκουν πια στο Δημόσιο. Είναι κτήμα κατάφυτο – κυπαρίσσια, φοίνικες, ευκάλυπτοι, ακακίες κ.α. – και τμήμα του καλλιεργείται ακόμα. Βρίσκεται, ούτως ή άλλως, ανάμεσα σε καλλιεργούμενες εκτάσεις και θερμοκήπια εποχιακών γεωργικών προϊόντων.

Το κτίριο του οινοποιείου και οι υπόλοιπες εγκαταστάσεις βρίσκονται ακριβώς βορειότερα της εκκλησίας της Παναγίας Μεσοσπορίτισσας. Είναι ακριβώς η περιοχή όπου τάφηκαν ομαδικά οι νεκροί Πέρσες⁵, μετά τη μάχη του 490π.Χ. Ο Eschenburg, ως υπεύθυνος χαρτογραφήσεως των χαρτών που συντάσσουν οι Kaupert και Curtius βρίσκεται στην περιοχή το χειμώνα του 1884/85 και γράφει: “στο αμπέλι ιδιοκτησίας Σκουζέ βρέθηκε μεγάλη ποσότητα από λείψανα οστών άταχτα τοποθετημένων, που φαίνεται πως ανήκουν σε εκατοντάδες νεκρών. Ευχαριστώ για την πληροφορία τον επιστάτη του κυρίου Σκουζέ, έναν ευφυή νεαρό Έλληνα με την καθοδήγηση του οποίου φυτεύτηκε το αμπέλι. Εγώ ο ίδιος έσκαψα στις άκρες του αμπελιού και διαπίστωσα ότι η γεμάτη λείψανα οστών περιοχή εκτείνεται ως τα έλη”⁶.

Δίπλα στην Παναγία τη Μεσοσπορίτισσα και μέσα στο κτήμα – στο τμήμα που σήμερα έχει περιέλθει στην ιδιοκτησία του Δημοσίου – βρίσκεται αρχαίο πηγάδι και τα ερείπια μεσαιωνικού Πύργου όπου βρέθηκαν χτισμένα λείψανα του τροπαίου της μάχης του Μαραθώνα⁷. Σημαντικότερο από τα λείψανα είναι το ιωνικό κιονόκρανο που φέρει στην άνω επιφάνεια κοίλωμα για την τοποθέτηση μαρμάρινου αγάλματος. Το τρόπαιο, κατασκευασμένο από λευκό μάρμαρο, έστησαν στο πεδίο της μάχης οι Αθηναίοι προς τιμήν του Μιλτιάδη. Στο σημείο έχει σήμερα κατασκευαστεί αντίγραφο του τροπαίου αυτού.

εικ. 3 : Ο μεσαιωνικός πύργος σχεδιασμένος από τον Ι. Τραυλό (πηγή : Β.Πετράκος, Ο Μαραθών)

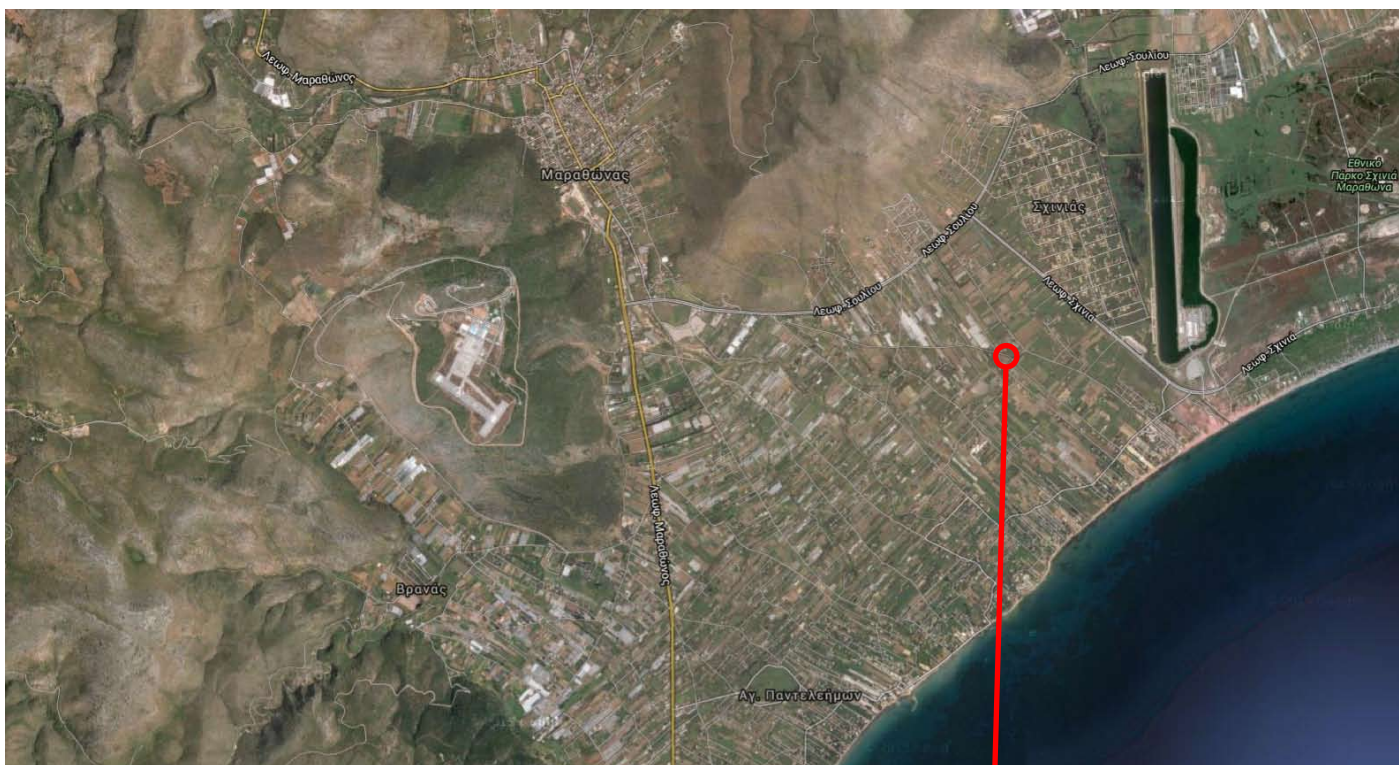

εικ. 4 : Αντίγραφο του τροπαίου της μάχης σήμερα

5 Ο Ηρόδοτος μας πληροφορεί για τον αριθμό των νεκρών Περσών : «εν ταύτη τη εν Μαραθώνι μάχη απέθανον των βαρβάρων κατά εξακισχιλίους και τετρακοσίους άνδρας», Πετράκος, ο.π. σ.25

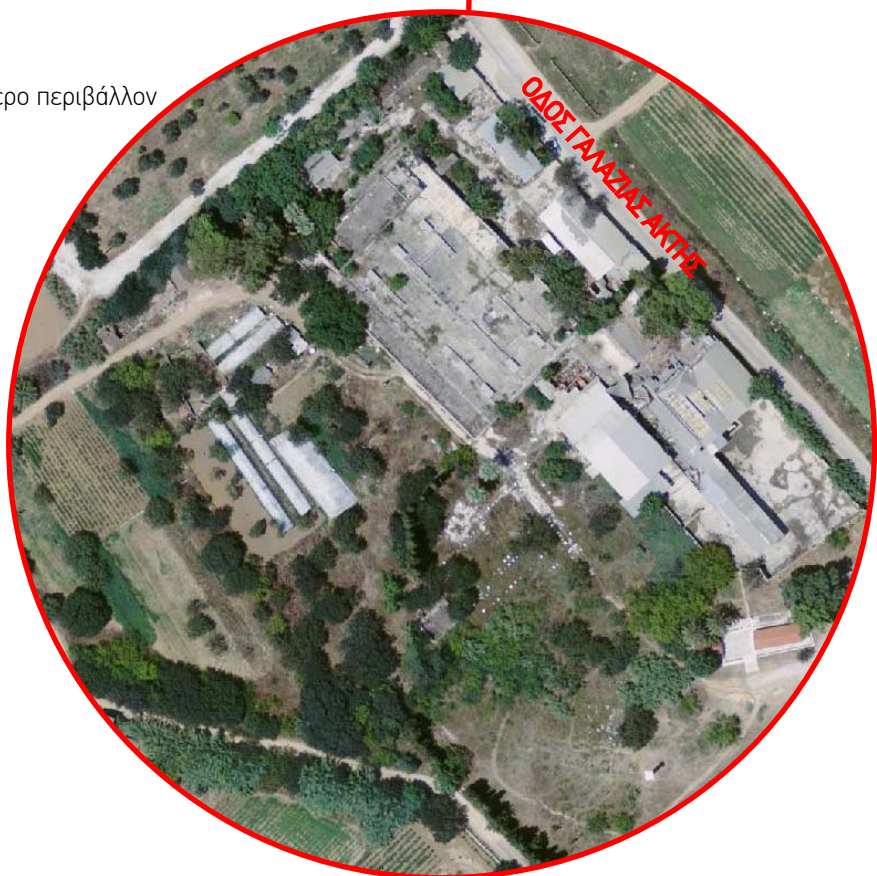
6 Πετράκος ο.π.

7 Αναλυτική περιγραφή των ευρημάτων στο *A monument to the battle of Marathon*, Eugene Vanderpool, Hesperia, Volume 35, Issue 2, p. 93-106

εικ. 5 : Η θέση των εγκαταστάσεων του οινοποιείου στο ευρύτερο περιβάλλον της πεδιάδας του Μαραθώνα (πηγή : google maps)

εικ. 6 : Το συγκρότημα του οινοποιείου στο εγγύτερο περιβάλλον του (πηγή : ΕΚΧΑ)

εικ. 7,8,9 : Ο Γεώργιος Σκουζές σε ελαιογραφία του Ν.Λύτρα, ο γιος του Παύλος και η Ισαβέλλα Σκουζέ
(πηγές : εγκυκλοπαίδεια Παπυρος Λαρούς Μπριτάννικα, ψηφιακό αρχείο ΕΛΙΑ και pandektis.ekt.gr αντίστοιχα)

2.3 Η οικογένεια Σκουζέ⁸

Πρόκειται για παλιά αθηναϊκή οικογένεια που εμφανίζεται σε επίσημα έγγραφα στις αρχές του 17^{ου} αι. Η πρώτη αναφορά γίνεται στο όνομα του Νικολάου Σκουζέ (1640-1710), ο οποίος έδρασε κατά τους αγώνες ανάμεσα στους Ενετούς και τους Τούρκους.

Ο Γεωργαντάς Σκουζές (1776-1822), γιος του σαπωναποιοῦ Δημητρίου Ν. Σκουζέ, υπήρξε ναυτικός έμπορος και τραπεζίτης και από τα πρώτα μέλη της Φιλικής Εταιρίας. Φονεύθηκε για πολιτικούς λόγους από το φρούραρχο της Αθήνας Κτενά. Η κόρη του, Αικατερίνη, παντρεύτηκε το στρατηγό Μακρυγιάννη.

Ο Παναγής (1777-1847), αδερφός του προηγούμενου, και επίσης Φιλικός, συγκρότησε κατά την ελληνική επανάσταση δικό του στρατιωτικό σώμα. Δημιούργησε την άλλοτε τεράστια σε ακίνητα και γαίες περιουσία της οικογένειας και ίδρυσε τον εμπορικό οίκο Γραφείον Π.Σκουζέ, αργότερα τράπεζα Σκουζέ. Τα απομνημονεύματά του⁹ δίνουν πληροφορίες για την περίοδο της τυραννίας του Χατζή Αλή Χασεκή, Βοεβόδα της Αθήνας.

Ο **Γεώργιος Σκουζές** (1811-1884), γιος του Παναγή, αποτέλεσε έναν από τους κυριότερους μετόχους του ατμήλατου σιδηροδρόμου Αθηνών-Πειραιώς, αφού υπήρξε έμπορος στην Τεργέστη την περίοδο 1833-1839. Διατέλεσε σύμβουλος της Εθνικής τράπεζας της Ελλάδας και της Ιονικής τραπεζής και ιδρυτής της Τραπεζής βιομηχανικής Πίστεως αλλά και δικής του.

Ο **Παύλος Σκουζές** (1849-1913), γιος του Γεωργίου, πολιτικός μηχανικός, υπήρξε πολυμερής επιχειρηματίας και πρωτοπόρος βιομήχανος οίνου. Αποτέλεσε πρόεδρος επί εικοσαπενταετίας της Εταιρίας των Σιδηροδρόμων Ελλάδος, εκ των ιδρυτών της Γεωργικής Φιλοδοσικής Εταιρίας και μέλος της Ολυμπιακής Επιτροπής από της συστάσεως αυτής. Γιοι του ήταν οι Γεώργιος, Αλέξανδρος και Κωνσταντίνος

⁸ Πληροφορίες για την οικογένεια Σκουζέ αντλήθηκαν από : *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα*, εκδοτικός οργανισμός Πάπυρος, 1990 και *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια* (Παύλου Δρανδάκη), τ.22, εκδ. Πυρσός, 1933

⁹ Χρονικό της σκλαβωμένης Αθήνας στα χρόνια της τυραννίας του Χατζαλή γραμμένο στα 1841 από τον αγωνιστή Παναγή Σκουζέ

Ο **Αλέξανδρος Σκουζές** (1853-1937) ,αδερφός του προηγούμενου, δικηγόρος, αποτέλεσε βουλευτής Αττικής από το 1890 έως το 1912. Υπήρξε υπουργός Εξωτερικών σε κυβερνήσεις Δηλιγιάννη, Ράλλη και Θεοτόκη. Η σύζυγός του, **Ισαβέλλα Σκουζέ** (το γένος Ροδοκανάκη) ίδρυσε το Θεραπευτήριο Μασαλλία.

Ο **Δημήτριος Σκουζές** (1890-1972), συγγραφέας και «αθηναιολόγος», διατέλεσε από το 1946-1951 πρόεδρος του δημοτικού συμβουλίου του Δήμου Αθηναίων. Έγραψε μια σειρά από βιβλία, κυρίως σε σχέση με την Αθήνα. Υπήρξε ο τελευταίος άνδρας απόγονος της οικογένειας Σκουζέ.

2.4 το κτήμα ΚΛΟ ΜΑΡΑΘΩΝ στο πέρασμα του χρόνου

Το κτήμα περιέρχεται στην ιδιοκτησία του Γεώργιου Π. Σκουζέ το 1872, μετά άλλων κτημάτων¹⁰. Ο Σκουζές για τις ανάγκες άρδευσης του κτήματος κατασκευάζει σε θέση κοντά στη σημερινή λεωφόρο Σουλίου φρέαρ μετά μαγγανοπήγαδου, μηχανοστάσιο για την ανέλκυση του νερού και υδραγωγείο για τη μεταφορά του¹¹. Η διοχέτευση του νερού γίνεται από τη θέση Μεγάλο Μάτι, κατόπιν συμφωνίας με τον Σούτσο, πρώην ιδιοκτήτη του κτήματος Μπενάκη¹².

Το 1877 ο Γεώργιος Σκουζές παραχωρεί το κτήμα «ΚΛΟ ΜΑΡΑΘΩΝ»¹³ στο γιο του Παύλο. Ο Παύλος Σκουζές είναι αυτός, όπως θα δούμε παρακάτω, που ανεγείρει το κτίριο του οινοποιείου και βάζει τις βάσεις για ένα συστηματικό επιστημονικό οινοποιείο που θα παράγει κρασί άξιο βραβεύσεων και μεταλλίων.

Το 1917 το ακίνητο αποτελείται εκ του δε κτήματος του γνωστού υπό το όνομα Κλο Μαραθώνος η θέσις Χάνι ή Κάστρο του Μαραθώνος...και εκτάσεως περίπου 500 στρεμμάτων...εμπεριέχοντας σταφιδάμπελον Σουλτανίαν και αγρούς και οικοδομαίς ήτοι οικίας με υπόγειαις αποθήκαις και σταύλον, βρίσκεται ήδη στην κυριότητα της Ισαβέλλας Σκουζέ, σύζυγο του αδερφού του Παύλου, Αλέξανδρου Σκουζέ, και πωλείται στον εφοπλιστή Ιωάννη Μ.Βενετσάνο¹⁴.

Από το Ι.Βενετσάνο τμήμα του κτήματος παίρνει ο Λάμπρος Ευταξίας το 1929 για να του το επιστρέψει ένα χρόνο αργότερα. Την εποχή του Ι.Βενετσάνου φαίνεται πως δεν καλλιεργούνται πια αμπέλια, διατηρούνται όμως όλα τα μηχανήματα του οινοποιείου¹⁵.

Το 1935 ο Βενετσάνος πωλεί το κτήμα 429 στρεμμάτων, που συνορεύει Μεσημβρινώς με θάλασσα και Αρκτικώς με κορυφή βουνού Σταυροκοράκι –δηλαδή εκτείνεται από τα παράλια έως πάνω από τη λεωφόρο Σουλίου - μαζί με όλες τις οικοδομές του, εγκαταστάσεις, εξοπλισμό καλλιέργειας, έπιπλα και σκευή¹⁶, για περίπου

10 Η κατοχύρωση της ιδιοκτησίας γίνεται με το υπ.αριθμ. 18145-1872 συμβόλαιο του συμβολαιογράφου Αθηνών Γ.Αντωνιάδου, καταχωρημένο στο υποθηκοφυλακείο Μαραθώνα (τ.Ε, αρ.505) και στο οποίο δεν επετράπη η πρόσβαση στο γράφοντα. Η πληροφορία προέρχεται από επόμενα συμβόλαια.

11 Σύμφωνα με συμβόλαιο αγοραπωλησίας του 1935 (βλ. παρακάτω), το φρεάτιο κατασκεύασε ο Πάυλος Σκουζές και όχι ο Γεώργιος.

12 Η Κρήνη Μακαρία, στήλη «Εντυπώσεις της Ημέρας» του ΠΕΖΟΠΟΡΟΥ, εφημερίδα ΕΜΠΡΟΣ, φύλλο 29-8-1922

13 Η ονομασία αποτελεί σαφή αναφορά στο πρότυπο της γαλλικής οινοποίησης. Το ζήτημα αναλύεται διεξοδικότερα παρακάτω.

14 υπ.αριθμ. 48074, 24 Νοεμβρίου 1917 συμβόλαιο του συμβολαιογράφου Αθηνών Ιωάννου Οικονομοπούλου, καταχωρημένο στο υποθηκοφυλακείο Μαραθώνα (τ.43, αρ.5)

15 Ο ΠΕΖΟΠΟΡΟΣ (βλ. σημείωση 12) γράφει το 1922 : «Τα ιδρύματα και μηχανήματα απομένουν ακέραια, αλλά αι ονομασταί άμπελοι εξέλιπον...»

16 Στους αδερφούς Κωνσταντινίδη πωλείται «Το ανωτέρω περιγραφέν αγρόκτημα μετά πάντων των απ'αυτού οικοδομών, εγκαταστάσεων έργων υδρεύσεως, φρεάτων, μηχανημάτων, δένδρων και πάσης φύσεως φυτών προς δε και μετά πάντων των επ'αυτού κινητών ήτοι εργαλείων καλλιέργειας επίπλων, σκευών κλπ των εν αυτώ ευρισκομένων ως είναι ταυτά και ευρίσκονται σήμερα και μετά πάντων εν γένει των παραρτημάτων και προσαυξημάτων», στο υπ.αριθμ. 3189- 1935 (τ.50, αρ.238 υποθ. Μαραθώνα) του συμβολαιογράφου Μαραθώνα Βασιλείου Αλιφέρη

1.500.000 δραχμές στους αδερφούς Νικόλαο, Δημήτρη και Χρήστο Κωνσταντινίδη, εμπόρους, κατοίκους Πειραιά.

Τα τρία αδέρφια, κατά δήλωση των κληρονόμων του ακινήτου και απογόνων αυτών, συνεχίζουν την παραγωγή κρασιού στις εγκαταστάσεις του οινοποιείου Σκουζέ. Το κτήμα παραμένει στην αρχική του έκταση έως το 1945, όπως φαίνεται από το ένα είδος καλλιέργειας που εμφανίζεται σε αυτό σε αεροφωτογραφία του 1945¹⁷.

Το 1966 φαίνεται πως στο οινοποιείο εγκαθίσταται η πρώτη μονάδα καλλιέργειας μανιταριών στην Ελλάδα¹⁸. Φαίνεται πως η δραστηριότητα αυτή, με αλλαγές στο ιδιοκτησιακό καθεστώς της επιχείρησης, συνεχίζεται για αρκετά χρόνια αργότερα. Από το 1988 έως το 1997 η εταιρία *Μανιτάρια Μαραθών Μονοπρόσωπη Επε* δραστηριοποιείται στις εγκαταστάσεις του παλιού οινοποιείου. Παράλληλα, τμήματα των πλάγιων περύγων χρησιμοποιούνται ως κατοικίες της οικογένειας Κωνσταντινίδη. Μέχρι τα τέλη του 20^{ου} αιώνα οι καλλιεργούμενες εκτάσεις κατακερματίζονται και πωλούνται συνεχώς, ώστε τελικά παραμένει στους κληρονόμους των αδερφών Κωνσταντινίδη μια μικρή έκταση γύρω από τις εγκαταστάσεις του οινοποιείου και την εκκλησία της Παναγίας Μεσοσπορίτισσας.

Το 2002, εν όψει των Ολυμπιακών Αγώνων και έπειτα από σχετική απόφαση του ΚΑΣ¹⁹, η εναπομείνασα έκταση του άλλοτε κτήματος Σκουζέ, 27 στρεμμάτων, κηρύσσεται αναγκαστικά απαλλοτριωτέα για λόγους *δημόσιας ωφέλειας και ειδικότερα για την αξιοποίησή του στο πλαίσιο του ευρύτερου προγράμματος ανάδειξης και προβολής των αρχαιολογικών μνημείων και του ιστορικού τοπίου του Μαραθώνα*²⁰. Η απαλλοτρίωση βαρύνει το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων του Υπουργείου Πολιτισμού. Το σχέδιο του υπουργείου είναι να στεγάσει το κτίριο του οινοποιείου το Κέντρο Τεκμηρίωσης και Προβολής Μαραθώνα²¹. Από το ποσό που επιδικάζεται ως αποζημίωση για το ακίνητο μικρό μόνο μέρος αποδίδεται στους ιδιοκτήτες έως και το 2008²². Έτσι αυτό συμφωνείται πως αντιστοιχεί σε έκταση 6 στρεμμάτων, που περιλαμβάνουν την εκκλησία και τα ερείπια του μεσαιωνικού πύργου, έκταση που σήμερα ανήκει στο Δημόσιο. Η απαλλοτρίωση των υπόλοιπων 21 στρεμμάτων ανακαλείται ήδη από το 2006 ως μη συντελεσθείσα εμπρόθεσμα²³.

Σήμερα τα 21 στρέμματα εξακολουθούν να ανήκουν στους κληρονόμους των αδελφών Κωνσταντινίδη και οι εγκαταστάσεις του οινοποιείου παραμένουν ερειπωμένες και ανεκμετάλλετες. Στο κατακερματισμένο πρώην κτήμα Σκουζέ καλλιεργούνται οπωροκηπευτικά που διοχετεύονται στην αγορά της Αττικής. Τμήμα του κτήματος πάνω από τη λεωφόρο Σουλίου, αποτελεί τον οικισμό Κλο του οικοδομικού Συνεταιρισμού Πολυτέκτων Αθηνών με εγκεκριμένο ρυμοτομικό σχέδιο από το 1980²⁴.

17 ΓΥΣ, Α/Φ Φ201-92, Φ.Χ. ΚΗΦΙΣΣΙΑ

18 Πληροφορία χωρίς αναφορά πηγής στο : Κ.Κυριακή, *Μελέτη σκοπιμότητας ίδρυσης μονάδας παραγωγής μανιταριών*, 2008, μεταπτυχιακή εργασία του ΠΜΣ Διοίκηση Επιχειρήσεων – Ολική Ποιότητα του Πανεπιστημίου Πειραιώς

19 Συνεδρίαση ΚΑΣ 43/23.10.2001

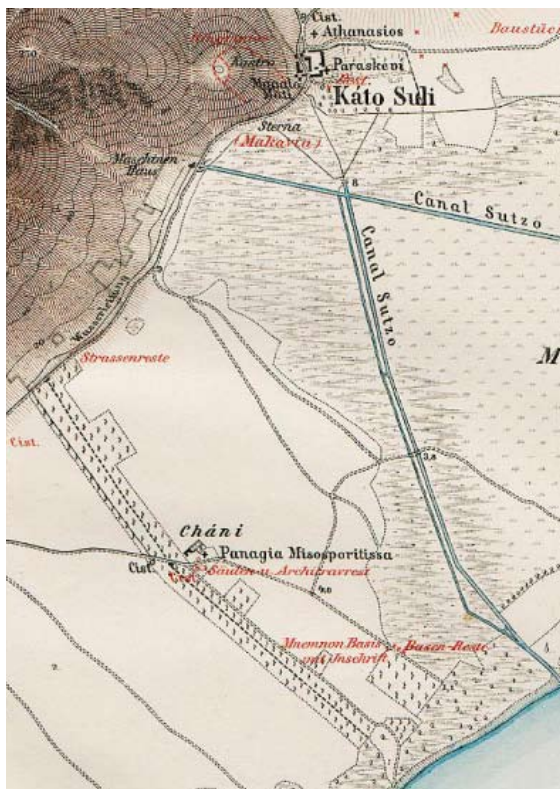
20 ΦΕΚ 1001 Δ/ 14-11-2002

21 Γ.Σύκκα, *Απαλλοτριώσεις για την ανάδειξη του Μαραθώνα*, άρθρο στην εφημερίδα Καθημερινή, 25-10-2001

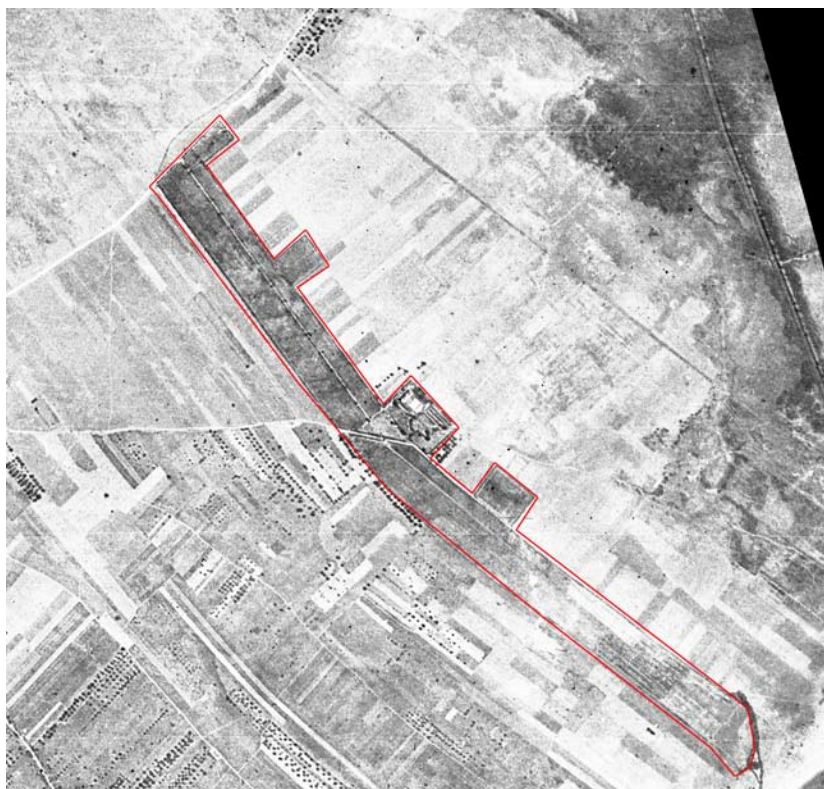
22 Σχετικά βλ. ΦΕΚ 1227Δ'/19-11-2003 και ΦΕΚ 205ΑΑΠ / 20-11-2008

23 ΦΕΚ 348Δ'/28-04-2006

24 ΦΕΚ 171Δ'/12-03-1980

εικ. 10 : τμήμα του φύλλου XVIII των χαρτών των Kaupert και Curtius, όπου σημειώνονται ως "αμπελώνας" η περιοχή του κτήματος Σκουζέ, 1887 (πηγή: <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/>)

εικ. 11 : Τα όρια του κτήματος "ΚΛΟ ΜΑΡΑΘΩΝ" σε αεροφωτογραφία του 1945 (πηγή ΓΥΣ :)

2.5 Ιστορικές αναφορές στους αμπελώνες του Σκουζέ

Η περιοχή αποτελεί συχνά αντικείμενο επίσκεψης από περιηγητές του 19^{ου} αιώνα λόγω και του αρχαιολογικού ενδιαφέροντος.

Το 1816 σε χάρτη της πεδιάδας του Μαραθώνα του Edwark Clarke²⁵ όλη η γύρω περιοχή βόρεια του ποταμού Χάνδακα δηλώνεται ως εύφορες εκτάσεις καλαμποκιού (*rich corn land*).

Ο William Leake το 1841²⁶ περιγράφει ένα ερείπιο με θεμέλια από λευκό μάρμαρο, αναγνωρίζοντας αυτό που αποκαλείται Πύργος ως το μνημείο που αναγέρθηκε προς τιμήν του Μιλτιάδη. Δε δίνει στοιχεία για οτιδήποτε γύρω από τη συγκεκριμένη τοποθεσία. Εξάλλου και ο Wordsworth λίγα χρόνια αργότερα, προεσεγγίζοντας την πεδιάδα δε βλέπει καμμία κατασκευή και κανένα ζωντανό πλάσμα, εκτός από λίγους αγρότες που οργώνουν τη γη²⁷.

Οι αμπελώνες Σκουζέ εμφανίζονται όμως στους χάρτες των Kaupert – Curtius που συντάσσονται το 1885 και εκδίδονται το 1887²⁸. Εκτείνονται σε έκταση πάνω των 400 στρεμμάτων από τη σημερινή λεωφόρο Σουλίου έως τα παράλια και διατρέχονται σε όλο το μήκος τους από ατραπό (μονοπάτι), προφανώς για την εσωτερική κίνηση στο κτήμα και την εξυπηρέτηση των αγροτικών εργασιών. Η περιοχή φέρει το τοπωνύμιο Χάνι (chani) , τοπωνύμιο που διατηρείται και στις αναφορές των συμβολαίων έως το 1917. Οι εγκαταστάσεις του οινοποιείου που αποτελούν αντικείμενο της παρούσας εργασίας δεν εμφανίζεται στο χάρτη. Εμφανίζονται όμως σε θέση νοτιότερα του οινοποιείου κτίριο σχήματος "π", συνολικών διαστάσεων 20x15 περίπου, ίσως το χάνι που έδωσε

25 «Topographical chart of the Plain of Marathon» στο *Travels in various countries of Europe, Asia and Africa*, 1816

26 W.Leake, *The Topography of Athens and the Demi*, v.II, *The demi of Attica* , Λονδίνο 1841, σ.101

27 Chr.Wordsworth, *Athens and Attica : Notes of a tour*, Chapter VI, Marathon, Λονδίνο 1855, σ.37

28 Ernst Curtius & Johann Kaupert, *Karten von Attika*, φύλλο XVIII, DRAKONERA

την ονομασία του στην περιοχή, καθώς και συνοδευτικό, ευτελέστερο αυτού, διαστάσεων περίπου 60x15μ. Ενδεχομένως τα κτήρια αυτά να αποτέλεσαν τις πρώτες εγκαταστάσεις παρασκευής κρασιού, αφού όπως θα δούμε παρακάτω το κτήμα Σκουζέ παράγει και εξαγει κρασί στη Γαλλία τουλάχιστον από το 1881. Πάντως η χωροθέτηση των πρώτων αυτών κτισμάτων υπαγορεύει το σύστημα αξόνων σχεδιασμού και οργάνωσης του συγκροτήματος που χτίζεται αργότερα.

Σε χάρτη που συνοδεύει τον ταξιδιωτικό οδηγό του Karl Baedeker και που εκδίδεται το 1894²⁹, εμφανίζεται και το υδραγωγείο που κατασκευάστηκε στο κτήμα για τις ανάγκες της άρδευσης του αμπελώνα.

2.6 Το κρασί του κτήματος Σκουζέ

Οι οίνοι και το κονιάκ του Παύλου Σκουζέ είναι ήδη ξακουστά στις αρχές του 20^{ου} αι. Από διαφημίσεις στον τύπο της εποχής πληροφορούμαστε για τα παράγωγα των κτημάτων Σκουζέ : τα κρασιά *Clos Marathon* και *Soros Marathon* και το κονιάκ *Eau de vie de Marathon*³⁰. Οι οίνοι αλλά και το *eau de vie* είναι παγκοσμίως γνωστοί και ηξιώθησαν πάντοτε χρυσών μεταλλίων εις άπασας τας Διεθνείς Εκθέσεις³¹. Αν και αυτό δεν είναι εξ'ολοκλήρου αληθές, πράγματι, το *Clos Marathon*, μεταξύ άλλων διακρίσεων, αποσπά αργυρό μετάλλιο πρόοδου στην έκθεση του Bordeaux το 1882³², χρυσό μετάλλιο στη διεθνή έκθεση του 1889³³, διάκριση στην παγκόσμια έκθεση του Chicago (world's Columbian exposition) το 1893, όπου χαρακτηρίζεται η καλλίτερη ελληνική συλλογή κρασιών τύπου Μπορντώ³⁴. Ο αρθρογράφος «Πεζοπόρος» της εφημερίδας ΕΜΠΡΟΣ, που αναφέρθηκε παραπάνω, σημειώνει συνολικά 10 χρυσά μετάλλια και δύο αργυρά.

Το *Clos Marathon* είναι κρασί λευκό, ξηρό, με ωραίο ελαφρύ χρώμα και υπέροχη φινέτσα³⁵. Φαίνεται πως τα πρώτα χρόνια της παραγωγής του δεν κυκλοφορεί στην ελληνική αγορά, αφού από το 1881 μέχρι το 1894 παραχωρείται μονοπωλιακά στο ξενοδοχείο Grand Hotel στο Παρίσι.

Το 1887 μαζί με τους οίνους του Σόλωνος και των βασιλικών κτημάτων, εξαγονται ήδη στην Ευρώπη με κύριο προσόν τους τη βιομηχανική ικανότητα και τη σοβαρή εφαρμογή πρακτικών γνώσεων οινοποιίας³⁶. Ο R.H.A Bickford-Smith στα 1893 το χαρακτηρίζει ως το καλλίτερο κρασί της Αττικής, μετά από αυτό του βασιλιά³⁷. Ακολουθεί το *Cotes de Parnes* του Σόλωνος και τα κρασιά του Μ. Συγγρού. Ο καθηγητής της Χημείας Α.Χρηστομάνος το συγκαταλέγει, μαζί με τους οίνους της έπαυλης της Δεκελείας (βασιλικά κτήματα), του Γ.Σόλων, της εταιρίας Ζάννου και Ρως και του Γ. Παχύ, σε εκείνους τους οίνους της Αττικής που ξεπερνούν τα όρια της Ελλάδας και είναι εις όλην την Ευρώπη ευφήμως ακουστοί³⁸.

Η ποικιλία των αμπελώνων δεν είναι γνωστή. Το λευκό κρασί που παράγει ο Παύλος Σκουζές όμως, παραπέμπει στην ποικιλία Σαββατιανό, γηγενής της Αττικής. Η σταφιδάμπελος Σουλτανίνα που αναφέρεται σε

29 Karl Baedeker, *Handbook for travelers*, Λειψία 1894

30 Ενδεικτικά βλ.. εφημερίδα ΣΚΡΙΠ, 25-10-1903

31 Από διαφημίσεις στην εφημερίδα ΕΜΠΡΟΣ το 1905, βλ. ενδεικτικά φύλλο 19-12-1905

32 «Exposition de Bordeaux, Liste complete des Recompenses decernees par le Jury», στο *Revue des vins et liqueurs et des produits alimentaires* v.VI, no1, Ιανουάριος 1882, σ.892

33 Εφημερίδα *Gaulois* 19-10-1889

34 World's Columbian exposition, Chicago, Report of the Committee in awards, Government Printing Office, Washington 1901 σ.1040

35 Camille Debans, *Les plaisirs et les curiosités de Paris : guide humoristique et pratique* σ.452

36 Η Ελλάς το 1887 υπό Κάρολου Τσέστων, μεταφρασθέν εκ του αγγλικού, τυπογραφείο Ακροπόλεως. σ.74

37 R.H.A Bickford-Smith, *Greece under King George*, εκδ. Richard Bentley and Son, Λονδίνο 1893 σ.21

38 *Η κρίσις των οίνων : έκθεσις της Επιτροπής της Βουλής*, εις. Εμμ.Ρέπουλης, Αθήνα, 1909, σ.139

συμβόλαιο του 1917 δε μπορεί παρά να αναφέρεται σε αμπέλια που φυτευτήκαν αργότερα, αφού είναι ποικιλία που εμφανίζεται αρκετά χρόνια αργότερα στην Ελλάδα³⁹.

ΜΑΡΑΘΩΝ

Φέρω εις γνώσιν του κοινού, ότι συμβληθείς μετὰ τοῦ κ. Π. Σκουζέ ἀνέλαβόν τὴν πώλησιν τῶν γνωστῶν

Προϊόντων τῶν ἐν Μαραθῶν κτημάτων αὐτοῦ

ἀπὸ τὰ ἀχρὺς ὥρας διέθετον οἱ κ. κ. Ἀδελφοὶ Πολέμη, ἵνα δὲ καταστήσω ταῦτα ἔτι μᾶλλον προσιτὰ εἰς τοὺς καταναλωτὰς κατώρῳσα νὰ ὑποβιβασθῇ ἡ τιμὴ αὐτῶν ὡς ἐξῆς:

ΣΩΡΟΣ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ ἡ φιάλῃ 1,65
CLOS MARATHON » » 2,25
Eau de Vie de Marathon 6,00

Ἐπὶ ἐπιστροφῇ τῶν φιαλῶν καὶ κιβωτίων θέλομεν καταβάλλει ἀνά λέπτὰ τριάκοντα κατὰ φιάλην.

Οἱ αἶνοι οὗτοι καὶ τὸ Eau de Vie de Marathon εἶνε παγκοσμίως γνωστοὶ καὶ ἠξιώθησαν πάντοτε χρυσοῦν μεταλλίων εἰς ἀπάσας τὰς Διεθνεῖς Ἐκθέσεις παρασκευάζονται δὲ ἐντελῶς ἀγνοὶ μετὰ θρησκευτικῆς ἐπιμελείας καὶ δὲν προσφέρονται εἰς πώλησιν εἰμὴ πολυεταῖς. Ἡ ἀποθήκη μας εὐρίσκεται

Α. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
14 Ὁδὸς Βουλῆς ἀριθ. 14

Ἐμμεθα δὲ πρόθυμοι νὰ παραδίδωμεν τὰς πᾶσαν γελίας κατ' οἶκον.

MARATHON

Οἱ παγκοσμίως γνωστοὶ οἶνοι Μαραθῶνος τοῦ κ. Παύλου Σκουζέ, πωλοῦνται εἰς ἅπαντα τὰ ἐδαφομοπωλεῖα Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς ὡς καὶ εἰς τὰς κεντρικὰς ἀποθήκας. Ἐν Ἀθήναις παρὰ τῷ κ. Α. Παπαδοπούλῳ ὁδὸς Βουλῆς 14. Ἐν Πειραιεὶ παρὰ τῷ κ. Γεωργίῳ Κόλα Στοὰ Ριζάρη 8.

ΟΙΝΟΙ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ

ΚΤΗΜΑΤΩΝ Π. ΣΚΟΥΖΕ

Συμβληθέντες μετὰ τοῦ κ. Παύλου Σκουζέ ἀνελάβομεν τὴν γενικὴν πώλησιν τῶν πωρημισμένων οἴνων καὶ κονιὰκ τῶν κτημάτων αὐτοῦ Μαραθῶνος, ἧτοι Clos Marathon, Soros Marathon καὶ Eau de Vie de Marathon.

Τὰ προϊόντα ταῦτα εὐρίσκονται πωλούμενα ἐν τῇ παρὰ τῇ ὁδῷ Φιλελλήνων 2 κεντρικῇ ἀποθήκῃ ἡμῶν καὶ παρ' ἅπασιν τοῖς ἐδαφομοπωλεῖσι.

Τιμὴ ἐκάστης φιάλης Clos Marathon δρ. 250
 » » » Soros Marathon » 180
 » » » Eau de Vie de Marathon » 650

Ἐπιστρεφόμενης τῆς φιάλης ἐπιστρέφοντα κτὰ 30.

ΑΔΕΛΦΟΙ ΠΟΛΕΜΗ
 2—Ὁδὸς Φιλελλήνων—2

εικ. 12 : ψηφιακὰ ἀποκόμματα τῶν εφημερίδων ΕΜΠΡΟΣ (ἀριστερά) καὶ ΣΚΡΙΠ (δεξιὰ στήλῃ) τῆς περιόδου 1903-1905 (πηγὴ : ψηφιακὴ βιβλιοθήκη Εφημερίδων καὶ περιοδικῶν τύπου Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδας)

LE GRAND-HOTEL

Le Clos-Marathon a obtenu à l'Exposition universelle la médaille d'or.
 Le Tour-la-Reine, la médaille d'argent.
 L'afina et le Pikermi-Abbaye, la médaille d'argent.
 Les eaux-de-vie de Grèce (distillation des vins de Soros et d'Eubia), la médaille d'argent.
 Ces vins sont en vente au magasin des Caves du Grand-Hôtel, 12, boulevard des Capucines.

εικ. 13 : αναφορὰ τῆς εφημερίδας Gaulois τοῦ 1889 στὴν διάκριση τοῦ Clos Marathon με χρυσοῦ μεταλλίῳ στὴ Διεθνή Ἐκθεση τοῦ ἐτους (πηγὴ <http://gallica.bnf.fr/>)

CLOS MARATHON

Propriété P. SKOUSÉS

MONOPOLE

DES

Caves du Grand-Hôtel

12, BOULEVARD DES CAPUCINES, 12

PARIS

Pour les années 1881, 1882, 1883, 1884, 1885, 1886, 1887, 1888, 1889
1890, 1891, 1892, 1893 et 1894.

Le **Clos Marathon** est un vin grec de premier ordre, blanc et sec, d'une belle couleur claire, d'une finesse extrême, d'une vinosité et d'un bouquet délicieux, dont la Société du **Grand-Hôtel à Paris** a pu acquérir le monopole pour une période de quatorze années, 1881 à 1894.

Le Vignoble, propriété de M. Paul Skousés, banquier à Athènes, est situé à 48 kilomètres de cette ville, dans la plaine de Marathon, où jadis Miltiade remportait la fameuse victoire sur les Perses.

Il est garanti que le **Clos Marathon** se conserve parfaitement en bouteilles et qu'il gagne en vieillissant.

Bu avec les huîtres, le poisson et le foie gras, aucun autre vin ne l'égale.

Les récoltes de 1882, de 1883 et de 1884, sont actuellement en vente dans les **Caves du Grand-Hôtel, à Paris.**

PRIX COURANT

Clos Marathon 1882.....	à fr. 4 la bouteille.
Clos Marathon 1883.....	» 3 »
Clos Marathon 1884.....	» 3 »

FRANCO

VERRE ET EMBALLAGE COMPRIS

A domicile dans Paris, ou, pour la Province et l'Étranger,
aux gares de Bordeaux et de Paris.

PRIÈRE D'ADRESSER LES ORDRES

Aux Caves du Grand-Hôtel, Paris

2.7 Χρονολόγηση κτιρίου

Είδαμε ήδη πως παρά το γεγονός ότι η πρώτη παρτίδα του Clos Marathon εμφανίζεται στο Grand Hotel είναι κρασί του 1881, το κτίριο του οινοποιείου δεν εμφανίζεται έως και το 1885. Θεωρώντας πως τα αρχικά Π.Σ. που εμφανίζονται σε τουλάχιστον τέσσερα σημεία των μωσαϊκών δαπέδων (βλ. και περιγραφή του κτιρίου παρακάτω) είναι τα αρχικά του ονόματος του Παύλου Σκουζέ, πρωτοπόρου βιομήχανου οίνου, και ιδιοκτήτη του Clos Marathon που παρασκευάζεται στα κτήματα του Μαραθώνα, μπορούμε να πούμε πως το κτίριο του οινοποιείου ανεγείρεται από τον Παύλο Σκουζέ κάποια στιγμή μετά το 1885 και οπωσδήποτε μέχρι το θάνατό του το 1913. Από το 1884 εξάλλου, ο Παύλος Σκουζές διαχειρίζεται πια, μαζί με τον αδελφό του Αλέξανδρο τον οίκο Γεωργίου Σκουζέ του αποθανόντος πατέρα τους⁴⁰. Το Clos Marathon βρίσκεται στην ελληνική αγορά πια το 1903, με τις εξαγωγές του προφανώς να έχουν μειωθεί, ακολουθώντας την αγορά, που προδιαγράφει την κρίση που θα ξεσπάσει το 1906-1907⁴¹. Είναι λογικό το κτίριο του οινοποιείου να κατασκευάζεται στα πρώτα χρόνια της αποδοχής που βρίσκει το κρασί Clos Marathon στο εξωτερικό, σίγουρα μετά το 1885 και τουλάχιστον μέσα στην ακμή της επιχείρησης, που βάσει των παραπάνω προσδιορίζεται στη δεκαετία του 1890.

40 Εφημερίδα Ακρόπολις, φύλλο 17-2-1884, *Ειδήσεις*, 3^η στήλη

41 Σχετικά βλέπε επόμενο κεφάλαιο, ενότητα 3.2 *Η ελληνική οινοποιία και οινοβιομηχανία το 19^ο αιώνα*

Γ. ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙΝΟΠΟΙΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ 19^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ

Πριν την περιγραφή του συγκροτήματος κρίνεται απαραίτητη μια επισκόπηση του χώρου της αμπελουργίας και οινοποιίας στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα. Θα μας βοηθήσει – σε συνδυασμό με το προηγούμενο κεφάλαιο – να κατανοήσουμε τη θέση του οινοποιείου Σκουζέ μέσα στο ευρύτερο κοινωνικό, οικονομικό, τεχνολογικό και πολιτιστικό πλαίσιο στο οποίο εμφανίζεται. «Διαβάζοντας» το συγκρότημα του οινοποιείου Σκουζέ, αναπόφευκτα θα γίνουν αναφορές στο πλαίσιο αυτό και συγκρίσεις με επιχειρήσεις αλλά και τεχνικές που αναπτύσσονται την εποχή.

3.1. Ο ελληνικός αμπελώνας μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους

Τα χρόνια ακριβώς πριν την ανεξαρτησία του ελληνικού κράτους όσα αμπέλια δεν έχουν ξεριζωθεί παραμένουν ακλάδευτα και ακαλλιέργητα. Η Προσωρινή Διοίκηση της Ελλάδας αναγκάζεται να νοικιάζει τους εθνικούς αμπελώνες αυτούς, χωρίς μίσθωμα, για να εισπράττει τη δεκάτη. Το 1836, σύμφωνα με στατιστική που εκπονήθηκε από το βαυαρό πρόξενο F.Strong, η συνολική αμπελοκαλλιέργεια στον ελλαδικό χώρο φτάνει τα 766.000 στρ., από τα οποία οι σταφιδώνες αποτελούν μόλις το 2,2%⁴². Για τις ποικιλίες της εποχής πληροφορίες παίρνουμε από τον Γρηγόριο Παλαιολόγο⁴³, γεωπόνο του Καποδίστρια. Δύο είναι οι κύριες ελληνικές ποικιλίες που αποτελούν τη βάση των κρασιών : το μαυρούδι, σταφύλι ερυθρό και το σαββατιανό, με λευκή ρώγα που δίνει διπλάσια ποσότητα χυμού από το πρώτο⁴⁴. Το 1860 η σταφιδάμπελος έχει αυξηθεί εις βάρος της οйнаμπέλου. Είναι η εποχή που η κορινθιακή σταφίδα παράγεται κατ' αποκλειστικότητα στην ελεύθερη Ελλάδα και στα Ιόνια νησιά, με σκοπό την εξαγωγή της στην Ευρώπη. Το σύνολο όμως της καλλιεργούμενης γης με αμπελώνες και σταφιδώνες είναι μειωμένο κατά 120.000 στρ. από την εποχή της σύστασης του ελληνικού κράτους⁴⁵. Το 1911 η καλλιέργεια της αμπέλου έχει διπλασιαστεί και της σταφιδάμπελου αυξηθεί κατά 3,5 φορές. Η θεαματική αυτή αύξηση της καλλιέργειας της σταφιδάμπελου σχετίζεται με την ασθένεια της φυλλοξήρας, που από το 1873 και μετά καταστρέφει τους γαλλικούς αμπελώνες. Η Γαλλία από το 1879 ξεκινά να εισάγει τεράστιες ποσότητες κορινθιακής σταφίδας, που προορίζεται όχι πια για βρώση, αλλά, όπως θα δούμε παρακάτω, για παραγωγή ξηροσταφιδίτη οίνου. Η Ελλάδα ακολουθεί τη ζήτηση εκριζώνοντας αμπελώνες, ελαιώνες και καρποφόρα δέντρα για να φυτευτούν σταφιδάμπελοι. Με την απανασύσταση των γαλλικών αμπελώνων και την απαγόρευση στη Γαλλία του ξηροσταφιδίτη οίνου ξεσπά το 1893 στην Ελλάδα η «σταφιδική κρίση». Το ελληνικό κράτος εφαρμόζει το θεσμό του παρακρατήματος, που φτάνει το 25% το 1903, προκειμένου να εισπράξει σε είδος τη φορολογία και τον εξαγωγικό δασμό⁴⁶.

Μέχρι το 1927 η καλλιέργεια της αμπέλου φαίνεται να είναι συνεχώς μειούμενη. Αυτό έχει να κάνει τόσο με την ταραγμένη περίοδο που ακολούθησε, όσο και με την εμφάνιση της φυλλοξήρας και στην Ελλάδα, ξεκινώντας από την περιοχή της Θεσσαλονίκης το 1898. Στο μεταξύ αρχίζει να διαδίδεται μετά το 1916 στην Κόρινθο και την

42 Γη καλλιεργήσιμη και όχι απαραίτητα καλλιεργούμενη. «Η Εξέλιξη του ελληνικού αμπελώνα από την Εθνεγερσία μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο», Σταυρούλα Κουράκου – Δραγώνα στο *Ιστορία του ελληνικού κρασιού, β' τριήμερο εργασίας*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 2001. σ.117-132

43 Γρηγόριος Παλαιολόγος, *Γεωργική και Οικιακή Οικονομία*, εκ του περί τα ιδιωτικά έργα τμήματος της β. τυπογραφίας, Αθήνα 1835, τόμος δεύτερος, σ. 319

44 Άλλες ποικιλίες που αναφέρει ο Παλαιολόγος είναι το φιλέρι, τα νησιώτικα (συριανό, τζιώτικο), ροδήτι Αθηνών, μοσχάτο κ.α. Ο ίδιος ο Παλαιολόγος αναφέρει διαφορετικές ονομασίες της ίδιας ποικιλίας ανά τόπο, συνεπώς η ταύτιση με τις σύγχρονες ονομασίες δεν είναι πάντα εύκολη.

45 Σ.Δραγώνα, ο.π.

46 Ο.π.

Κρήτη, μια νέα ποικιλία σταφίδας : η Σουλτανίνα. Αντίθετα, μέχρι τον β' παγκόσμιο πόλεμο η αμπελοκαλλιέργεια ανακάμπτει, με την αύξηση της οιναμπέλου στα Μεσόγεια, την πιο ξηροθερμική αμπελουργική περιοχή της Ελλάδας, να ωθεί τη Στερεά Ελλάδα στην πρώτη θέση της αμπελοοινικής οικονομίας.⁴⁷

3.2 Η ελληνική οινοποιία και οινοβιομηχανία το 19^ο αιώνα

Η εκβιομηχάνιση της Ευρώπης το 19^ο αι. γενικεύει την κατανάλωση κρασιού που απευθύνεται πια στα λαϊκά και μεσαία στρώματα των αστικών κέντρων. Η Ελλάδα, αν και τελικά θα ανταποκριθεί ως αμπελοφόρος περιοχή στη νέα αυτή αγορά, παρουσιάζει –τουλάχιστον στις αρχές του αιώνα – χαμηλή ποιότητα κρασιού. Το μεγαλύτερο μέρος της οινοπαραγωγής βρίσκεται στα χέρια μικροοινοποιών – αμπελουργών χωρικών και ταβερνιάρηδων.⁴⁸ Έτσι κανένα αξιόλογο κρασί δεν εξάγεται, με εξαίρεση το δυνατό κρασί της Σαντορίνης, που φτάνει ως τη Ρωσία ήδη από τα τέλη του 18^{ου} αι., με κύριο σκοπό όμως την ανάμειξή του.⁴⁹

Το ελληνικό κράτος προσπαθεί από νωρίς να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της ποιότητας του ελληνικού οίνου, προωθώντας την επιστημονική κατάρτιση στον τομέα της οινοποίησης με μια σειρά από σχετικές ενέργειες. Ο Γρηγόριος Παλαιολόγος, γεωπόνος του Καποδίστρια, ήδη το 1831 δίνει οδηγίες σχετικές με τη μετάγγιση του κρασιού, το πλύσιμο των βαρελιών και την τοποθέτησή τους σε δροσερά υπόγεια μέρη.⁵⁰ Το 1837 ο Σταμάτιος Βαλέζης με κρατική υποτροφία σπουδάζει οινοποιία στη Γαλλία, η υπεροχή της οποίας στον τομέα είναι ήδη δεδομένη. Το 1855 τρεις ακόμα υπότροφοι στέλνονται στο Bordeaux για εκπαίδευση στη οινοποιία.⁵¹ Την ίδια εποχή, και σε μια πιο συστηματική προσπάθεια του ελληνικού κράτους να παρέμβει στην εγχώρια οινοποίηση, ιδρύεται στην Αθήνα ένα πρότυπο οινοποιείο. Επανδρώνεται με δύο Γάλλους από το Bordeaux (Λαζωνής και Jean Court) οι οποίοι διδάσκουν 10 υποτρόφους από όλη την Ελλάδα για τέσσερις μήνες το χρόνο.⁵² Η κίνηση δεν είναι άσχετη και με το ωίδιο που εμφανίζεται το 1851 και πλήττει τη σταφιδάμπελο ως το 1855⁵³ αλλά αφήνει ανέπαφους τους οινοαμπελώνες.

Η ιστορία της οινοποίησης στην Ελλάδα αρχίζει το 1858. Είναι η χρονιά που ιδρύονται η Εταιρία Ελληνικής Οινοποιίας της Πάτρας και η Οινουργική Εταιρία Κεφαλληνίας. Και τα δύο αναζητούν και παίρνουν τεχνογνωσία από τη Γαλλία – τεχνίτες και πιεστήρια. Ιδρυόμενα σε κέντρα σταφιδεμπορίου πειραματίζονται με την παραγωγή οίνου από σταφίδα, πρακτική που θα βρει πρόσφορο έδαφος στην αγορά αρκετά χρόνια αργότερα⁵⁴. Και οι δύο εταιρίες έχουν διαλυθεί έως το 1867⁵⁵, αποτυγχάνοντας στην κατασκευήν και τελειοποίησιν ελληνικών οίνων...δια της τελειότερας και καταλληλοτέρας μεθόδου υπό εμπείρων οινοποιών εφαρμοσθησομένης.⁵⁶

47 Ο.π.

48 Νίκος Μπακουνάκης, *Το κρασί του Γουσταύου*, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1997, σ.37

49 Χριστίνα Αγκριαντώνη, «Η ελληνική οινοβιομηχανία το 19^ο αιώνα : από την αναζήτηση της ποιότητας στο σταφιδίτη», στο *Ιστορία του ελληνικού κρασιού, β' τριήμερο εργασίας*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 2001. σ.135

50 Ν. Μπακουνάκης, ο.π. σ.45

51 Πρόκειται για τους Α. Γεωργιάδη από την Τρίπολη, Γ. Νικολαΐδη από την επαρχία Οιτύλου και Α. Μικρούλη από την Καλαμάτα, Χ.Αγκριαντώνη, ο.π. σ.136

52 Χ.Αγκριαντώνη, ο.π. σ.136

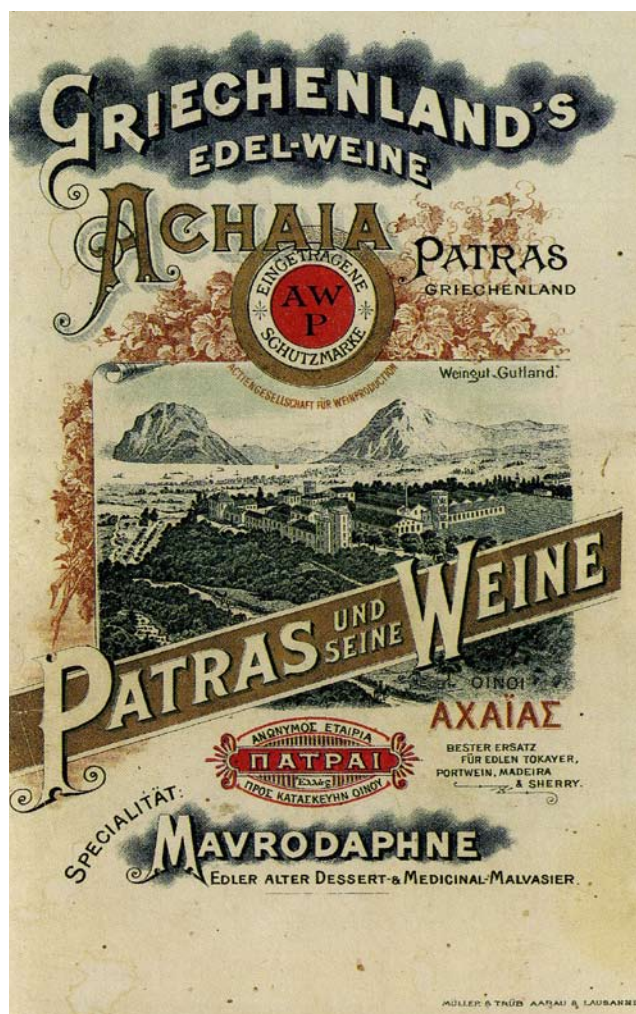
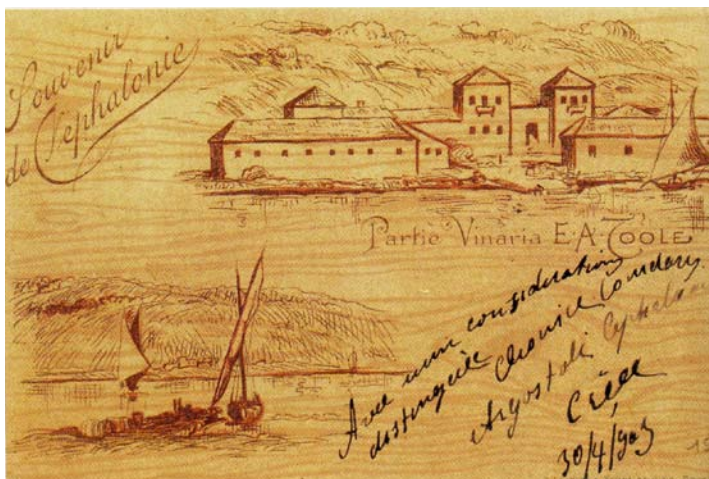
53 Ν. Μπακουνάκης σ.71

54 Χ. Αγκριαντώνη, ο.π. σ.138

55 Την Οινουργική Εταιρία Κεφαλονιάς αγόρασε ο Ερνέστος Τουλ για να τη μετατρέψει στη δυναμική «Βινάρια Τουλ», Ν. Μπακουνάκης. ο.π., σ. 73

56 Καταστατικό της Ελληνικής Οινοποιίας της Πάτρας, όπως δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, αρ.φύλλου 17, 5.6.1858

Έτσι η ελληνική οιοβιομηχανία διανύει την παιδική της ηλικία τη δεκαετία του 1870⁵⁷. Τα ελληνικά κρασιά που εμφανίζονται από εδώ και έπειτα, φέρουν ονομασίες όπως Cotes de Parnes (του Γ. Σόλωνος), Tour de la Reine (του Γ. Παχύ) και Clos Marathon (του Παύλου Σκουζέ, του οποίου το οινοποιείο εξετάζουμε εδώ). Ονομασίες που πέραν της αφέλειας της παιδικής ηλικίας, καταδεικνύουν με τα γαλλικά αυτά δάνεια, τη συμβολική αναφορά των Ελλήνων οινοποιών της εποχής και, συνεπώς την προσπάθεια παραγωγής ποιοτικού οίνου με πρότυπο τη γαλλική οινοποιία.⁵⁸

εικ. 15, 16 : από τις πρώτες και σημαντικότερες οινοποιείες που ιδρύθηκαν στην Ελλάδα. Αριστερά η οινοποιία Τουλ σε Επιστολικό δελτάριο και δεξιά η Αχάια Κλάους σε εξώφυλλο τουριστικού οδηγού (πηγή Ν.Μπακουνάκης)

Στα μέσα της δεκαετίας σημειώνονται τουλάχιστον δεκατρία συστηματικά καταστήματα οινοποιίας στην Ελλάδα, στα οποία εργάζονται 156 άτομα⁵⁹. Στην περιοχή των Αθηνών σημειώνονται : του Γ. Γεωργαντά στην Κηφισσιά , ιδρυθέν το 1852 και αρχαιότερο όλων, οι οίνοι του οποίου εξαγονται κυρίως στην Αγγλία, του Κ.Κασσαβέτη, επίσης στην Κηφισσιά, και του Σόλωνος και Υιού στο κέντρο της Αθήνας, *επί το ευρωπαϊκότερον καταρτισμένον*.⁶⁰ Τα οινοποιία των αδερφών Τρίπου (1868) στην Κόρινθο και του Δε Κιγάλα στη Σαντορίνη, όπως και η δραστηριότητα του Αντρέα Καμπά στην Αττική (αγοράζει το κτήμα στην Κάντζα το 1875) θα πρέπει επίσης να αναφερθούν. Τα σημαντικότερα όλων όμως, *δια το ποσόν της παραγωγής και της εν*

57 Χρ. Αγκριαντώνη, ο.π. σ.140

58 Νίκος Μπακουνάκης, ο.π. σ.50-51

59 «4 εν Αθήναις, 3 εν Πάτραις, 2 εν Κεφαλληνία, 1 εν Κορίνθω, 1 εν Ξηροχωρίω, 1 εν Θήρα προ έτους ιδρυθέν και 1 εν Καλάμαις», Ν. Δεμάθας, «Περί βιομηχανικής πρόοδου εν Ελλάδι», στο Αττικόν Ημερολόγιον του έτους 1877 υπό Ειρηναίου Ασωπίου, σ.423

60 Για τα οινοποιεία στην Αθήνα βλέπε και Μ. Μπούκας, Οδηγός εμπορικός, γεωγραφικός και ιστορικός των πλείστων κυριότερων πόλεων της Ελλάδας του έτους 1875, τύποις Ελληνικής Ανεξαρτησίας, 1875, Αθήνα, σ.105-107

Ευρώπη καταναλώσεως θα πρέπει να θεωρηθούν η εταιρία Αχάια – Κλάους που ιδρύει το 1872 ο Γερμανός Γουσταύος Κλάους στην περιοχή της Πάτρας και η «Βινάρια Τουλ» που ιδρύει την ίδια χρονιά ο Ερνέστος Τουλ στο Αργοστόλι.⁶¹ Και οι δύο ιδρυτές είναι Ευρωπαίοι κοσμοπολίτες και σχετικοί με το εμπόριο της σταφίδας. Ο Κλάους έρχεται στην Ελλάδα το 1852 για να αναλάβει τη διεύθυνση του τμήματος εξαγωγών σταφίδας της εταιρίας Φελς και Συντροφία. Το 1860 αγοράζει 60 στρέμματα και ξεκινά τη δημιουργία του αμπελώνα του. Ο Ερνέστος Τουλ, Άγγλος σταφιδέμπορας αγοράζει την Οινουργική Εταιρία Κεφαλληνίας και ξεκινά την εξαγωγή κρασιού, κυρίως στη Γερμανία.

Η αναπτυξιακή αυτή πορεία της ποιοτικής οινοβιομηχανίας στην Ελλάδα, ανακόπτεται από την εμφάνιση της φυλλοξήρας που προσβάλλει τους γαλλικούς αμπελώνες το 1873. Έτσι για την παραγωγή απομιμήσεων κρασιών, που θα καλύψουν τη ζήτηση, επιστρατεύεται κάθε δυνατή μέθοδος, φυσική ή χημική: χρήση δευτέρων προϊόντων οινοποίησης, αναμίξεις κρασιών με οινοπνεύματα και αποστάγματα και κάθε είδους – παράνομες συνήθως- νοθεύσεις⁶². Η προσοχή στρέφεται στην καλλιέργεια σταφίδας που ανακάμπτει, αφού οι Γάλλοι οινοποιοί πια τεράστιες ποσότητες ξερής σταφίδας για να αναπληρώσουν το κενό της δικής τους καλλιέργειας. Το 1880 εμφανίζεται στη Μασσαλία το εγχειρίδιο *L'art de faire le vin avec les raisins secs (Η τέχνη της οινοποίησης με ξηρή σταφίδα)* του Joseph Audibert και μέχρι το 1886 έχουν πουληθεί 12000 αντίτυπα.⁶³ Το εγχειρίδιο εκλαικευμένο κυκλοφορεί και στα ελληνικά διαδίδοντας την παραγωγή «ωδιβέρτειου οίνου». Στο πλαίσιο αυτό οι εταιρίες που ιδρύονται στη συνέχεια, όπως η Ζάννος-Ρως το 1884, απομακρύνονται από τον αρχικό στόχο της παραγωγής ποιοτικού κρασιού, ακολουθώντας της ανάγκες της αγοράς. Ομοίως, η οινοποιία των Άμβουργερ ιδρύεται στην Πάτρα το 1891 και προσανατολίζεται κυρίως σε παραγωγή δευτέρων κρασιών⁶⁴ που χρησιμοποιούνται στην ανάμιξη⁶⁵ και αποστέλλονται στο εξωτερικό.

Με την ανασύνταξη των ευρωπαϊκών αμπελώνων έως το 1892, και τους περιορισμούς από τη Γαλλία στην εισαγωγή της σταφίδας, οι εξαγωγές μειώνονται σημαντικά. Η χρήση της σταφίδας στην ελληνική οινοποιία γενικεύεται, αποτέλεσμα της υπερπαραγωγής και της προσπάθειας διεξόδου του πλεονάζοντος προϊόντος. Από το 1905 οι εξαγωγές κρασιού αρχίζουν να μειώνονται σταθερά και η κρίση έρχεται γύρω στο 1907. Η Ελληνική Εταιρία Οίνων και Οινοπνευμάτων ιδρύεται το 1906 και έχει το δικαίωμα της αποκλειστικής διαχείρισης του σταφιδικού παρακρατήματος, που αναφέραμε παραπάνω. Ξεκινώντας από τις εγκαταστάσεις της Ζάννος – Ρως, τις οποίες κληρονόμησε, και επεκτείνοντας τις σε όλη την Ελλάδα, παράγει πολύ και συμπυκνωμένο γλεύκος από σταφίδα, οινόπνευμα, καθαρό και φωτιστικό, αλλά και σταφιδίτη οίνο για εσωτερική κατανάλωση⁶⁶ και φέρνει σε απόγνωση τον αγροτικό πληθυσμό⁶⁷.

Το «σταφιδικό ζήτημα» μονοπωλεί το ενδιαφέρον του αγροτικού κόσμου αλλά και του τύπου της

61 Ν.Δεμάθας, ο.π.

62 Χρ. Αγριαντώνη, ο.π. σ.140

63 Σύμφωνα με το εγχειρίδιο του Audibert η παραμονή 100 κιλών σταφίδας σε 150 λίτρα κρασιού για 12 ημέρες έδινε 150 κιλά κρασιού 18-20 αλκοολικών βαθμών. Μεγαλύτερη περιεκτικότητα σε νερό έδινε κρασιά με μικρότερους βαθμούς. Το κρασί έπρεπε πριν την κατανάλωση να αναμιχθεί με κόκκινο κρασί από σταφύλι για να αποκτήσει χρώμα. Ν. Μπακουνάκης ο.π. σ.56 και 113

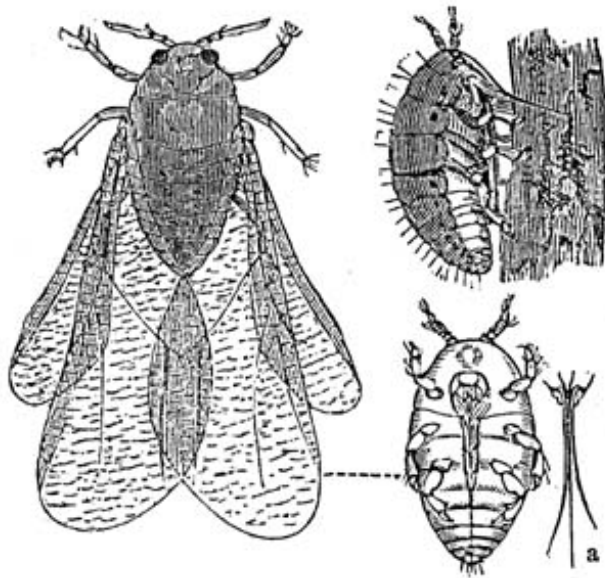
64 Ν. Μπακουνάκης, ο.π. σ.105

65 Οι οίνοι αυτοί είναι ακατάλληλοι για κατανάλωση και αναμιγνύονται για να δώσουν χρώμα, στυφότητα ή οινόπνευμα σε άλλους που υπολείπονται των ιδιοτήτων αυτών. Σπύρος Χασιώτης, *Ο οίνος. Κατασκευή και διατήρησης μαύρων και λευκών οίνων (μετά εικόνων)*, Σύλλογος προς διάδοσιν ωφέλιμων βιβλίων, Αθήνα 1903

66 Η παρασκευή σταφιδίτη οίνου δεν απαγορεύεται στην Ελλάδα παρά μόνο το 1954

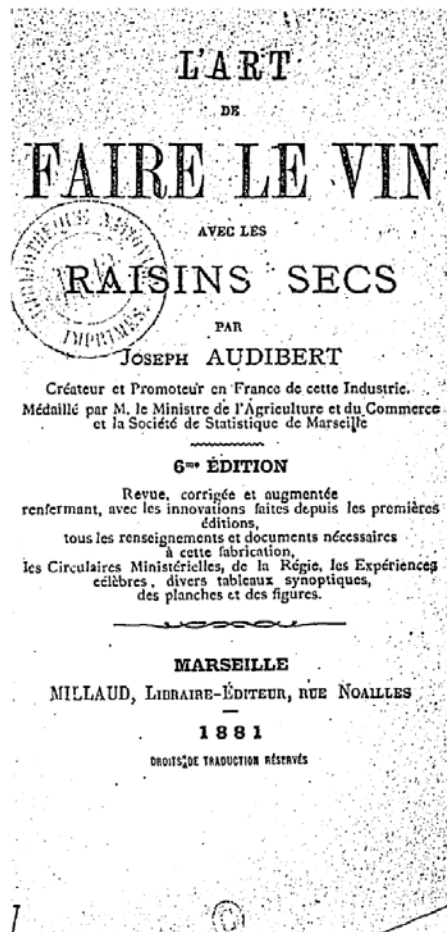
67 Χρ. Αγριαντώνη, ο.π. σ.143

εποχής. Σε έκθεση επιτροπής της βουλής⁶⁸ που γίνεται για το ζήτημα αυτό, καταγράφονται τα εναπομείναντα «καταστήματα επιστημονικής οινοποιίας» ανά επαρχία. Έτσι γνωρίζουμε ότι στο τέλος της πρώτης δεκαετίας του 20^{ου} αι. τα επιστημονικά οινοποιεία στην Επαρχία Αττικής είναι τα οινοποιεία Καμπά, Σκουζέ, Παχύ, Σόλωνος και Τατοίου. Από τις 24-28 εκατομ. οκάδες γλεύκους που παράγεται στην Αττική την εποχή εκείνη⁶⁹ μόνο 500χιλ. οκάδες εξάγονται στο εξωτερικό, από τα τέσσερα πρώτα προαναφερθέντα οινοποιεία. Τα ¾ από τις συνολικές ποσότητες καταναλώνονται στις αγορές της Αθήνας και του Πειραιά.

εικ. 17 (επάνω) : Phylloxera Vastatrix (vitifolia). Έπαιξε το ρόλο της στην εξέλιξη της οινοβιομηχανίας στην Ελλάδα (πηγή : wikipedia)

εικ. 18 (δεξιά) : η έκτη έκδοση του εγχειριδίου του J.Audibert (πηγή <http://gallica.bnf.fr/>)

3.3 Η οινοποίηση μέσα από τα εγχειρίδια της εποχής

Η ανάγκη του ελληνικού κόσμου της οινοποιίας να ακολουθήσει τις νέες τεχνικές που κυριαρχούν στην Ευρώπη του 19^{ου} αι. και να μάθει από τη *λόγια οινοποίηση*⁷⁰ αποκρυσταλλώνεται στα διάφορα εγχειρίδια οινολογίας που κυκλοφορούν στην αγορά. Αυτά έχουν τα πρότυπά τους, όπως και ο νέος επιχειρηματικός κόσμος του κλάδου, στη γαλλική οινοποιία. Οι οδηγίες, όπως συχνά δηλώνεται και στον υπότιτλό τους, είναι περισσότερο πρακτικές και λιγότερο επιστημονικές. Απευθύνονται όχι τόσο στους μεγάλους οινοποιούς που είναι σε θέση να αναγινώσκουν εκτενή ειδικά συγγράμματα εις ξένας γλώσσας⁷¹, αλλά σε αμπελουργούς και μικρότερους οινοποιούς. Έχουμε ήδη αναφέρει τη Γεωργική και Οικιακή Οικονομία του Γρηγόριου Παλαιολόγου, που κυκλοφορεί το 1835⁷². Το 1857 ο καθηγητής της Γεωργικής Π.Α. Κροκίδας, εποπτεύοντας το πρότυπο

68 *Η κρίσις των οίνων : έκθεσις...* ο.π., σ.114

69 250-300 ανά στρέμμα, ο.π. σ.114

70 *œnologie savante*, ο όρος από το Ν. Μπακουνάκη

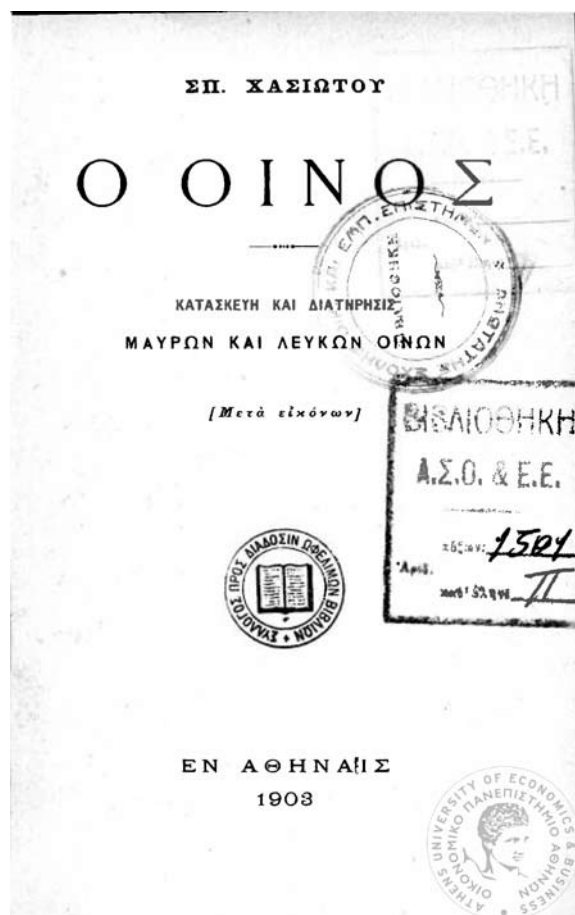
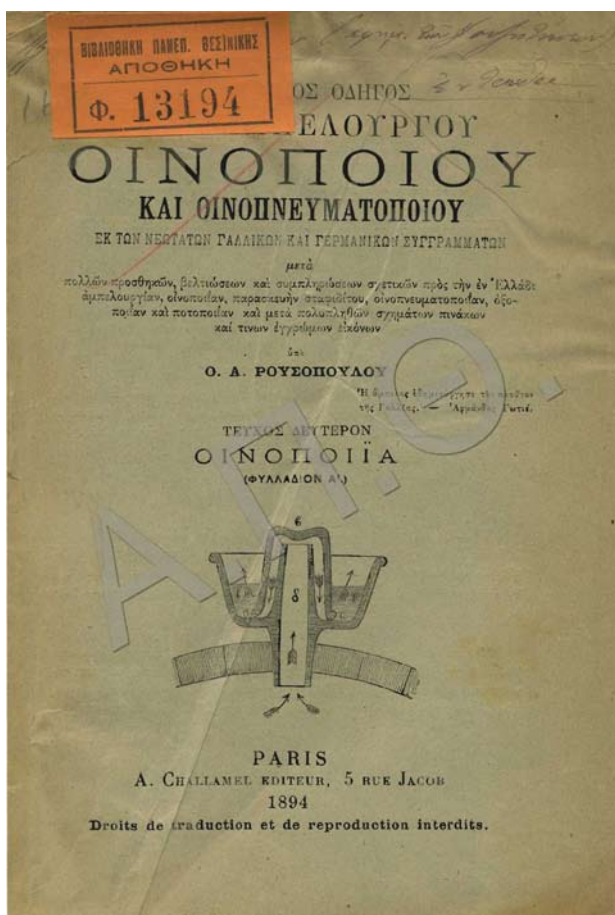
71 Σπύρος Χασιώτης, ο.π.

72 το 17ο και 18ο βιβλίο του τόμου αναφέρονται στην αμπελουργία και οινοποιία αντίστοιχα

Οινοποιείο της Αθήνας καταγράφει τον τρόπο που εργάζονται οι τρεις οινολόγοι και το 1879 – με καθυστέρηση – εκδίδεται ένα βιβλίο βασισμένο στην καταγραφή αυτή⁷³. Ο Όθων Ρουσόπουλος, που το 1894 ιδρύει την Βιομηχανική και Εμπορική Ακαδημία εκδίδει την ίδια χρονιά τον σχετικό Πρακτικό Οδηγό για τις ανάγκες της⁷⁴. Τέλος ο Σπύρος Χασιώτης εκδίδει το δικό του οδηγό⁷⁵.

Τα παραπάνω αποτελούν μερικά μόνο από τα σχετικά συγγράμματα του αιώνα που εξετάζουμε, ενδεικτικά όμως της τάσης για παρασκευή ποιοτικού οίνου μέσω της ευρωπαϊκότερης κατάρτισης. Η ανάπτυξη των περιεχομένων τους ακολουθούν το ημερολόγιο του αμπελουργού – οινοποιού περιλαμβάνοντας όλα τα στάδια της εργασίας τους, από τον τρύγο έως το εμβοκάλισμα – που δεν είναι άλλο από την εμφιάλωση, τη μετάγγιση, δηλαδή, σε εμβοκάλια. Καταλήγουν στην παράθεση ασθενειών του οίνου, και τη θεραπεία αυτών.

Εδώ παρουσιάζονται συνοπτικά τα κυριότερα στάδια της παραδοσιακής οινοποίησης, όπως περιγράφονται στα συγγράμματα της περιόδου⁷⁶ – και οι απαιτήσεις που αυτά επιβάλουν μέσω της χωρικής τους έκφρασης – με στόχο τη δημιουργία κρασιού με ευάρεστη γεύση, δύναμη, ευωδία και διάρκεια⁷⁷.

εικ. 19, 20 : εγχειρίδια της εποχής που απευθύνονται σε οινοποιούς.

73 Ονομάζεται Βιβλιοθήκη των Γεωργών, *Περί Οινοποιίας : πρακτικά συνοπτικά οδηγία συνταχθείσαι επί τη βάσει των ληφθεισών σημειώσεων, μετά τινων παρατηρήσεων, επί της κατασκευής των οίνων, παρά των προσληφθέντων οινοποιών Γάλλων εν Αθήναις*

74 *Πρακτικός Οδηγός του αμπελουργού οινοποιού και οινοπνευματοποιού : εκ των νεότατων γαλλικών και γερμανικών συγγραμμάτων : μετά πολλών προσθηκών, βελτιώσεων και συμπληρώσεων σχετικών προς την εν Ελλάδι αμπελουργίαν, οινοποιίαν, παρασκευήν σταφιδίτου, οινοπνευματοποιίαν, οξοποιίαν και ποτοποιίαν και μετά πολυπληθών σχημάτων πινάκων και τινών εγχρώμων εικόνων*

75 Ο οίνος : Κατασκευή και διατήρησις μαύρων και λευκών οίνων (μετά εικόνων)

76 Οι πληροφορίες αντλούνται από τα παραπάνω συγγράμματα, θεωρώντας τα ικανό δείγμα τάσεων και πρακτικών μέσα στην περίοδο που μας ενδιαφέρει. Η ακριβής θέση της πληροφορίας δε σημειώνεται παρά μόνο όπου κρίνεται απαραίτητο και σε πιο ειδικά θέματα.

77 Γ.Παλαιολόγος, ο.π. σ.347

3.3.1 Τα στάδια της οινοποίησης

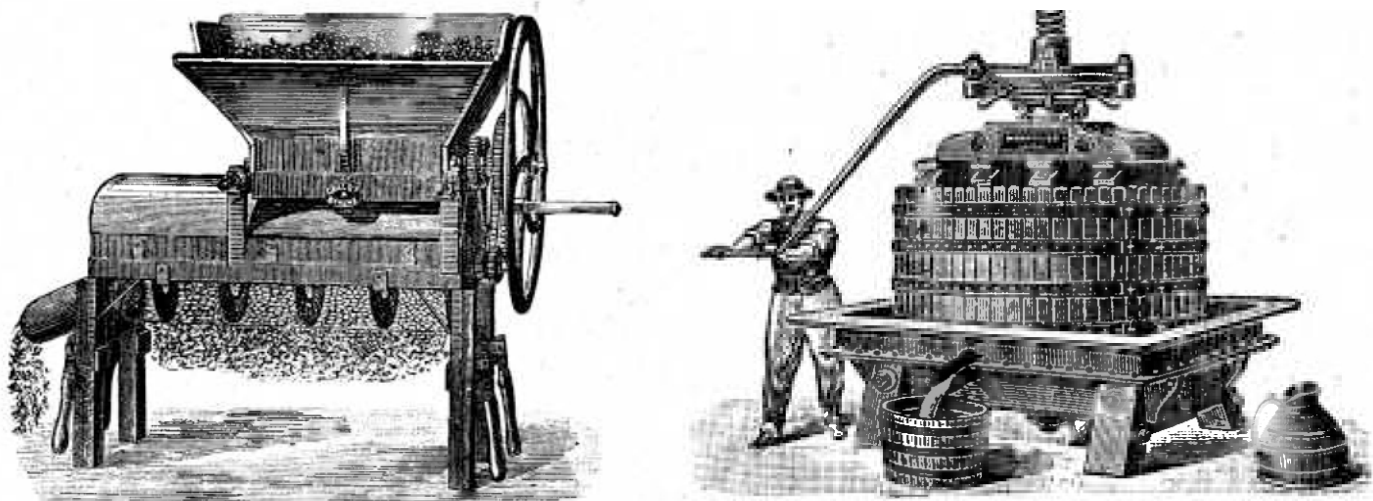
Τρύγος

Ο τρύγος πρέπει να γίνεται πριν τα σταφύλια ωριμάσουν πλήρως και να ξεκινά την αυγή. Τα ξηρά και σάπια σταφύλια απομακρύνονται και τα υπόλοιπα μαζεύονται σε κοφίνια και ρίχνονται σε μικρούς κάδους. Αυτοί μεταφέρονται στη ράχη όταν ο ληνός είναι κοντά ή με τα ζώα. Όταν γίνεται χρήση άμαξας θα πρέπει να τοποθετούνται σε κάδους, ώστε να μη χύνεται ο μούστος από την έκθλιψη των σταφυλών κατά τη μεταφορά⁷⁸. Όταν κανείς αναγκάζεται να τρυγήσει όλη την ημέρα, θα πρέπει τα σταφύλια να αφήνονται στον αέρα – σε κοφίνια ή απλωμένα – όλη τη νύχτα για να ψυχρανθούν και πατηθούν την άλλη μέρα το πρωί⁷⁹.

Προκειμένου για λευκό κρασί θα πρέπει πριν το πάτημα να γίνει το εκρόγιασμα, δηλαδή ο διαχωρισμός της ρόγας από το τσαμπί, που τελικά θα απομακρυνθεί. Για την παρασκευή ερυθρού οίνου τα τσαμπιά θα παραμείνουν και στη ζύμωση, στη χώρα μας όμως – που το κλίμα δίνει δυνατό καρπό – θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν τα μισά ή κατά το ένα τρίτο⁸⁰. Απλωμα σε συρμάτινα πλέγματα – κόσκινα – και μάδημα ή χρήση ειδικών μηχανημάτων εκραγιστηρίων (egrappoir) στα συστηματικά οινοποιεία είναι οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται.

Πάτημα

Στην Ελλάδα τα πάτημα δια τον ποδών είναι σύνηθες, σημειώνει ο Χασιώτης το 1903. Αυτό γίνεται είτε σε κάδους, είτε σε ληνούς, πατητήρια δηλαδή, τα οποία χιζόνται με λίθους και αλείφονται με κουρασάνι⁸¹. Το πάτημα με τα πόδια όμως μπορεί να είναι επικίνδυνο : απελευθερώνεται ανθρακικό οξύ που μπορεί να προκαλέσει ασφυξία στον άνθρωπο. Τα σταφυλοθλιπτήρια ή σταφυλόμυλοι (στα γαλλικά foulloirs), που αντικαθιστούν το πάτημα, είναι μηχανές χειροκίνητες, απλές που μεταφέρονται εύκολα και είναι απαραίτητες για μεγάλες ποσότητες γλεύκους. Τα εκραγιστικά σταφυλοθλιπτήρια (foulloirs egrappoir) εκτελούν ταυτόχρονα δύο λειτουργίες : θλίβουν τα σταφύλια και διαχωρίζουν τους βόστρυχους από το γλεύκος.

εικ. 21, 22 : σταφυλοθλιπτήριο εκραγιστικό (αριστερά) και πιεστήριο (δεξιά) (πηγή: Σ.Χασιώτης)

78 Γ.Παλαιολόγος, ο.π. σ.349

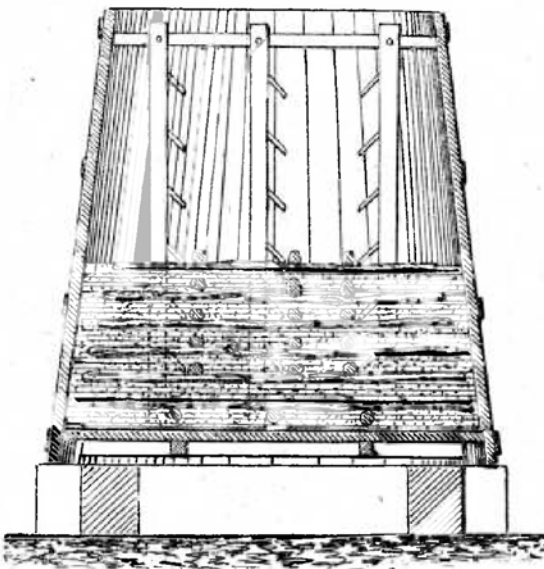
79 Χασιώτης ο.π. σ.35

80 Γ.Παλαιολόγος, ο.π.

81 Γ. Παλαιολόγος ο.π. σ. 350

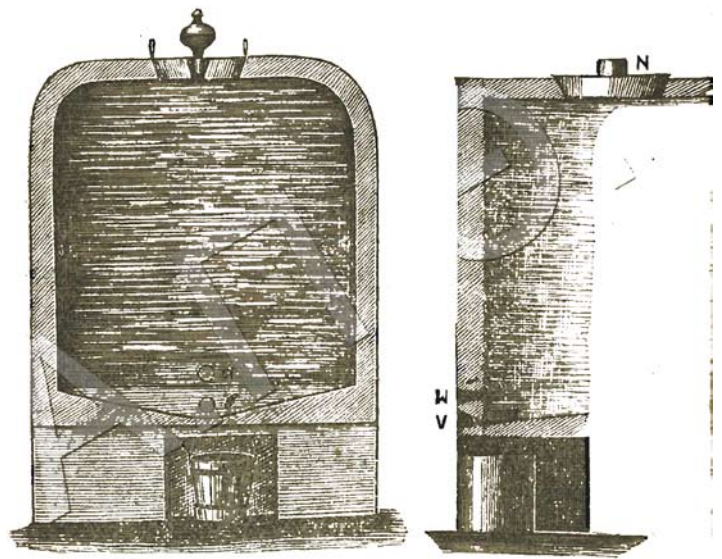
Βράσις

Η βράση, η ζύμωση δηλαδή, είναι η διαδικασία που μετατρέπει το γλεύκος σε οίνο, κυρίως μέσω της μετατροπής του σακχάρου σε οινόπνευμα. Χρειάζεται θερμότητα, αέρα και νερό σε ορισμένες περιπτώσεις. Η ζύμωση μπορεί να γίνει σε ξύλινους κάδους, σε ανοιχτά όρθια βαρέλια ή σε κτιστές δεξαμενές. Η ποσότητα του παραγόμενου γλεύκους πρέπει να είναι τέτοια ώστε ο κάδος –ή αλλιώς η κάδη– να γεμίζει αυθημερόν και η ζύμωση να γίνεται ομοιόμορφα. Γι' αυτό, λέει ο Παλαιολόγος, αν τα σταφύλια που έχουν τρυγηθεί δεν είναι ικανά σε ποσότητα για το σκοπό αυτό, απλώνονται σε ψάθες και περιμένουν την επόμενη μέρα. Για τον ίδιο λόγο προκρίνει τη χρήση μικρών γενικά δοχείων. Η κτιστή κάδη είναι γενικά πιο δαπανηρή κατασκευή, απαραίτητη όμως για μεγάλες παραγωγές. Είναι είδος τετράγωνης δεξαμενής με τοιχώματα λίθινα ή πλίνθινα, στεγάζεται με θόλο που έχει ένα στόμιο για να εισάγεται το γλεύκος και στο κάτω μέρος της έχει κρουνό για την έξοδο⁸². Τέτοιες δεξαμενές, που κατά το Ρουσόπουλο μπορούν να καλυφθούν και με εφυαλωμένα πλακίδια, χρησιμοποιήθηκαν μετά το 1873 στη νότια Γαλλία⁸³. Οι κτιστές δεξαμενές για τη ζύμωση, που χρησιμεύουν άπαξ του έτους⁸⁴ δεν προκρίνονται ούτε από το Ρουσόπουλο ούτε από το Χασιώτη.

εικ. 23 (πάνω) : ξύλινη κάδη συστήματος Perret από το εγχειρίδιο του Σ.Χασιώτη

εικ. 24 (δεξιά) : κτιστή δεξαμενή και περιγραφή της στο εγχειρίδιο του Ο.Ρουσόπουλου

Σχήμα 90. Ἄπλοσν κτιστὸν (ἐκ σφέντου) οἰνοδοχεῖον. Ἐνοθεῖν τὸ στόμιον μὲ ἀπογεμιστικὸν βουκάλιον. α ὀπή διὰ τὸν οἶνον. β ὀπή διὰ τὴν ὑποστάθμην, τὰ ὕδατα τῆς ἐκπύσεως κλπ. Κάτωθεν εὐρίσκειται δοχεῖον πρὸς ὑποδοχὴν τῶν τυγλῶν ἐκροῶν.

Σχήμα 91. Πλαγία τομὴ αὐτοῦ. Ν ἡ ἀνω ὀπή. W ὀπή διὰ τὸν οἶνον. V ὀπή διὰ τὴν ὑποστάθμην, τὰ ὕδατα τῆς ἐκπύσεως κλπ. Κάτωθεν εὐρίσκειται δοχεῖον πρὸς ὑποδοχὴν τῶν τυγλῶν ἐκροῶν.

Εκπίεση - μετάγγισμα

Μετά την πρώτη ζύμωση – που διαρκεί 4-8 ημέρες⁸⁵ – ο νέος οίνος θα πρέπει να μεταγγιστεί από την κάδη σε βαρέλια. Τα στέμφυλα, που παραμένουν όλον αυτόν τον καιρό στην κάδη μαζί με το γλεύκος – εκτός αν πρόκειται να παράξουμε λευκό κρασί – πιέζονται μέσω χειροκίνητων πιεστηρίων έως και 5 φορές. Ο χυμός από τις πρώτες νέες αυτές εκθλίψεις μπορεί να αναμιχθεί με το κρασί. Οι επόμενες παράγουν κρασί δεύτερης ποιότητας (λάγγερον) και ενδείκνυται να παραμένουν χωριστά.

Πριν τη μετάγγιση στα βαρέλια, αυτά θα πρέπει να έχουν πλυθεί και καθαριστεί καλά και στο τέλος να

82 Σπ. Χασιώτης, ο.π. σ.51

83 Ο.Ρουσόπουλος, ο.π. σ.124

84 Ο.Ρουσόπουλος, ο.π. σ.122

85 Κατά τον Παλαιολόγο το γλεύκος με τα στέμφυλα, κατά πρακτική των ανθρώπων της υπαίθρου, παραμένει σε ανοιχτούς κάδους 30-60 ημέρες

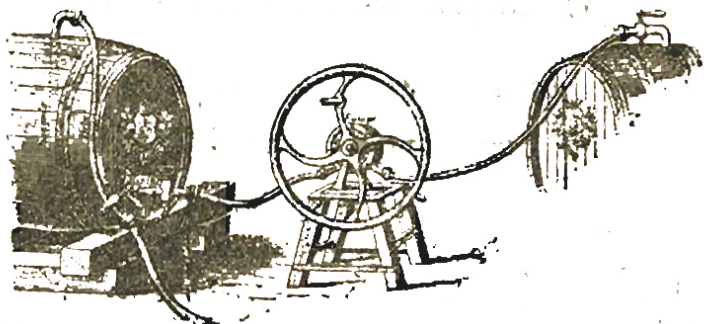
έχουν καπνιστεί με θειάφι. Στα βαρέλια η ζύμωση θα συνεχιστεί και ,όσο αυτή προχωράει, η στάθμη του κρασιού θα χαμηλώνει. Γι αυτό το βαρέλι θα πρέπει τακτικά να συμπληρώνεται με οίνο ίδιας ηλικίας και ποιότητας (παραγέμισμα). Μετά το τέλος και της δεύτερης ζύμωσης, θα πρέπει το κρασί να μεταγγιστεί ξανά για να απομακρυνθούν οι στερεές ουσίες που έχουν κατακαθίσει στο βαρέλι. Μεταγγίσεις θα γίνουν και άλλες στη διάρκεια της ζωής του κρασιού ,όσο θα βρίσκεται πια στην οيناποθήκη και αναλόγως του προσδοκώμενου χρόνου κατανάλωσης. Οι μεταγγίσεις αυτές γίνονται είτε με φυσικό τρόπο, μέσω της βαρύτητας είτε με τη χρήση περιστροφικών και καταθλιπτικών αντλιών.

Λαγάρισμα ή κολλάρισμα

Μετά τη μετάγγιση στο βαρέλι πολλά κρασιά παραμένουν θολά. Για να καθαριστούν οι συνηθέστερες μέθοδοι είναι η χρήση ψαρόκολλας και ασπραδιού των αυγών ή η χρήση άλλων ουσιών που προτείνουν οι παλιότεροι κυρίως οινολόγοι⁸⁶. Άλλη μέθοδος για να καταστεί ο οίνος διαυγής είναι η διήθηση (φιλτράρισμα) είτε μέσω απλών μεθόδων⁸⁷ είτε μέσω ειδικών συσκευών.

Εμβοκάλισμα

Η εμφιάλωση του οίνου όχι μόνο διατηρεί τα προτερήματά του αλλά τα ενισχύει κιόλας. Η μετάγγιση σε φιάλες γίνεται όταν το κρασί έχει πλέον αρχίσει να παλαιώνει και αφού έχει περάσει τουλάχιστο ένας χρόνος από τον τρύγο. Τα μπουκάλια πλένονται καλά με χοντρή άμμο πριν την εμφιάλωση και ο φελός σφραγίζεται με μίγμα πίσσας, κεριού και μαστίχης.

εικ. 25 : χειροκίνητη αντλία μετάγγισης
(πηγή : Ο.Ρουσόπουλος)

3.3.2 Η χωρική έκφραση της οινοποίησης

Όλα τα παραπάνω στάδια απαιτούν δύο διακριτούς χώρους : αυτόν που θα γίνει η ζύμωση και ονομάζεται οινοποιείο και αυτόν που θα διατηρηθεί και αποθηκευτεί ο οίνος και ονομάζεται οيناποθήκη.

Το οινοποιείο : ο χώρος της ζύμωσης

Ο χώρος του οινοποιείου για τα μαύρα κρασιά και σε συστηματικά οινοποιεία πρέπει να είναι χωριστός⁸⁸. Για το Χασιώτη αρκεί ένα απλό υπόστεγο, ανοιχτό από όλες τις πλευρές για να κυκλοφορεί ο αέρας. Με πανιά και ψάθες φράσσεται κάθε φορά ο ήλιος για να διατηρείται το υπόστεγο σκιερό. Για το Ρουσόπουλο μάλιστα, απλά στεγάσματα μπορεί να αρκέσουν όχι μόνο για τη ζύμωση αλλά και για την παραμονή του οίνου έως το Μάρτιο - οπότε θα γίνει και η τελική μετάγγιση πριν την αποθήκευση ή τη διοχέτευση του οίνου στην αγορά.

Τα κλειστά οινοποιεία, γράφει ο Χασιώτης, μπορεί να είναι διώροφα. Στο πάτωμα, που βρίσκεται μισό μέτρο πάνω από τις κάδεις, εισάγονται τα σταφύλια, μεταφερόμενα επί κάρων δια κεκλιμένης οδού υψουμένης

86 Αραβικό γόμμι, ελαφοκέρατα, ρύζι, γάλα είναι μερικά από αυτά που αναφέρει ο Παλαιολόγος, σ.363

87 Πυκνά υφάσματα, ζύμη χάρτου και άλλα αναφέρει ο Χασιώτης, σ.84

88 Σπ. Χασιώτης ο.π. σ.46

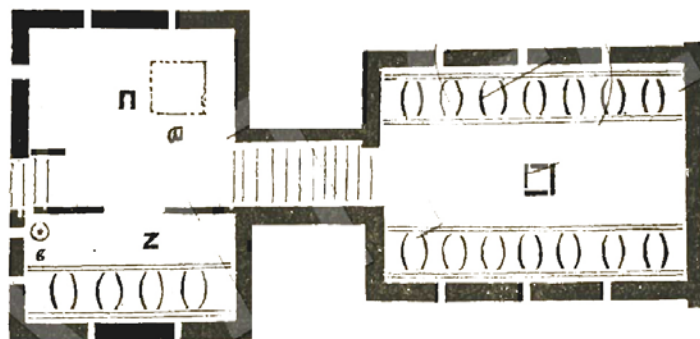
παραπλεύρως του οινοποιείου⁸⁹. Μια ακριβή μεταφορά του σχήματος αυτού έχουμε στο οινοποιείο του Τατοίου, όπου με αυτόν τον τρόπο τα σταφύλια φτάνουν στον όροφο, για να πατηθούν στο ληνό και ο χυμός τους να πέσει στην ξύλινη κάδη που βρίσκεται κάτωθεν⁹⁰. Στη Γαλλία, που πρέπει πάντα να θεωρούμε πως ήταν το πρότυπο, το σχήμα διατηρείται και χωρίς την ύπαρξη ράμπας, με την εκφόρτωση να πραγματοποιείται μέσω γερανών.

Οι οιναποθήκες : ο χώρος της διατήρησης

Οι αποθήκες του κρασιού θα πρέπει να είναι υπόγειες – τουλάχιστον 8 πόδια βάθος - κάτι σπάνιο στην Ελλάδα του 1835 όταν γράφει ο Παλαιολόγος, και κατά προτίμηση λιθόκτιστες. Με παράθυρα στο βορρά και την ανατολή στα θερμά μέρη, πρέπει να βρίσκονται μακριά από ιπποστάσια, απόπατους, λουτρά και να καλύπτονται με καλά κατασκευασμένο θόλο. Η θερμοκρασία θα πρέπει να διατηρείται σταθερή και σε αυτό συμβάλει η ύπαρξη άλλων κτιρίων τριγύρω, που βοηθούν στο να μην υπόκειται η αποθήκη σε μεταβολές της θερμοκρασίας της ατμόσφαιρας. Το πάτωμα πρέπει να είναι πλακόστρωτο για να πλένεται εύκολα και τα βαρέλια τοποθετούνται σε μία ή δύο σειρές επί ξύλινων στηριγμάτων και σε απόσταση 50 εκ. μεταξύ τους και από τον τοίχο. Το ανθρακικό οξύ που συσσωρεύεται στις οιναποθήκες είναι επικίνδυνο, δυνάμενο να προκαλέσει ασφυξία και πρέπει να *εξέρχεται δια κατάλληλων αεριστήρων*⁹¹.

Ο Α. Ρουσόπουλος⁹² επισημαίνει ότι για την κατασκευή της υπόγειας αποθήκης θα πρέπει να εκμεταλλευτεί κανείς κάποιο λόφο ή ύψωμα. Αν αυτό δεν είναι δυνατό η λύση θα διασκευαστεί με μία ορθογώνια αποθήκη που θα έχει τις μεγάλες πλευρές της στραμμένες στην ανατολή και δύση, την είσοδό της στο βορρά και το δάπεδό της 1-2 μέτρα κάτω από το φυσικό έδαφος. Ο νότιος και ανατολικός τοίχος θα πρέπει να κατασκευαστούν με διπλό πάχος ή με διπλό τοίχωμα και κενό 10-20εκ. ανάμεσα, που θα πληρωθεί με άμμο⁹³.

εικ. 26 : σχέδιο οιναποθήκης στο εγχειρίδιο του Ρουσόπουλου : Στο χώρο "Ζ" πραγματοποιείται η ζύμωση, σε ξεχωριστό χώρο "Π" βρίσκονται τα εκραγιστήρια, πιεστήρια κλπ και σε τρίτο υπόγειο χώρο οι οιναποθήκες

89 Σπ. Χασιώτης, ο.π. 49

90 Καβαλλίνης Ι., *Αποκατάσταση παλαιού οινοποιείου βασιλικού κτήματος Τατοίου*, Διπλωματική εργασία στο ΔΠΜΣ Προστασία Μνημείων, 1998

91 Σπ. Χασιώτης ο.π. σ.77-79

92 Α. Ρουσόπουλος, *Πρακτικός οδηγός του αμπελουργού οινοποιού και οινοπνευματοποιού: εκ των νεωτάτων γαλλικών και γερμανικών συγγραμμάτων* :..., εκδ. Α. Challamel, 1894 Paris, σ.118

93 Α. Ρουσόπουλος ο.π. σ.118

Δ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΟΣ – ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Σκοπός του κεφαλαίου αυτού είναι η περιγραφή της χωρικής υπόστασης των κτιρίων και η αποσαφήνιση της λειτουργίας των χώρων, ώστε να εντοπιστεί η θέση και ο ρόλος των κτιρίων μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο αναπτύχθηκε και όπως αυτό περιγράφηκε στα προηγούμενα κεφάλαια. Έτσι, εδώ, στην περιγραφή των χώρων θα δοθεί έμφαση περισσότερο σε στοιχεία μορφολογίας και λειτουργίας και λιγότερο σε κατασκευής. Για αναλυτική κατασκευαστική περιγραφή και ανάλυση βλέπε το επόμενο κεφάλαιο.

4.1 Γενική περιγραφή - επιμέρους χρήσεις και λειτουργία

Το οινοποιείο αποτελεί στη ουσία ένα αγροτοβιομηχανικό συγκρότημα κτιρίων με κύρια λειτουργία την παραγωγή και αποθήκευση οίνου, παραλαμβάνοντας όμως και λειτουργίες βοηθητικές τόσο της οινοποίησης – κονιακοποιείο – όσο και της διαχείρισης ενός κτήματος – σταυλισμός ζώων, διαμονή εργατών και ιδιοκτητών.

Το κεντρικό κτίριο, λιθόκτιστο και γενικών διαστάσεων 61x38 μ., φιλοξενεί σε τρία επίπεδα τρεις διαφορετικές λειτουργίες : την περιστασιακή – κατά πως φαίνεται- φιλοξενία των ιδιοκτητών και της συντροφιάς τους, και ενδεχομένως και τη μόνιμη των φροντιστών, σε δύο ισόγειες επιμήκεις πτέρυγες, την οινοποίηση –δηλαδή την παραγωγή του γλεύκους από την έκθλιψη των σταφυλών – στον όροφο, και την αποθήκευση του οίνου σε ημιυπόγειες κάβες παλαίωσης.

Το κτίριο πλαισιώνεται από 2 επιμέρους ομάδες κτισμάτων. Στα δυτικά και σε γραμμική ανάπτυξη συνολικού μήκους 56 μ. προορίζονταν για το σταυλισμό των ζώων, την παραμονή των κάρων και των υποζυγίων και την αποθήκευση γεωργικών προϊόντων και εργαλείων. Στα ανατολικά και σε σχήμα «Γ», γενικών διαστάσεων 22,5 x 13,75 μ. για απόσταση και παραγωγή κονιάκ και ίσως άλλες βοηθητικές λειτουργίες.

Τις ανάγκες άρδευσης εξυπηρέτησε στο κτήμα και η κατασκευή ανοιχτής υπαίθριας λιθόκτιστης δεξαμενής που βρίσκεται στα νότια του κτιρίου. Αυτή πιστεύεται πως συνέλεγε τμήμα του νερού που ερχόταν στο κτήμα από το πηγάδι που είχε ανοίξει ο Γεώργιος Σκουζές κοντά στη λεωφόρο Σουλίου⁹⁴.

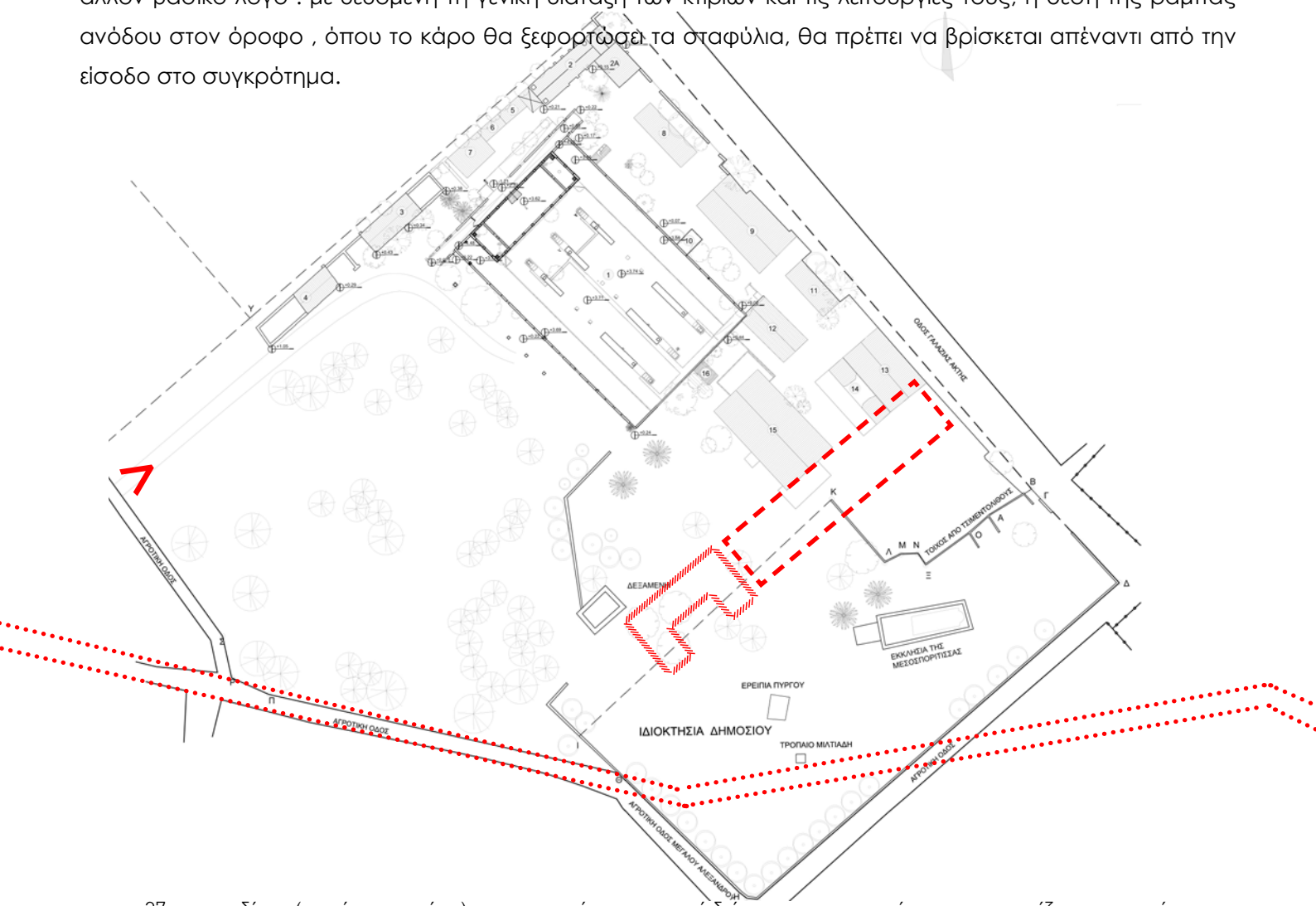
Στον περιβάλλοντα χώρο των κτιρίων και κυρίως σε απόσταση από αυτά, έχει ανεγερθεί μεγάλος αριθμός σύγχρονων κτιρίων (κ5 έως κ16, βλ. τοπογραφικό διάγραμμα T01), που εξυπηρέτησαν τις ανάγκες της εταιρίας καλλιέργειας μανιταριών.

4.2 Προσπέλαση στο συγκρότημα

Σήμερα η κύρια πρόσβαση στο οινοποιείο γίνεται μέσω της οδού Γαλάζιας ακτής και μέσα από το χώρο της εκκλησίας της Παναγίας της Μεσοσπορίτισσας. Όπως φαίνεται στο χάρτη των Kaupert - Curtius, η προσπέλαση στη θέση όπου βρίσκεται το οινοποιείο και τα υπόλοιπα κτίρια ,την εποχή της ανέγερσης του συγκροτήματος, γινόταν μέσα από τη σημερινή οδό Μ. Αλεξάνδρου. Στο γεγονός αυτό συνεπικουρούν τόσο ίχνη λιθόστρωσης στη νοτιο-δυτική γωνία του κτιρίου **κ4**, όσο και ύπαρξη δύο φοινίκων – ουσισγκτόνιες - στην στη νοτιο-δυτική γωνία του κτιρίου **κ1** και στην απόληξη του άξονα προσπέλασης. Ο βασικός άξονας συμμετρίας του κτιρίου, δηλαδή, δεν ταυτίζεται με τον άξονα προσπέλασης, όπως θα περίμενε κανείς. Ο επισκέπτης αντικρίζει το κτίριο με τον κύριο άξονα συμμετρίας του σχεδόν κάθετο στην πορεία του.

Η χωροθέτηση και ανάπτυξη του κεντρικού κτιρίου είναι αποτέλεσμα πολλών παραγόντων. Όπως ήδη αναφέρθηκε, τα παλαιότερα κτίσματα υπαγορεύουν τους άξονες ανάπτυξης του νέου συγκροτήματος. Με δεδομένο αυτό, το κτίριο αναπτύσσεται όσο είναι δυνατό στον άξονα βορρά – νότου κυρίως γιατί αυτό

υπαγορεύει η χρήση της οйнаποθήκης, που θέλει τις μακριές πλευρές της στραμένες στην ανατολή και τη δύση⁹⁵. Η ελαφριά απόκλιση από την καθετότητα στον άξονα προσπέλασης αφήνει μια μικρή οπτική του επισκέπτη επισκέπτη στην επιβλητική όψη του ορόφου. Ο προσανατολισμός όμως του κτιρίου έχει και έναν άλλον βασικό λόγο : με δεδομένη τη γενική διάταξη των κτιρίων και τις λειτουργίες τους, η θέση της ράμπας ανόδου στον όροφο , όπου το κάρο θα ξεφορτώσει τα σταφύλια, θα πρέπει να βρίσκεται απέναντι από την είσοδο στο συγκρότημα.

εικ. 27 : επισχεδίαση (με κόκκινο χρώμα) στο σημερινό τοπογραφικό διάγραμμα των κτισμάτων που εμφανίζονται στον χάρτη του Kaupert του 1887 και της τότε χάραξης του δημόσιου δρόμου από όπου γινόταν η πρόσβαση στις εγκαταστάσεις.

εικ. 28,29 : άποψη από το σημείο προσπέλασης στις εγκαταστάσεις την εποχή κατασκευής του και ίχνη λιθόστωσης στο ίδιο σημείο

4.3 Κεντρικό κτίριο κ1

Όπως είδαμε ήδη, το κεντρικό κτίριο εξυπηρετεί τρεις διαφορετικές λειτουργίες, πράγμα που εκφράζεται στη διάρθρωσή του. Είναι σημαντικό να τονίσουμε εδώ την έντονη συμμετρία του κεντρικού κτιρίου ως προς άξονα παράλληλο με τη μεγάλη πλευρά και που διέρχεται από το μέσο του πλάτους του. Συμμετρία που εκφράζεται – εκτός της βόρειας όψης – έντονα στη διαρρύθμιση των δύο πτερύγων και την αντίστοιχη έκφρασή της στις επιμήκεις όψεις.

4.3.1. Ισόγειες πτέρυγες

Γενική διάρθρωση χώρων – κινήσεις

Κατά μήκος των μακρών πλευρών του κτιρίου, και με καθαρό βάθος 4,5 μ., αναπτύσσονται ισόγειοι χώροι σε παράταξη. Αυτοί χωρίζονταν αρχικά μεταξύ τους με πέντε εγκάρσιους λίθινους τοίχους και τέσσερις πλινθόκτιστους. Σήμερα τμήματα των λίθινων τοίχων και κάποιοι πλινθότοιχοι έχουν κατεδαφιστεί για να διανοιχθούν θύρες επικοινωνίας ή να συνενωθούν χώροι, ενώ νέοι τοίχοι από οπτοπλινθοδομή ή τσιμεντόλιθους διαμορφώνουν τη σημερινή διαρρύθμιση του κτιρίου (βλ. διάγραμμα 1). Είναι όμως σαφές πως ορισμένοι από τους χώρους αυτούς επικοινωνούσαν εκ κατασκευής με ανοίγματα στους εγκάρσιους λίθινους ή πλινθόκτιστους τοίχους, όπως φαίνεται και από τη συνέχεια των μωσαϊκών δαπέδων, όπου αυτά σώζονται, στο κατώφλι των ανοιγμάτων.

Οι είσοδοι στους χώρους των πτερύγων γίνεται κατευθείαν από τον περιβάλλοντα χώρο του κτιρίου με έξι σε κάθε πτέρυγα ανοίγματα θυρών, εκ κατασκευής του κτιρίου, και ορισμένες ακόμα σύγχρονες διανοίξεις σε θέση παραθύρων (βλ. σχέδιο A01⁹⁶).

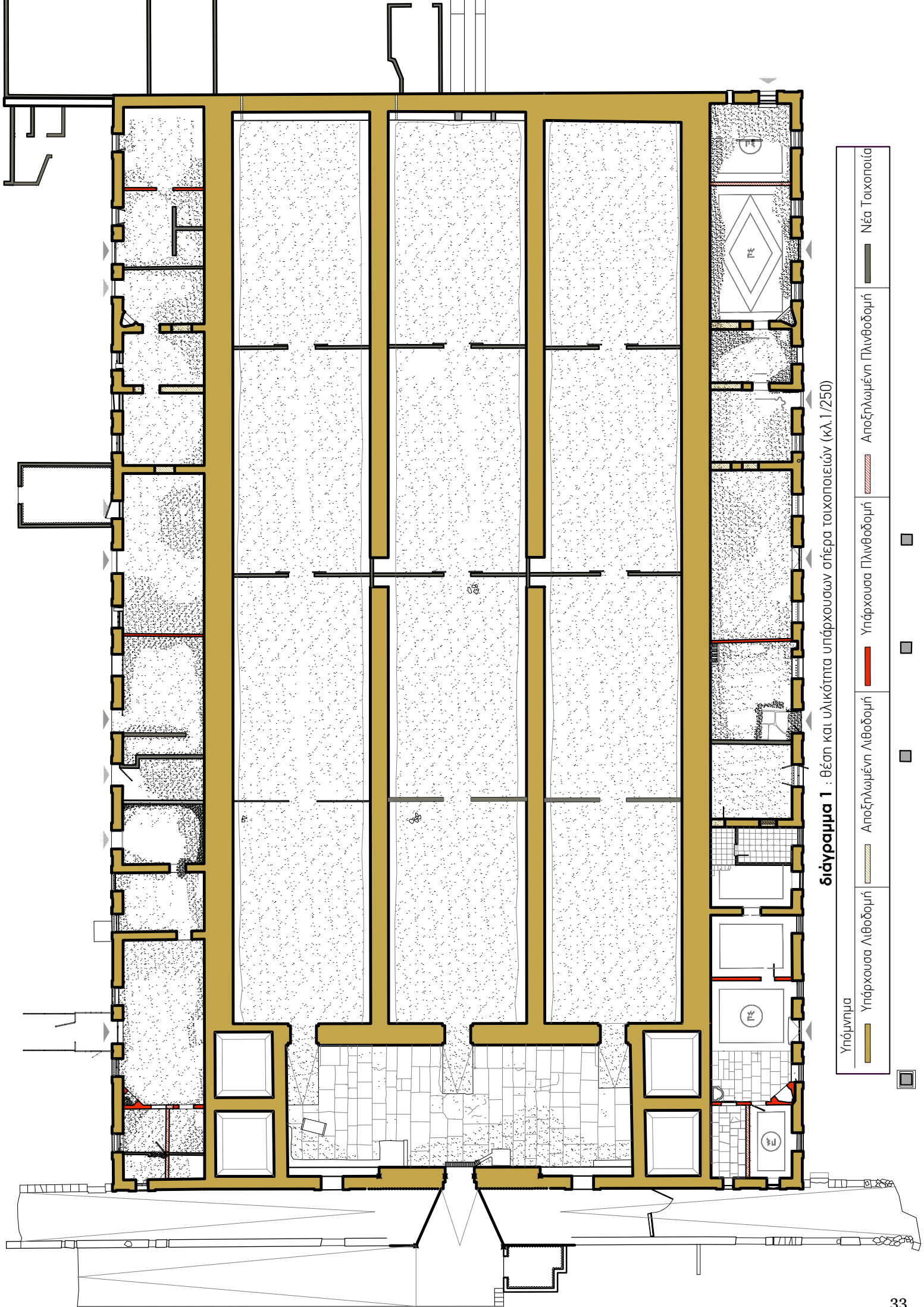
Από τις θέσεις των αρχικών θυρών⁹⁷, τις θέσεις όσων εσωτερικών ανοιγμάτων χρονολογούνται στην πρώτη φάση του κτιρίου, τα ίχνη των κατεδαφισμένων τοίχων (στο δάπεδο, την οροφή και τους επιμήκεις τοίχους) και την παρατήρηση των αυθεντικών μωσαϊκών δαπέδων, λαμβάνοντας ταυτόχρονα υπόψιν την έντονη συμμετρία που διέπει το κτίριο, μπορούμε να αναπαραστήσουμε τη διαρρύθμιση που είχε το κτίριο στη φάση της κατασκευής του (βλ. διάγραμμα 2).

εικ. 30, 31 : τμήμα της δυτικής ισόγειας πτέρυγας του κεντρικού κτιρίου και άποψη του εσωτερικού του νοτιοδυτικού διαμερίσματος

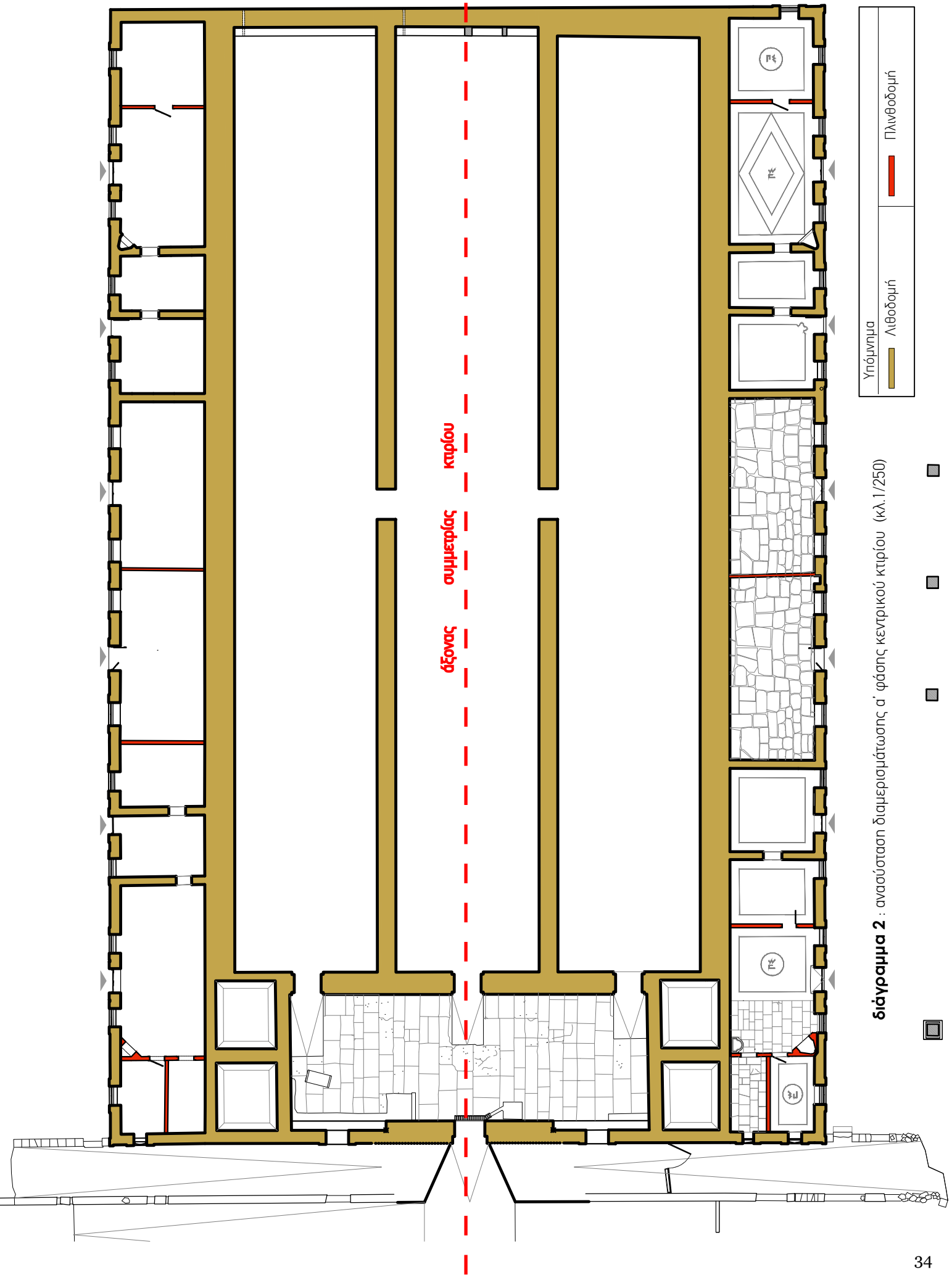
96 Στο σχέδιο της κάτοψης σημειώνονται με ιδιαίτερο συμβολισμό είσοδοι που υπάρχουν εκ κατασκευής του κτιρίου, είσοδοι στους χώρους που έχουν διανοιχθεί σε νεότερη εποχή και είσοδοι που έχουν μετατραπεί σε παράθυρά ή έχουν κλειστεί εντελώς, σε μια προσπάθεια να αποσαφηνιστεί η πρώτη διαρρύθμιση του κτιρίου.

97 Αυτές είναι εύκολο να ανιχνευθούν από το λίθινο πλαίσιο που διαθέτουν όλα τα ανοίγματα. Σε περιπτώσεις διανοίξεων νέων θυρών το πλαίσιο σταματά στο ύψος που βρισκόταν άλλοτε η ποδιά του παραθύρου, ενώ σε περιπτώσεις μετατροπής σε παράθυρα το πλαίσιο ως το έδαφος μαρτυρά την ύπαρξη κάποτε θύρας.

διάγραμμα 1 : θέση και υλικότητα υπάρχουσων σήρα τοιχοποισιών (κλ. 1/250)

Υπόμνημα	Υπόμνημα	Υπόμνημα	Υπόμνημα	Υπόμνημα
Υπάρχουσα Λιθοδομή	Αποξηλωμένη Λιθοδομή	Υπάρχουσα Πλινθοδομή	Αποξηλωμένη Πλινθοδομή	Νέα Τοιχοποιία

διάγραμμα 2 : ανασύσταση διαμερισμάτων α' φάσης κεντρικού κτιρίου (κλ. 1/250)

Ανοίγματα – κουφώματα

Τα ανοίγματα των όψεων είναι στην ουσία τεσσάρων ειδών (βλ. σχέδια Κ03 έως Κ05, Ανοίγματα Θυρών και Παραθύρων). Ανοίγματα θυρών με πλάτος 1,30 μ. που δέχονται ξύλινη θύρα με δύο άνισα φύλλα (τέσσερις σε κάθε πτέρυγα), και με πλάτος 1 μ. και θύρα ενός φύλλου (δύο σε κάθε πλευρά). Τα παράθυρα έχουν πλάτος 1 μ. , ποδιά σε στάθμη περίπου 0,70μ. από το τελικό δάπεδο των χώρων και δύο ίσα φύλλα τζαμικιού και σκούρου ανοιγόμενα (10 σε κάθε πτέρυγα) είτε , τέλος, πλάτος 1,20μ. και ποδιά σε στάθμη 1,35 από το τελικό δάπεδο με μόνο σκούρα εξωτερικά και σιδεριά εσωτερικά (δύο σε κάθε πτέρυγα). Το πρέκι διαμορφώνεται με χαμαλό τόξο από λίθινους θολίτες σε στάθμη 2,50 μ. ψηλότερα του τελικού δαπέδου, σε όλα τα ανοίγματα. Όλα τα ανοίγματα, επίσης, διαθέτουν πλαίσια λίθινα προεξέχοντα κατά 5 εκ. Η αρχική μόρφωση της όψης είναι εμφανής περισσότερο στη νοτιοδυτική όψη του κτιρίου, όπου τα ανοίγματα διατηρούνται ως επί το πλείστον στην αρχική τους μορφή και θέση.

Στην ανατολική πτέρυγα όλα τα κουφώματα έχουν αντικατασταθεί από σύγχρονα ξύλινα ή μεταλλικά, συχνά σε διαφορετική θέση από τα παλαιά, αφήνοντας τα μεταλλικά τζινέτια μάρτυρες της αντικατάστασης. Στη δυτική πτέρυγα παρατηρούνται σαφώς παλιότερα κουφώματα. Η ομοιότητα λεπτομερειών και μορφής με τα παρουσιαζόμενα στην οικοδομική Παπαθεοδώρου⁹⁸ κουφώματα «αγροικιών», καθώς και η χρήση βιδών σε αυτά, μας κάνει να πιστεύουμε πως πρόκειται για αντικατάσταση των αυθεντικών μετά την αγορά του κτήματος από την οικογένεια Κωνσταντινίδη το 1935.

Η ακριβής περιγραφή και κατασκευαστική ανάλυση τόσο των κουφωμάτων όσο και των λίθινων πλαισίων θα γίνει σε επόμενο κεφάλαιο.

εικ. 32 έως 35 : οι τέσσερις τύποι των ανοιγμάτων στις ισόγειες πτέρυγες με τη σειρά που περιγράφονται παραπάνω

Δάπεδα – οροφές

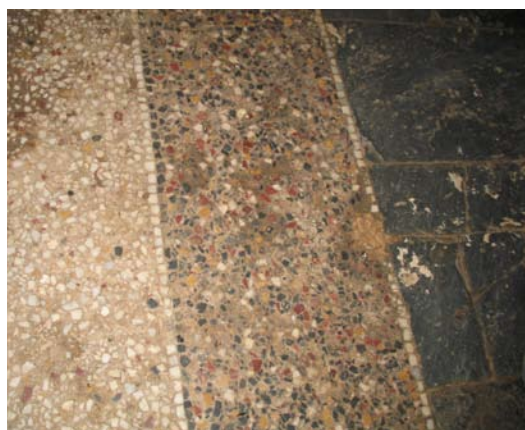
Τα αυθεντικά δάπεδα των χώρων εμφανίζονται μόνο στη δυτική πτέρυγα και είναι είτε μωσαϊκά με χρωματιστά πλαίσια (χώροι κ1.01-κ1.03, κ1.08-κ1.10), είτε σκληρά δάπεδα από σκούρες λίθινες ορθογώνιες πλάκες (σε τμήμα του χώρου κ1.11 ,που κάποτε είχε ένα διαχωριστικό πλίνθινο τοίχο, και σε τμήμα του χώρου κ1.10 ανάμεσα στην εστία και τη μαρμάρινη βρύση) ή ακανόνιστες (κ1.05) πλάκες. Το δάπεδο του χώρου κ1.05 μπορούμε με ασφάλεια να υποθέσουμε πως κάλυπτε και το χώρο κ1.04, που παρουσιάζει ίδια μορφολογία ανοιγμάτων, με ποδιά σε υψηλή στάθμη.

Στους χώρους κ.1.01, κ1.10 και κ1.11 (βλ. σχέδιο Α01) εμφανίζονται τέσσερα ψηφιδογραφημένα μονογράμματα με τα αρχικά Π.Σ. : πρόκειται για τα αρχικά του ονόματος του ιδιοκτήτη του οινοποιείου Παύλου Σκουζέ. Τα δύο από αυτά βρίσκονται μέσα σε πλαίσιο κυκλικό διαμορφωμένο με μία σειρά ψηφίδας διαμέτρου 1,20 μ. (κ1.01 και κ1.10), το ένα σε αντίστοιχο πλαίσιο διαμέτρου 1,00μ. (κ1.11) και το τέταρτο σε διπλό πλαίσιο

σχήματος ρόμβου και πλευράς 3,70 μ.⁹⁹ Τα περιθώρια των χώρων που διαμορφώνονται με αντίστοιχα πλαίσια είναι πλάτους 50 εκ.

Η συμμετρία του κτιρίου μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι παρόμοια δάπεδα αντικατοπτρίζονται και στους χώρους της ανατολικής πτέρυγας που σήμερα έχει δάπεδα καλυμμένα με νεότερα υλικά.

Οι οροφές διαμορφώνονται από την τελική επιφάνεια μεταλλικών διατομών και θολίσκων από οπτόπλινθους, κατασκευή που αναλύεται σε επόμενο κεφάλαιο. Η τελική αυτή επιφάνεια ήταν επιχρισμένη και δε φαίνεται να διέθετε οποιουδήποτε είδους ζωγραφικό διάκοσμο.

εικ. 36 έως 39 (επάνω) :λεπτομέρειες δαπέδων, μωσαικών και πλακόστρωτων, από τους χώρους της δυτικής ισόγειας πτέρυγας

εικ. 40 (δεξιά) : η διαμόρφωση της οροφής από την τελική επιφάνεια σιδηροδοκών και θολίσκων

99 Σημειώνεται πως ο χώρος κ1.01 ήταν κάποτε δύο χώροι με διαχωριστικό τείχος από πλινθοδομή. Σε αυτό συνηγορούν – εκτός των ιχνών σε οροφή και εσωτερική πλευρά όψης – και τα δύο περιγραφέντα μονογράμματα.

Εστίες

Το κτίριο διέθετε συνολικά επτά εστίες, για το μαγείρεμα ή θέρμανση των χώρων. Οι τέσσερις από αυτές, που δύνανται να τεθούν σε λειτουργία ακόμα και σήμερα, όλες αντίστοιχης διαμόρφωσης και κατασκευής, βρίσκονται στα τέσσερα ακραία διαμερίσματα των πτερυγών : ένα σε κάθε άκρη κάθε μιας πτέρυγας. Διαμορφώνονται στις γωνίες εν μέρει με εσοχή στο λίθινο τοίχο και εν μέρει με οπτόπλινθους. Το πρέκι διαμορφώνεται με μεταλλικά στοιχεία – λάμες – και λιθοσώματα ή οπτόπλινθους. Η φούσκα, τριγωνική σε κάτοψη, καταλήγει σε τετράγωνη καμινάδα. Από την εστία στο χώρο κ1.11, σώζεται μόνο η καμινάδα, ενώ στο χώρο κ1.05 διαμορφώνεται μια πολύ μικρή εστία πλάτους 42εκ. και βάρους 35 εκ. Μια αντίστοιχη καμινάδα αντιδιαμετρικά στην ανατολική πτέρυγα μας δείχνει πως μια αντίστοιχη εστία υπήρχε στο χώρο κ1.22, σήμερα προφανώς κτισμένη.

Στους χώρους που , όπως θα δούμε παρακάτω, προορίζονταν για κατοικίες, υπάρχουν πήλινοι σωλήνες διαμέτρου 15 εκ. που ξεκινώντας από το ανώτατο σημείο της εσωτερικής παρειάς των εξωτερικών τοίχων, διατρύπουν το πάτωμα του δώματος και το στηθαίο και καταλήγουν σε οπές της λίθινης ποδιάς του στηθαίου. Αυτοί Βρίσκονται στα δωμάτια που δεν διαθέτουν εστία και πιστεύεται πως δεν είχαν άλλο ρόλο από τον την υποδοχή της καμινάδας μιας ξυλόσομπας, που θα ζέσταινε τους χώρους αυτούς.

Πεσσοί

Στη δυτική πλευρά του κτιρίου και σε απόσταση 5,50μ. από την τοιχοποιία εμφανίζεται μία σειρά από τέσσερις πεσσούς, διαστάσεων 0,60x0,60μ., κατασκευασμένοι από πλινθοδομή. Σε αεροφωτογραφία του 1971 φαίνονται συνολικά επτά τέτοιοι πεσσοί. Οι διαταράξεις στο στηθαίο, όπου πιστεύεται ότι στηριζόταν η άλλη άκρη μιας ελαφριάς κατασκευής πάνω από τους πεσσούς, υποδεικνύουν ακόμα δύο τέτοιους πεσσούς, καλύπτοντας σχεδόν όλο το μήκος της όψης.

εικ. 41 (αριστερά) : η εστία του νοτιοδυτικού διαμερίσματος
εικ. 42, 43(επάνω) : ο πήλινος καπναγωγός που διατρύπει το στηθαίο του δώματος
εικ. 44 (κάτω): η πεσσοστοιχία παό το δώμα

Χρήσεις χώρων

Σήμερα όλοι οι χώροι είναι εγκαταλειμμένοι, εκτός από τους χώρους κ1.06-κ1.11 που χρησιμοποιούνται ως κατοικία. Οι χώροι κ1.16 έως κ1.21 επίσης χρησιμοποιήθηκαν ως κατοικία μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990, ενώ οι χώροι κ1.26 – κ1.27 ως χώρος γραφειακός και κάποιου είδους εργαστηρίου δοκιμών, αντίστοιχα, που εξυπηρετούσαν την εταιρία καλλιέργειας μανιταριών, όπως μαρτυρούν τα ευρήματα σε αυτούς¹⁰⁰. Οι υπόλοιποι χώροι, στους οποίους είχε κατασκευαστεί και δίκτυο μεταλλικών αγωγών εξαερισμού, χρησίμευαν κατά την τελευταία χρήση τους ως χώροι επεξεργασίας, συσκευασίας ή αποθήκευσης μανιταριών ή ενδεχομένως και άλλων γεωργικών προϊόντων.

Ποια ήταν όμως η αρχική χρήση των χώρων αυτών; Όλα τα παραπάνω, αλλά και στοιχεία από προηγούμενα κεφάλαια, θα μας βοηθήσουν να εξάγουμε συμπεράσματα. Οι χώροι με τα μωσαϊκά δάπεδα και τις γωνιακές εστίες πιστεύεται ότι ήταν χώροι περιστασιακής διημέρευσης της οικογένειας του ιδιοκτήτη αλλά και φιλοξενίας φίλων τους. Η παράδοση της οικογένειας Κωνσταντινίδη¹⁰¹ λέει ότι τα τρία αδέρφια, μετά την αγορά του κτήματος συνέχισαν μια παράδοση που είχε η οικογένεια Σκουζέ : να φιλοξενεί – ιδιαίτερα τους καλοκαιρινούς μήνες – φίλους της οικογένειας, και συγκεκριμένα από τη Γαλλία, στις εγκαταστάσεις του κτήματος στο Μαραθώνα. Εξάλλου, οι θέσεις των οικιών με τις υπόγειες αποθήκες, που περιγράφονται στο πωλητήριο συμβόλαιο του 1917¹⁰² και με το οποίο η Ισαβέλλα Σκουζέ πουλά το κτήμα στον Ι.Βενετσάνο, δε θα μπορούσαν να είναι αλλού.

Έτσι διαμορφώνεται ένα σενάριο χρήσεων των περύγων που πιστεύεται πως ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Στη δυτική πτέρυγα, την οποία όπως είδαμε αντίκρυζε κανείς πρώτα όταν προσεγγίζει το κτήμα από το δημόσιο δρόμο βρισκόταν η κατοικία για τη διαμονή του Παύλου Σκουζέ, όταν επισκεπτόταν το κτήμα – στο δωμάτιο με το πιο επιμελημένο μωσαϊκό δάπεδο (κ1.01-κ1.03) – καθώς και η κατοικία της οικογένειας του φροντιστή του κτήματος (κ1.07 – κ1.11) , όπου φιλοξενείτο και η κουζίνα του αγροκτήματος στο χώρο της εστίας και της μαρμαρίνης βρύσης με το σκληρό δάπεδο. Ενδεχομένως κάποιος φούρνος να υπήρχε στο τμήμα του κ1.11 όπου η εστία λείπει. Οι ενδιάμεσοι χώροι, με τα ψηλά παράθυρα, τις σιδεριές και τα λιγότερο επιμελημένα δάπεδα με ακανόνιστες πλάκες, θεωρείται πως είχαν χρήση βοηθητική είτε προς αποθήκευση γεωργικών προϊόντων είτε του απαραίτητου για τη φροντίδα του κτήματος εξοπλισμό.

εικ. 45 (αριστερά) : άποψη του βορειοανατολικού διαμερίσματος
εικ. 46 (δεξιά) : οι ενδιάμεσοι χώροι της ανατολικής πτέρυγας του κεντρικού κτιρίου

100 Τιμολόγια, δελτία παραγγελιών και βιβλία εξόδων στον έναν χώρο και πάγκοι με μπουκάλια περιέχοντα διάφορες χημικές ουσίες στον άλλον.

101 Συνεντεύξεις με τον Κ. Κωνσταντινίδη, απόγονο της οικογένειας και κληρονόμο του κτήματος κατά τη διάρκεια της αποτύπωσης

102 Βλ. και κεφάλαιο 2.5 το κτήμα ΚΛΟ ΜΑΡΑΘΩΝ στο πέρασμα του χρόνου

4.3.2. όροφος

Γενική περιγραφή

Ο όροφος καλύπτει μικρό μόνο τμήμα των υποκείμενων χώρων. Το κτίσμα του ορόφου (κ1.28) έχει διαστάσεις 28,10x9,35 μ. Οκτώ λίθινοι πεσσοί από πελεκητή μαρμαρόπετρα, διαστάσεων 50x50 εκ., σε κάθε μακριά πλευρά και ένας αντίστοιχος πεσσός με δύο εκτεταμένα λίθινα κατακόρυφα στοιχεία διαστάσεων 1,80 x 0,50 μ. εκατέρωθεν του σε κάθε στενή πλευρά, διαμορφώνουν 9 ανοίγματα στις επιμήκεις πλευρές και δύο στις στενές αντίστοιχα. Όλα τα ανοίγματα καλύπτονται με οξυκόρυφα τόξα, ανοίγματος 2,50 και 3,00μ. που στηρίζονται σε λίθινα φουρούσια.

Το κτίσμα είχε ημιυπαίθριο χαρακτήρα, αφού δεν υπάρχει καμιά ένδειξη πως τα ανοίγματα κλείναμε με οποιοδήποτε τρόπο.

Η προσπέλαση στον όροφο γίνεται από δύο αντιμέτωπες ράμπες ανόδου στην βορειοδυτική όψη του κτιρίου, πλάτους 2,75 μ. Οι ράμπες οδηγούν, με κλίση περίπου 8,5%, σε επίπεδο περίπου 1,15 μ. χαμηλότερα του δαπέδου του ορόφου. Έπειτα μια κλίμακα στο άνοιγμα του κεντρικού τόξου με 7 σκαλοπάτια- ύψους 16 εκ. και πατήματος 30 εκ. – οδηγεί στο πάτωμα του ορόφου. Το δάπεδο έχει σήμερα καλυφθεί από άοπλο σκυροδέματα πάχους περίπου 10 εκ. Κάτω από αυτό είναι εμφανές ότι παραμένει το αυθεντικό δάπεδο από ορθογώνιες σχιστόπλακες.

Η έξοδος από το κτίριο του ορόφου στο δώμα γίνεται μέσα από τα ανοίγματα των τόξων στη νοτιοανατολική επιμήκη πλευρά του κτίσματος, πλην των δύο ακραίων, όπου όπως θα δούμε τοποθετούνται οι ληνοί. Τα δάπεδα του δώματος πάνω από τις ισόγειες πτέρυγες είναι κατασκευασμένα από μαλτεζόπλακες, ενώ πάνω από τους θόλους των στοών έχουν καλυφθεί από λεπτή στρώση σκυροδέματος επαλειφόμενη από μονωτικά υλικά.

εικ. 47 : άποψη ράμπας ανόδου στον όροφο

εικ. 48 (δεξιά) : το κτίσμα του ορόφου από το δώμα

εικ. 49 : το κτίσμα του ορόφου από το εσωτερικό του

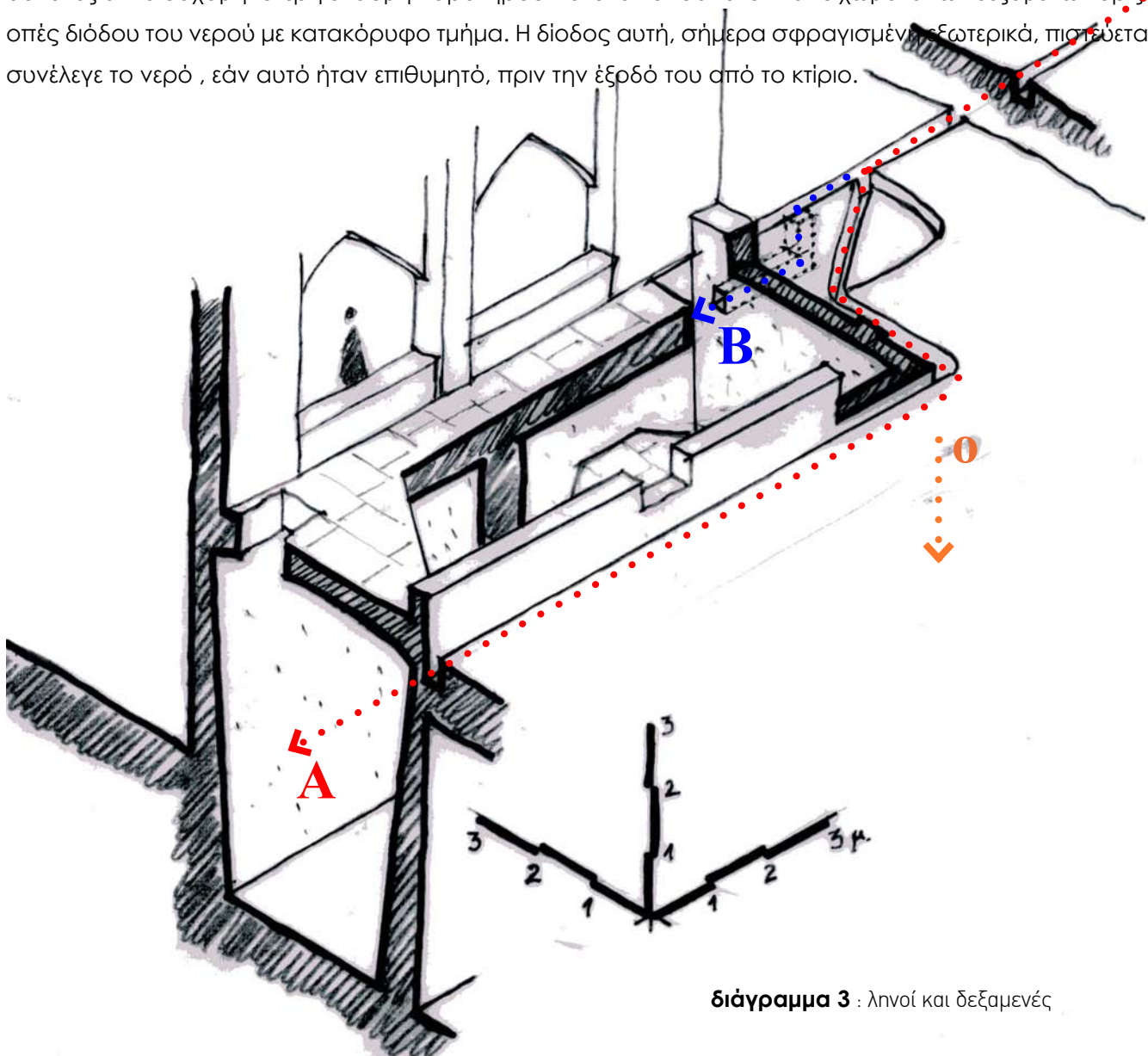
εικ. 50 : ο ένας από τους δύο ληνοί

Ληνοί - δεξαμενές

Στα δύο άκρα του κτίσματος, σε όλο το μήκος της στενής πλευράς και με πλάτος 3,50 μ. βρίσκονται δύο ορθογώνιοι χώροι, στρωμένοι με μεγάλες ορθογώνιες πλάκες από σχιστόλιθο και με περιμετρικό στηθαίο ύψους μεταξύ 45 και 70 εκ. (βλ. σχ. Α02 Κάτοψη β' Στάθμης). Όπως θα δούμε στη συνέχεια οι χώροι αυτοί αποτελούσαν τους ληνοούς – πατητήρια του οινοποιείου. Η εσωτερική πλευρά του στηθαίου είναι επιχρισμένη με υδραυλικό κονίαμα ερυθρού χρώματος. Στο κέντρο της εσωτερικής επιμήκους πλευράς του στηθαίου, δημιουργείται άνοιγμα για τη διευκόλυνση της εισόδου σε αυτούς.

Ακριβώς κάτω από τους χώρους των ληνών βρίσκονται δύο δεξαμενές με κεκλιμένες τις περιμετρικές κατακόρυφες επιφάνειες και επιχρισμένες με το ίδιο επίχρισμα που βλέπουμε στους ληνοούς. Καλύπτονται με χαμηλό θόλο από οπτόπλινθους και ενισχύσεις από ξύλινα στοιχεία. Ένας εγκάρσιος τοίχος πάχους 75 εκ. χωρίζει κάθε δεξαμενή στα δύο δημιουργώντας στην ουσία δύο τετράγωνα δεξαμενές κάτω από κάθε ληνό. Δύο ανοίγματα διαστάσεων 60x60 εκ. με χαμηλό χείλος περίπου 14 εκ. από συμπαγείς οπτόπλινθους στο πάτωμα των ληνών επιτρέπουν την πρόσβαση σε αυτές.

Αξιοσημείωτο είναι και το σύστημα απορροής και συλλογής υδάτων από το δώμα (βλ. και διάγραμμα 3). Ακριβώς πάνω από τους τοίχους που χωρίζουν τις ισόγειες πτέρυγες από τις ημιυπόγειες αποθήκες και κατά μήκος αυτών, δύο αύλακες με κλίση ξεκινούν από την νοτιοανατολική όψη, φτάνουν 1,5μ. πριν τους ληνοούς, συνεχίζουν διαγώνια και μέσα από αβαθή σκάφη μέχρι το όριο του στηθαίου των τελευταίων και το ακολουθούν περιμετρικά μέχρι να εξέλθουν στη βορειοδυτική όψη διατρυπώντας το στηθαίο εκεί. Στην ίδια ευθεία με τους αύλακες αλλά σε χαμηλότερη στάθμη παρατηρούνται στα νοτιοανατολικά τοιχώματα των δεξαμενών οριζόντιες οπές διάδοσης του νερού με κατακόρυφο τμήμα. Η διάδοσης αυτή, σήμερα σφραγισμένη εξωτερικά, πιστεύεται πως συνέλεγε το νερό, εάν αυτό ήταν επιθυμητό, πριν την έξοδό του από το κτίριο.

διάγραμμα 3 : ληνοί και δεξαμενές

Χρήσεις χώρων

Η χρήση των δύο ορθογώνιων χώρων ως ληνοί- πατητήρια είναι βέβαιη. Μας προδιαθέτει γι' αυτό, πέραν των μαρτυριών των απογόνων των αδερφών Κωνσταντινίδη¹⁰³, οι οποίοι συνέχισαν την παραγωγή κρασιού, η χρήση υδραυλικού κονιάματος (κουρασάνι)¹⁰⁴ στην εσωτερική πλευρά του καθώς και το σκληρό του δάπεδο από ορθογώνιες πλάκες που μαρτυρά σκληρή εργασία αλλά και γενικά η μορφή του¹⁰⁵. Οι περισσότεροι του ενός ληνοί, εκτός από λόγους ταχύτητας της εργασίας, μπορεί να χρειάζονταν για να πατηθούν διαφορετικά είδη σταφυλιών¹⁰⁶.

Έτσι τα σταφύλια έφταναν με κάρρα μέσω της ράμπας στον όροφο, όπου και ξεφορτώνονταν είτε με τα χέρια είτε με τη βοήθεια μικρών γερανών, γεγονός που ταιριάζει στο σχήμα που περιγράφει ο Σπ. Χασιώτης¹⁰⁷ με την έκθλιψη να γίνεται σε ψηλότερο επίπεδο και το χυμό να πέφτει με βαρύτητα στα δοχεία όπου θα γίνει η ζύμωση.

Εκείνο που δεν είναι σαφές είναι ο μηχανισμός διοχέτευσης του χυμού των σταφυλιών και ο χώρος που θα γίνει η ζύμωση. Έτσι δε μπορούμε να εξάγουμε ασφαλή συμπεράσματα, αλλά να κάνουμε μόνο υποθέσεις βασιζόμενοι στις παρατηρήσεις μας και στο προηγούμενο κεφάλαιο περί τρόπου λειτουργίας ενός οινοποιείου.

Οι Προκοπίου –Ρόκας υποστηρίζουν¹⁰⁸ πως στις δεξαμενές κάτω από τους χώρους των ληνών διοχετευόταν ο μούστος από το πάτημα των σταφυλιών. Πράγματι αυτό μοιάζει λογικό μιας και καμιά άλλη έξοδος δεν παρατηρείται από το χώρο των ληνών. Αυτό θα σήμαινε ότι την περίοδο του τρύγου η δίοδος «B» (βλ. διάγραμμα 3) του νερού στη δεξαμενή θα φράσσεται, η δεξαμενή θα καθαρίζεται και θα υποδέχεται το χυμό των σταφυλιών για να γίνει η πρώτη ζύμωση. Τυχόν βρόχινο νερό θα ακολουθεί τη διαδρομή «A» για να εξέλθει του κτιρίου. Η περίπτωση αυτή θα έλυνε βέβαια το πρόβλημα της «ασύμφορης οικονομικά δεξαμενής» που χρησιμοποιείται μόνο μια φορά το χρόνο¹⁰⁹. Ελλείψη όμως κρουνού ή άλλης εξόδου στο κάτω μέρος των δεξαμενών και συνυπολογιζόμενης της κάτω στάθμης τους που είναι συνεπίπεδης σχεδόν με τα δάπεδα των ημιυπόγειων χώρων θα πρέπει να υποθέσουμε πως η μετάγγιση σε μια τέτοια περίπτωση ,σε ξύλινη κάδη ή στα βαρέλια για να συνεχιστεί η ζύμωση ,γινόταν με χειροκίνητη αντλία.

Σε μια άλλη υπόθεση και γνωρίζοντας πως ένα συστηματικό οινοποιείο χρησιμοποιούσε μηχανές, μπορούμε να πούμε πως τα σταφύλια εναποτίθενται στο χώρο των ληνών και δεν πατιούνται με τα πόδια αλλά με «σταφυλοθλιπτήρια», που βρίσκονται ενδεχομένως και έξω από τους χώρους των ληνών. Τα στέμφυλα απορρίπτονται στο δάπεδο του ληνού και ξαναστύβονται με μηχανές – εξάλλου στο λευκό κρασί είδαμε ότι δεν βράζουν με το χυμό – και το γλεύκος μαζεύεται και μπαίνει σε ξύλινες κάδεις. Οι κάδεις αυτές, όπου θα γίνει η πρώτη ζύμωση – μερικές ημέρες – θα μπορούσαν να βρίσκονται και στον όροφο, αναδεικνύοντας τον σε εκείνο το απλό υπόστεγο που έχει το ρόλο του οινοποιείου, με τη σημασία που έχει ο όρος στα εγχειρίδια

103 Διαδοχικές σύντομες συνεντεύξεις με τον Κ.Κωνσταντινίδη την περίοδο της αποτύπωσης.

104 βλ. κεφάλαιο 3.3.1. Τα στάδια της οινοποίησης και σημείωση 81.

105 Ο Ζήβας γράφει για τους ληνοί στα αγροτικά συγκροτήματα της Ζακύνθου : «Ο ληνός αποτελείται από έναν περιμετρικό τοίχο, πάχους 0,50μ. , χαμηλού ύψους, που περιβάλλει το υπερυψωμένοι από το φυσικό έδαφος δάπεδο.», Δ.Ζήβας, Η αρχιτεκτονική της Ζακύνθου από το ΙΖΤ' μέχρι το ΙΘ' αιώνα, ΤΕΕ, Αθήνα 1984

και αλλού «Η κατασκευή των ληνών είναι πάντα εξαιρετικά προσεγμένη. Το δάπεδό τους στρώνεται με μεγάλες ορθογωνικές πλάκες...», «Η παραδοσιακή οινοποιία στη Ζάκυνθο: κτίσματα, μέτρα, εξοπλισμός» στο *Ιστορία του Ελληνικού Κρασιού*

106 «Εξάλλου είναι ανάγκη να υπάρχουν περισσότεροι ληνοί γιατί θα πατηθούν περισσότερα από ένα είδη σταφυλιών», Δ.Ζήβας, Η αρχιτεκτονική της Ζακύνθου από το ΙΖΤ' μέχρι το ΙΘ' αιώνα , σ.79

107 βλ. κεφάλαιο 3.3.2 Η χωρική έκφραση της οινοποίησης καθώς και σημείωση 89

108 Γ.Προκοπίου, Α.Ρόκας, Έκθεση αξιολόγησης και εκτίμησης των κτιριακών εγκαταστάσεων του ακινήτου έκτασης 27.091,10 στη θέση «Μεσοσπορίτσια» Μαραθώνα Αττικής. Ιδιοκτησία : Κωνσταντινίδης Κ., Κωνσταντινίδης Δ., ...,Αθήνα 2003

109 Ο.Ρουσόπουλος, βλ. κεφάλαιο 3.3.1. Τα στάδια της οινοποίησης

της εποχής ως ο χώρος που γίνεται η ζύμωση του οίνου¹¹⁰. Η πρώτη μετάγγιση θα γινόταν στο χώρο του προθαλάμου των στοών, ενδεχομένως και μέσω των δύο διαμπερών οπών («ο» στο διάγραμμα 3)– σήμερα φραγμένων – από πήλινους σωλήνες.

Το μεγάλο δώμα πάνω από τις αποθήκες και τις κατοικίες φαίνεται πως τουλάχιστον από κάποιο σημείο και μετά χρησίμευε για το άπλωμα της σταφίδας¹¹¹, αντικαθιστώντας τα υπαίθρια κτιστά αλώνια που συναντάμε σε άλλες αμπελοφόρες περιοχές. Υπενθυμίζουμε ότι στο πωλητήριο συμβόλαιο του 1917 αναφέρεται και το είδος της καλλιέργειας : Σουλτανίνα. Όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, όμως, η ποικιλία αυτή εμφανίζεται στην Ελλάδα μετά το 1916, άρα θα πρέπει να υποθέσουμε πως η αρχική ποικιλία ήταν άλλη και πως τα αμπέλια του 1917 ήταν ακόμα νεαρής ηλικίας. Οι μεγάλες επιφάνειες όμως θα μπορούσαν να χρησιμεύουν πριν για το άπλωμα των σταφυλιών ώσπου να μαζευτεί η απαραίτητη ποσότητα που θα τρυγηθεί ή το «ξερόγισμα» με μεγάλα κόσκινα, προετοιμασία απαραίτητη για την παρασκευή λευκού κρασιού, όπως αυτό που παρασκεύαζε ο Σκουζές¹¹² ή ακόμα και το λιάσιμο των σταφυλιών, πρακτική συνηθισμένη.

εικ. 51: το δώμα με τις νέες κατασκευές επί των ανοιγμάτων εξαερισμού / εικ. 52 : άνοιγμα εξαερισμού στο πάτωμα του δώματος

4.3.2. Οι ημιυπόγειες αποθήκες

Γενική περιγραφή

Η πρόσβαση στους χώρους αυτούς γίνεται μέσω ράμπας που ξεκινά από τη βόρεια γωνία του κτιρίου. Η είσοδος γίνεται κάτω από το σημείο σύγκλισης των δύο αντιμέτωπων κεκλιμένων οδών που οδηγούν στον όροφο, από άνοιγμα πλάτους 1,60μ.

Ένας ευρύς προθάλαμος (κ1.12) διαστάσεων 6,80x19,15 μ. – ανάμεσα από τις κατασκευές των κτιστών δεξαμενών, στρωμένος με μαρμαρόπλακες – οδηγεί, μέσω τριών ανοιγμάτων πλάτους 1,40μ., σε τρεις επιμήκειες στοές (κ1.13-κ1.15) πλάτους 7,65μ. και βάρους 50μ.

Ο προθάλαμος στεγάζεται με διασταυρούμενους θόλους(βλ. σχέδια A06 & A07 Τομές κτιρίου κ1 και Κ01 Κάτοψη Καλύψεων) : ένας ημικυλινδρικός θόλος καλύπτει όλο το πλάτος του χώρου και διασταυρώνεται με τρεις εγκάρσιους. Ο μεσαίος από αυτούς, διατρέχει όλο το πλάτος του χώρου δημιουργώντας στο κέντρο ένα ελεύθερο σταυροθόλιο. Οι δύο ακραίοι καλύπτουν το μισό πλάτος, προς την πλευρά της ράμπας, στα τύμπανα των οποίων ανοίγονται δύο ψηλά παράθυρα. Η κάλυψη συμπληρώνεται με δύο μικρότερους θολίσκους που διαμορφώνουν τις εισόδους στις δύο ακραίες στοές. Αυτή η ιδιότυπη διαμόρφωση σχετίζεται με τη λειτουργία

110 Βλ. κεφάλαιο 3.3.2 Η χωρική έκφραση της οινοποίησης

111 Διαδοχικές σύντομες συνεντεύξεις με τον Κ.Κωνσταντινίδη την περίοδο της αποτύπωσης.

112 Βλ. κεφάλαιο 3.3.1. Τα στάδια της οινοποίησης

του κτιρίου : εξασφαλίζει τη θέση των ακραίων θυρών στη μέση του πλάτους των αντίστοιχων στοών, έτσι ώστε να τοποθετηθούν βαρέλια σε δύο σειρές, εκατέρωθεν ενός κεντρικού διαδρόμου.

Οι στοές καλύπτονται με καταβιβασμένους θόλους (βλ. σχέδιο A05 Τομή Γ-Γ) και επικοινωνούν μεταξύ τους με χαμηλά ανοίγματα μόνο σε δύο σημεία στο μέσον του μήκους τους. Τα χωρίσματα που έχουν σήμερα οι χώροι είναι νεότερα από τσιμεντόλιθους. Μία σειρά έξι ανοιγμάτων εξαερισμού, στο ανώτατο σημείο των θόλων κάθε στοάς, είναι η μόνη επικοινωνία των τριών στοών με το εξωτερικό περιβάλλον. Αυτά είναι τετραγωνικής διατομής, διαστάσεων 60x60 cm και τα όριά τους διαμορφώνονται με κατακόρυφες μαρμαρόπλακες έως ορισμένο ύψος από το δάπεδο του δώματος. Φέρουν σφυρήλατους μεντεσέδες και οπές ασφάλισης, διέθεταν άρα ανοιγόμενο οριζόντιο φύλλο.

Χρήση χώρων

Σχετικά με τη χρήση του προθαλάμου ήδη έγιναν ορισμένες υποθέσεις σε σχέση και με τη χρήση του ορόφου. Για τις υπόγειες στοές δε χωρά αμφιβολία πως αποτελούσαν τις οйнаποθήκες του συγκροτήματος. Συγκεντρώνουν όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που πρέπει να διαθέτουν οι χώροι αποθήκευσης των βαρελιών στα εγχειρίδια του 19^{ου} αιώνα, όπως αυτά επισημάνθηκαν και στο προηγούμενο κεφάλαιο¹¹³ : υπόγειες, 1,60μ. κάτω από το έδαφος, λιθόκτιστες θολωτές, με τις μακριές πλευρές στη δύση και την ανατολή, με ανοίγματα στο βορρά και καθόλου στο νότο. Δεν ήταν εφικτό να διαπιστωθεί εάν έχουν διπλά τοιχώματα, το μεγάλο πάχος της λιθοδομής όμως – ειδικά το ανεξήγητο για στατικούς λόγους του νότιου τοίχου – δε μας αφήνει περιθώρια από το να πιστέψουμε πως έγιναν έτσι για να κρατήσουν σταθερή τη θερμοκρασία στους χώρους αυτούς, όπως επιτάσσει η πρακτική διατήρησης του οίνου. Εδώ μάλιστα η πρακτική της κατασκευής της αποθήκης ανάμεσα από άλλα κτίρια ώστε να μην υπόκειται η αποθήκη σε μεταβολές της θερμοκρασίας της ατμόσφαιρας γίνεται μέρος της αρχιτεκτονικής λύσης του συγκροτήματος, με τις ισόγειες πτέρυγες να παίζουν το ρόλο μιας ζώνης θερμικής μόνωσης των στοών. Τα δε ανοίγματα δεν είναι τίποτε άλλο από εκείνους τους κατάλληλους αεριστήρες¹¹⁴ που σκοπό έχουν την εκτόνωση του επικίνδυνου ανθρακικού οξέος που εκλύεται από τη διαδικασία της ζύμωσης, ακόμα και κατά την παλαίωση του οίνου.

Σήμερα οι χώροι αυτοί είναι , όπως και όλο το συγκρότημα εγκαταλελειμένοι. Η τελευταία χρήση τους όμως είχε να κάνει με την καλλιέργεια των μανιταριών, αφού θεωρήθηκαν ιδανικές για το σκοπό αυτό. Έτσι τη θέση άλλοτε των βαρελιών δεξιά και αριστερά πήραν μεταλλικά ράφια που εξυπηρέτησαν τη νέα χρήση. Τα ανοίγματα της οροφής χρησιμοποιήθηκαν σε ένα σύστημα ελέγχου του εξαερισμού του χώρου με φίλτρα και ανοιγόμενες θυρίδες, κατασκευές που απλώθηκαν σε όλο το δώμα.

εικ. 53,54,55 : απόψεις του προθαλάμου των στοών και λεπτομέρεια δαπέδου

113 Βλ. κεφάλαιο 3.3 *Η οινοποίηση μέσα από τα εγχειρίδια της εποχής και τα εγχειρίδια των Ο.Ρουσόπουλος, Σ.Χασιώτης, Γ.Παλαιολόγος που περιγράφονται σε αυτό.*

114 ο.π. και ιδιαίτερα Σ.Χασιώτης, σ,91

εικ. 56,57 : απόψεις των καμαροσκέπαστων στοών

4.4 Βοηθητικά κτίρια

4.4.1 Κτίρια κ2-κ2α

Η ενότητα αυτή των κτιρίων βρίσκεται στο βόρειο άκρο του σημερινού οικοπέδου. Πρόκειται στην ουσία για δύο κτίρια. Το κτίριο κ2 (βλ. τοπογραφικό διάγραμμα T01) φαίνεται να έχει κατασκευαστεί σε δύο φάσεις. Το κτίριο κ2Α είναι νεότερη κατασκευή, πάνω στα ίχνη παλιότερου κτίσματος. Αναλυτική περιγραφή των φάσεων κατασκευής όλου του συγκροτήματος θα γίνει σε επόμενη ενότητα.

Γενική περιγραφή

Το κτίριο κ2 έχει γενικές διαστάσεις 17,70 x 6,00 μ. (βλ. σχ. Α12 Κάτοψη κ2 & Α13 Τομές κ2) Τμήμα του είναι διαμορφωμένο με κεκλιμένες τις εξωτερικές επιφάνειες των μακρών εξωτερικών τοίχων και τμήμα με κατακόρυφες λιθοδομές και αντηρίδες πάχους 0,60 μ., όλα επιχρισμένα. Όλο το μήκος του καλύπτεται με θόλο από συμπαγείς οπτόπλινθους καθαρού ανοίγματος 4,45 μ. Στην έδραση του θόλου και μόνο στο ανατολικό τμήμα διαμορφώνεται περιστρώνας από συμπαγείς οπτόπλινθους.

Οι διαρρυθμίσεις στο εσωτερικό αποτελούν νεότερες προσθήκες και είναι κατασκευασμένες από οπτοπλινθοδομή πάχους 9 εκ. Η είσοδος σήμερα στους χώρους γίνεται από προθάλαμο που διαμοιράζει τις κινήσεις στους εκατέρωθεν χώρους.

Θύρα και τέσσερα παράθυρα ανοίγονται στην νοτιοανατολική όψη του κτιρίου. Είναι απλής διαμόρφωσης, χωρίς πλαίσια και με χαμαλά τόξα από συμπαγείς οπτόπλινθους. Τρία ανοίγματα εξαερισμού στην οροφή, διαστάσεων 0,70x0,70 μ., συμπληρώνουν την εικόνα του κτιρίου. Μία ακόμα θύρα, που σήμερα έχει μετατραπεί σε παράθυρο, εξυπηρετούσε παλιότερα την είσοδο στο κτίριο (βλ. σχέδιο Α.12).

Εκείνο που δεσπόζει στο κτίριο κ2 είναι οι τρεις καμινάδες, κατασκευασμένες από συμπαγείς οπτόπλινθους: μία κυκλικής διατομής, που σώζεται σε χαμηλό ύψος στην βόρειοανατολική άκρη του κτιρίου, και δύο τετραγωνικής διατομής μειούμενης προς τα άνω, που σώζονται με φθορές σε όλο το ύψος τους.

Το κτίριο κ2Α έχει σήμερα γενικές διαστάσεις 14,20x6,80μ. Το αρχικό κτίριο που βρισκόταν στη θέση του, όμως, ήταν αρκετά μακρύτερο, όπως φαίνεται σε αεροφωτογραφία του 1971 (βλ. και επόμενη ενότητα 4.6 Κατασκευαστικές φάσεις συγκροτήματος). Στη βορειοδυτική άκρη του κτιρίου κ2Α, και στο πλάτος του κτιρίου κ2 σώζεται τμήμα του θόλου που άλλοτε κάλυπτε το πρώτο. Το υπόλοιπο τμήμα του είναι σήμερα στεγασμένο με μεταλλική κατασκευή και λαμαρίνα. Η είσοδος γίνεται από τη στενή πλευρά του μέσα από άνοιγμα σε μεταλλικό πέτασμα με τζαμιλίκια. Η σημερινή διαρρύθμιση είναι νεότερη.

εικ. 57,58 (πανω) : απόψεις του κτιρίου κ2 με τις καμινάδες

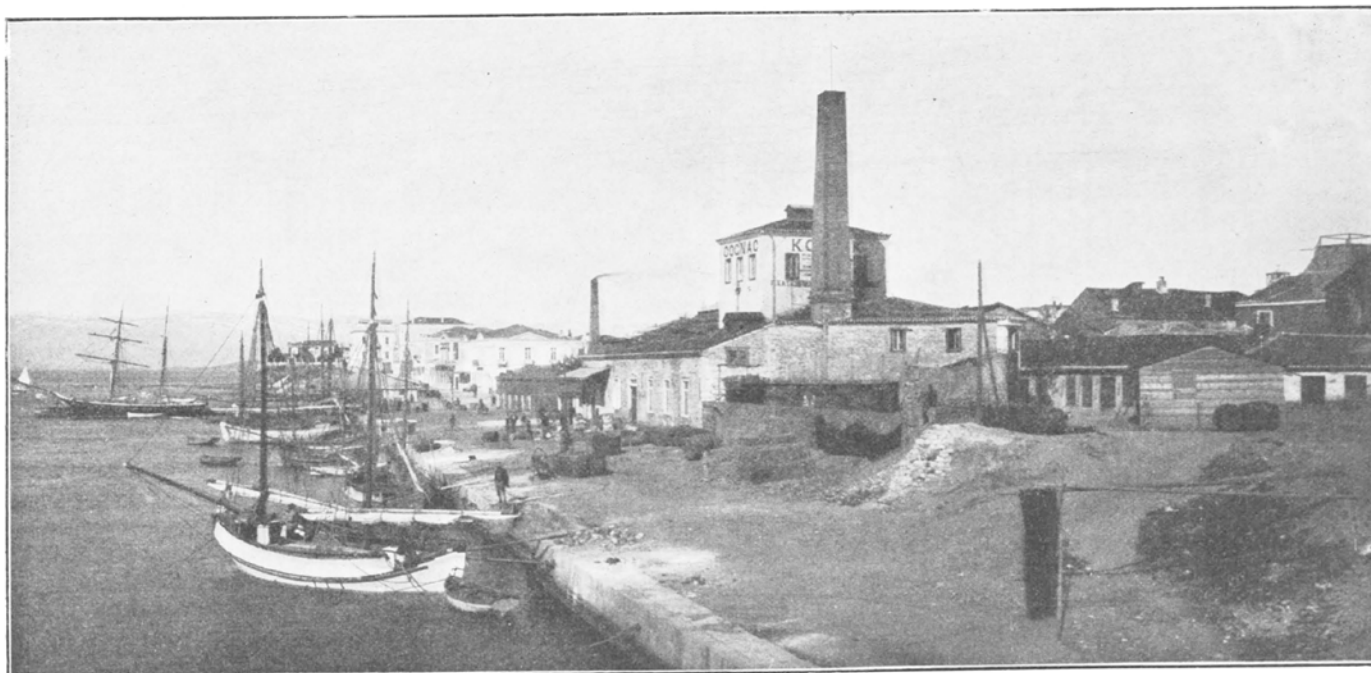
εικ. 59 (αριστερά): λεπτομέρεια της έδρασης του θόλου στην τοικοποιία και της διαμόρφωσης φωλιών σπό συμπαγείς πίνθους διαστάσεων 28x14x4 εκ.

Χρήση κτιρίων

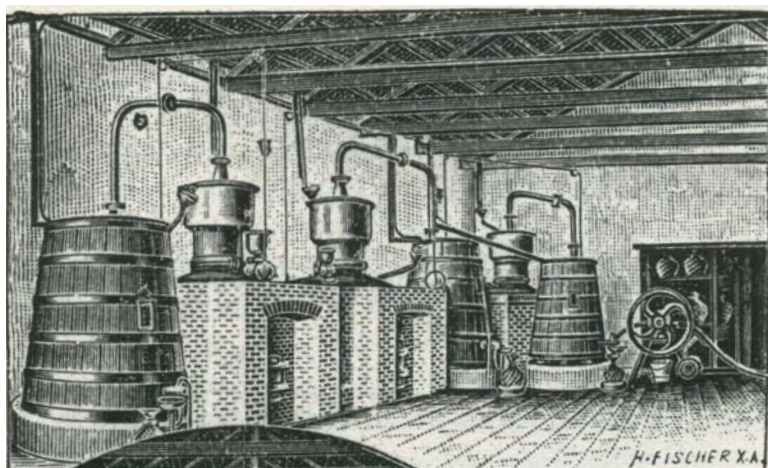
Οι χώροι σήμερα του κτιρίου κ2 φαίνεται να ήταν διαμορφωμένες αίθουσες σεμιναρίων και γραφειακών χώρων στην τελευταία χρήση τους, όπως μαρτυρούν τα έδρανα και τα γραφεία που βρίσκονται ακόμα εκεί, με τους απαραίτητους βοηθητικούς χώρους υγιεινής.

Για την αρχική χρήση του κτιρίου δεν έχουμε απτές αποδείξεις. Η ύπαρξη όμως των μεγάλων καμινάδων και οι θυρίδες εξαερισμού αποκλείουν τη χρήση κατοικίας και υπαγορεύουν χρήση σε σχέση με την παραγωγή του συγκροτήματος. Γνωρίζουμε πως ο Παύλος Σκουζές παρήγαγε, εκτός των κρασιών του, και ένα είδος κονιάκ, το eau de vie de Marathon. Για την παραγωγή του χρειαζόταν να γίνει απόσταξη. Συγκρίνοντας το κτίριό μας με την κονιακοποιεία Χατζηπαναγιώτου στη Χαλκίδα¹¹⁵ που παράγει eau de vie de vin μπορούμε με σιγουριά να υποθέσουμε πως το κτίριο εξυπηρετούσε την διαδικασία της απόσταξης και την παραγωγή του eau de vie de Marathon.

115 Γ. Μπουρνιαν, *Εργοστάσιον Χατζηπαναγιώτου*, στο *Η Ελλάς κατά τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896*, Πανελλήνιον εικονογραφημένο λεύκωμα, Εστία, Αθήνα τΒ' σ.21

εικ. 60 : κονιακοποιεία Χατζηπαναγιώτου στη Χαλκίδα (πηγή : Η Ελλάς κατά τους ολυμπιακούς αγώνες του 1896)

εικ. 61 : αποστακτήριο στην Αχαΐα Κλάους (πηγή Ν. Μπακουνάκης)

εικ. 62 : εσωτερικό του κτιρίου κ2 στην περιοχή κάτω από τις δύο καμινάδες. Υποθέτουμε πως χάλκινα καζάνια στη θέση αυτή εξυπηρετούσαν τη διπλή απόσταξη του κρασιού για να γίνει κονιάκ

4.4.2 Κτίρια κ3-κ4

Τα κτίρια κ3, κ3Α, κ4, κ4Α αποτελούν την άλλη ενότητα κτιρίων που πλαισιώνει το κεντρικό κτίριο στα βορειοδυτικά του. Αναπτύσσονται γραμμικά σε μήκος 56μ. και συμμετρικά εκατέρωθεν άξονα κάθετου στη μεγάλη διάσταση της ενότητας.

Γενική περιγραφή

Το κτίριο κ3 έχει μήκος 22,50μ. και καθαρό πλάτος 4,50μ. (βλ. σχ. Α14 έως Α16). Οι επιμήκεις τοίχοι διαμορφώνονται από αργολιθοδομή με τις εξωτερικές τους επιφάνειες κεκλιμένες. Ένας εγκάρσιος λίθινος τοίχος διαχωρίζει το κτίριο σε δύο επιμέρους χώρους (κ3.01-κ3.02). Η επικοινωνία μεταξύ τους γίνεται από άνοιγμα πλάτους 1,65μ. που διαμορφώνεται με πρέκι από ξύλινες διατομές και ανακουφιστικό τόξο από οπτόπλινθους. Η αρχική κάλυψη γινόταν με θόλο από συμπαγείς οπτόπλινθους. Η κατάρρευση τους οδήγησε στη λύση της ξύλινης στέγης με τα ζευκτά, που βλέπουμε σήμερα.

Αντίστοιχης διαμόρφωσης είναι και το κτίριο κ4, αντιδιαμετρικά του προηγούμενου. Ένας πλίνθινος τοίχος δημιουργεί ένα ακόμα δωμάτιο στο κτίριο αυτό, το οποίο διέθετε και γωνιακή εστία κατασκευασμένη από οπτόπλινθους. Τα ανοίγματα στη βορειοδυτική πλευρά του κτιρίου διανοίχθηκαν σε δεύτερη φάση και δεν

υπήρχαν εξαρχής όπως δηλώνουν τα ξύλινα πρέκια και το κτίσιμο των ορίων τους με οπτόπλινθους.

Στο κτίριο κ3, στην έδραση του θόλου και στη κύρια όψη διαμορφώνεται περιστερώνας με φωλιές σε τρεις σειρές από συμπαγείς οπτόπλινθους. Το κτίριο κ4 δεν παρουσιάζει τέτοια διαμόρφωση αλλά ψηλό γείσο με τέσσερις και αλλού πέντε σειρές πλίνθων, με παχύ κονίαμα ανάμεσα.

Από τα κτίρια κ3Α και Κ4Α – που βρίσκονται ανάμεσα των προαναφερθέντων – σώζονται μόνο ο διαχωριστικός μεταξύ τους τοίχος από συμπαγείς οπτόπλινθους, λίθινο εκτεταμένο τοιχείο στην όψη και όλη η βορειοδυτική «μεσοτοιχία». Η τελευταία μαρτυρά σήμερα και τις δύο οξυκόρυφες δικλινείς στέγες που κάλυπταν τους χώρους. Όπως φαίνεται σε παλιότερες φωτογραφίες, το άνοιγμα της όψης καλυπτόταν από σιδηροδοκό και το τύμπανο πάνω από αυτήν διαμορφωνόταν με οπτοπλινθοδομή. Πάνω από το διαχωριστικό πλινθότοιχο, το κατά το πλάτος του χώρου άνοιγμα καλύπτεται με ζεύγος σιδηροδοκών διατομής 50x160 και ορθογώνιες πλάκες. Στην κατασκευή αυτή κατέληγαν οι εσωτερικές πλευρές των δύο στεγών.

Ανοίγματα

Πέντε θύρες σε κάθε ένα από τα κτίρια κ3 και κ4 ανοίγονται στην κύρια όψη τους, καθαρού ύψους 1,75 και πλάτους 1,00 και 1,30 μ. εναλλάξ. Τα ανοίγματα αυτά διαμορφώνονται με οξυκόρυφα τόξα εξωτερικά ίδιας αισθητικής με αυτά του ορόφου του κεντρικού κτιρίου και χαμαλά τόξα εσωτερικά. Είναι λογικό να υποθέσουμε πως η είσοδος στους χώρους γινόταν από τα μεγαλύτερου πλάτους ανοίγματα, ενώ τα άλλα είχαν ρόλο βοηθητικό.

εικ. 63, 64 : κτίριο κ4 με τα τοξωτά ανοίγματα και και άποψη του χώρου κ4.02

εικ. 65, 66 : τμήμα του κτιρίου κ3 και και εσωτερική άποψη του χώρου κ3.03

εικ. 67, 68 : τα κτίρια κ3Α και Κ4Α όπως είναι σήμερα και όπως ήταν μέχρι και πριν από μερικά χρόνια (πηγή : Τα Νέα της Εκάλης, τ. ΑΠρ.1999)

Χρήση κτιρίων

Τα κτίρια αυτά σήμερα δεν χρησιμοποιούνται. Σε αυτά έχουν συσσωρευτεί μπάζα από κατακριμνήσεις ή κατεδαφίσεις του συγκροτήματος. Πρόχειρα πετάσματα από διάφορα στοιχεία δηλώνουν πως χρησιμοποιήθηκαν για το σταυλισμό ζώων.

Τα χαμηλά ανοίγματα δηλώνουν πως και η πρώτη χρήση τους ήταν βοηθητική. Το πιο πιθανό είναι να χρησιμοποιούνταν για το σταυλισμό ζώων ή για την αποθήκευση γεωργικών προϊόντων και εξοπλισμού. Το δάπεδο εξάλλου είναι χωμάτινο. Εξάιρεση αποτελεί ο χώρος με τη γωνιακή εστία και το ερμάριο (κ4.01) που φαίνεται πως σίγουρα χρησιμοποιήθηκε για κατοικία κάποια στιγμή, ενδεχομένως σε κάποια μετέπειτα μετασκευή του κτιρίου.

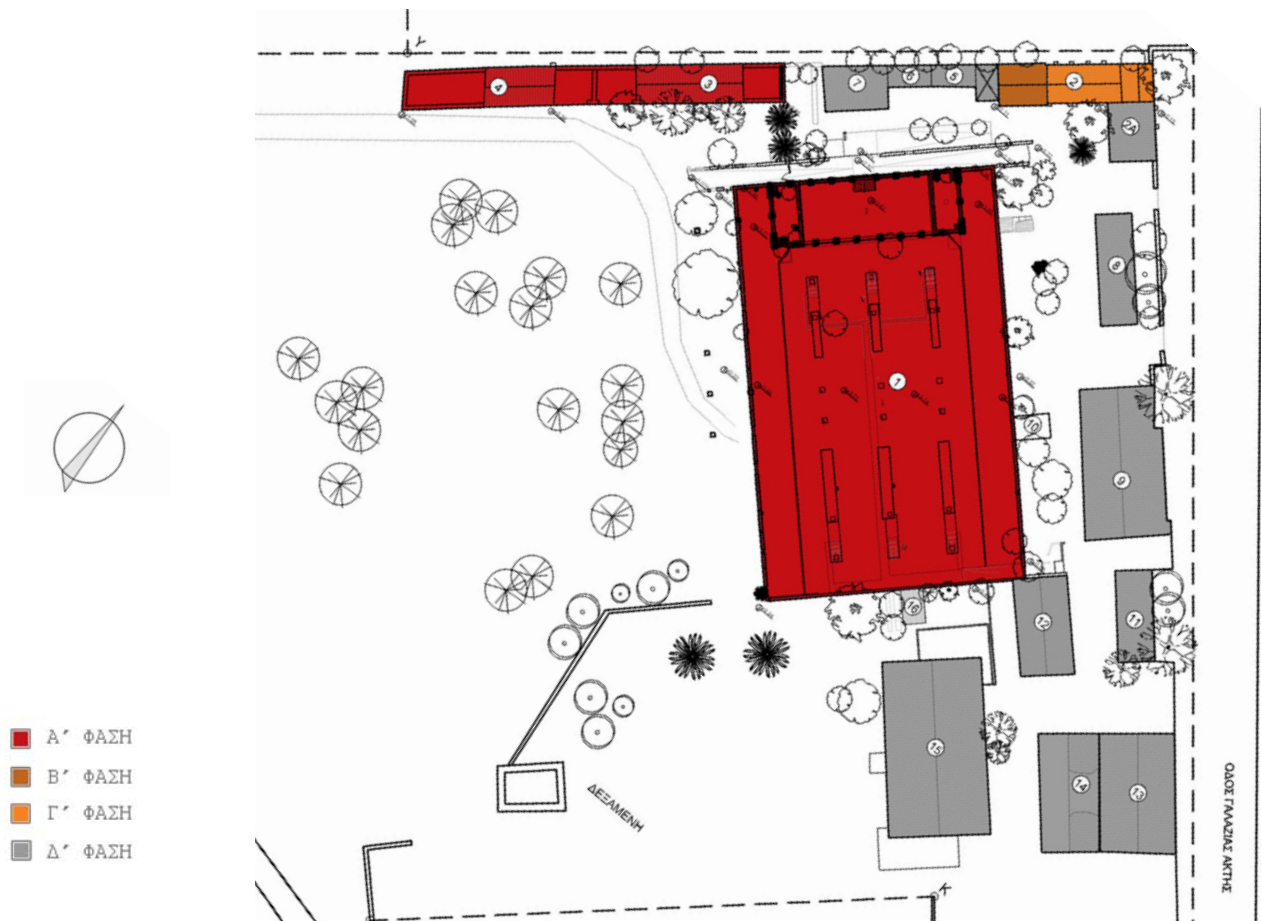
Η διαμόρφωση των κτιρίων κ3Α και κ4Α μας προδιαθέτει για τη χρήση τους ως χώρος για την παραμονή των κάρων και το σταυλισμό των υποζυγίων αυτών. Η έλλειψη ίχνους εγκάρσιου τοίχου μεταξύ των χώρων κ3Α και κ3.03 σημαίνει ότι –αν δεν έχει γίνει επισκευή με ιδιαίτερο επιμελημένο τρόπο – οι χώροι αυτοί επικοινωνούσαν.

4.5 Φάσεις συγκροτήματος

Η μορφολογική συνάφεια του κεντρικού κτιρίου με την ενότητα των κτιρίων κ3 έως κ4 μας κάνει να θεωρούμε πως τα δύο αυτά τμήματα του συγκροτήματος σχεδιάστηκαν και κατασκευάστηκαν μαζί. Εξάλλου ένα κτήριο της έκτασης αυτής του Σκουζέ είχε ανάγκη από χρήσεις βοηθητικές που δε μπορούν όλες να εξυπηρετηθούν από ένα κτίριο.

Για το κτίριο κ2 έχει ήδη αναφερθεί πως έχει κατασκευαστεί σε δύο φάσεις. Είναι εμφανές από τον τρόπο που αλλάζει μορφή στο δυτικό του τμήμα με τις ψηλές καμινάδες (χώροι κ2.01 έως κ2.04). Οι επιφάνειες των εξωτερικών τοίχων είναι κεκλιμένες και η διαμόρφωση της έδραση του θόλου με την ελαφριά κατασκευή του περιστερώνα απουσιάζει στο τμήμα αυτό. Συνυπολογίζοντας και τη θύρα στο ανατολικό τμήμα που έχει μετατραπεί σε παράθυρο, και που αναπτύσσει το σχήμα θύρα με δύο παράθυρα εκατέρωθεν που σαν ενότητα εμφανίζεται και στις επιμήκεις όψεις του κτιρίου κ1, θα λέγαμε ότι αυτό το τμήμα κατασκευάστηκε πρώτο. Ενδεχομένως μια κατάρρευση, που υπαγόρευσε και τη χρήση αντηρίδων στο ανατολικό τμήμα, να οδήγησε στην ανακατασκευή του δυτικού τμήματος με τρόπο πιο στιβαρό, αντιγράφοντας την κατασκευή των υπόλοιπων βοηθητικών κτιρίων.

Είναι επίσης πιθανό, έχοντας αναγνωρίσει το ρόλο του κτιρίου κ2 ως το αποστακτήριο για την παρασκευή του eau de vie de Marathou, αυτό να μην κατασκευάστηκε μαζί με τα υπόλοιπα κτίρια, αλλά να ακολουθήσε μια εξέλιξη στην παραγωγή, όταν το κρασί πια δεν είχε στην αγορά την τύχη της περιόδου ακμής του.

διάγραμμα 4 : εκτίμηση φάσεων συγκροτήματος

4.7 Συγκριτική ανάλυση – αναζήτηση προτύπων κατασκευής

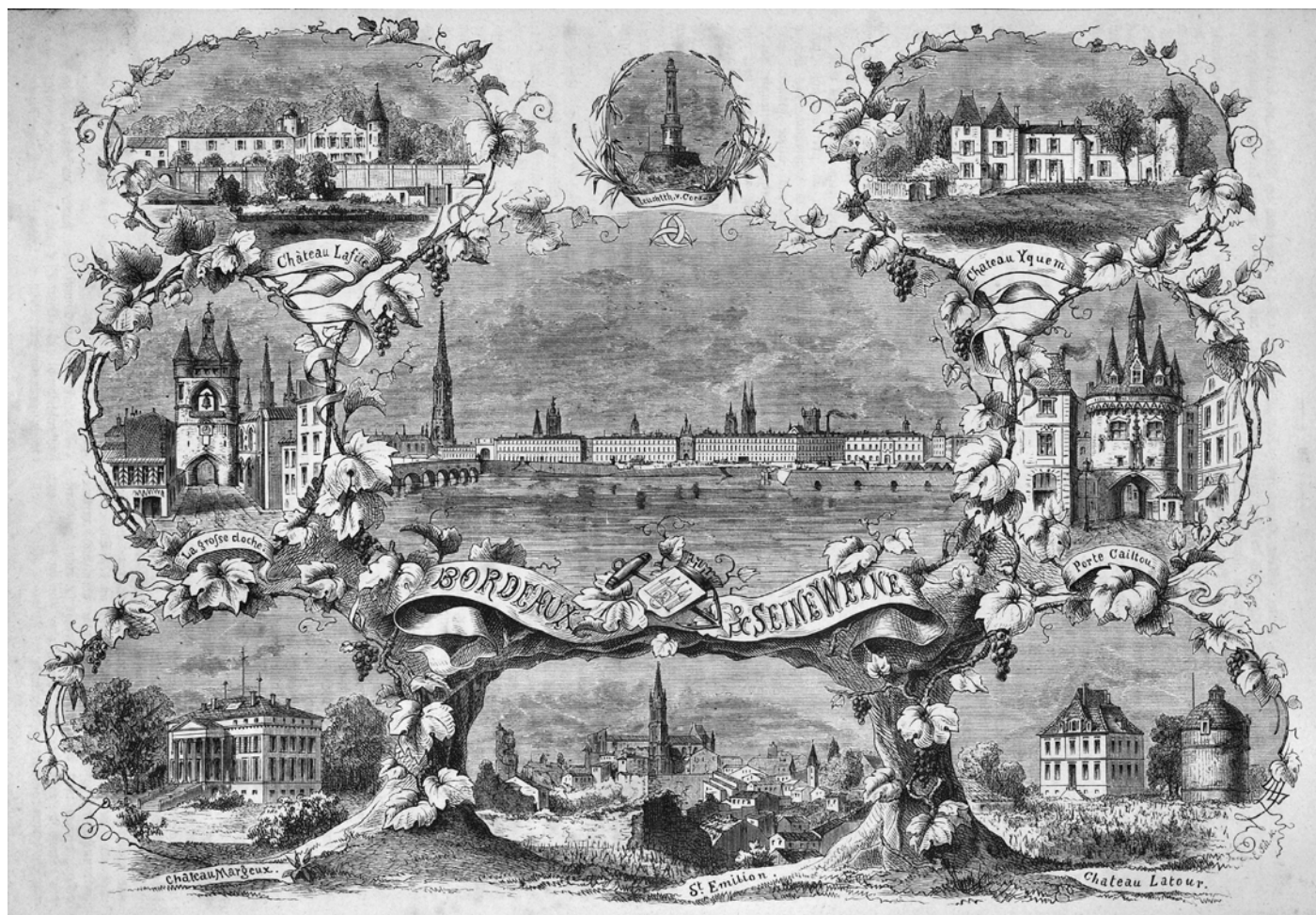
Στα παραπάνω έγιναν ήδη αναφορές σε σχετικές κατασκευές αναζητώντας κατασκευαστικά και μορφολογικά πρότυπα του οινοποιείου Σκουζέ, είτε απ'ευθείας με άμεση σύγκριση κτισμάτων είτε έμμεσα, μέσα από εγχειρίδια της εποχής.

Τα αγροτικά συγκροτήματα στη Ζάκυνθο αναφέρθηκαν για τη σχέση που παρουσιάζει το κτίριο των ληνών. Παρόμοιων διαστάσεων κτίρια, όπου στεγάζονται οι ληνοί υπήρχαν στα συγκροτήματα αυτά. Μόνο που εκεί ήταν ισόγεια, ενώ εδώ το κτίριο τοποθετείται στον όροφο. Στα συγκροτήματα αυτά η κατοικία του ιδιοκτήτη, που χρησιμεύει ως εξοχική κατοικία της οικογένειας, λαμβάνει δεσποζούσα θέση, συνήθως σε δύο ορόφους, στο κέντρο της σύνθεσης, με τα βοηθητικά κτίσματα εκατέρωθέν του. Εδώ, στο οινοποιείο Σκουζέ δεσποζούσα θέση και ειδική μορφολογηση λαμβάνει το κτίριο της παραγωγής : ακριβώς με τον τρόπο αυτό δηλώνεται η κύρια λειτουργία του κτιρίου. Δεν είναι άλλη από αυτή της οινοποίησης, η κατοικία έρχεται συνεπικουρικά και τοποθετείται σε χαμηλότερο επίπεδο.

Η τοποθέτηση του κτιρίου όπου φτάνει η παραγωγή στον όροφο, έχει ίσως τα πρότυπα της στα σχετικά εγχειρίδια όπως ήδη είδαμε, υποδηλώνοντας την κίνηση μέσω κάποιας ράμπας. Αυτά όπως συχνά δηλώνεται στους τίτλους τους έχουν τα πρότυπά τους σε σχετικά συγγράμματα της Ευρώπης και συγκεκριμένα της Γαλλίας. Εξάλλου είδαμε ότι η ελληνική οινοβιομηχανία στα πρώτα της βήματα έχει το βλέμμα στραμμένο στους γαλλικούς αμπελώνες. Έχει όμως το κτίριο του οινοποιείου Σκουζέ απ' ευθείας αναφορές στα κτίσματα αυτά της Γαλλίας;

Τα κτίσματα των μεγάλων οινοποιιών της Γαλλίας του 19^{ου} αιώνα έχουν μια άλλη σχέση με τη γη. Αποτελούν παράγωγα ενός μακροχρόνιου κυριαρχικού δικαιώματος επί της καλλιεργούμενης γης, που συνδέεται με το

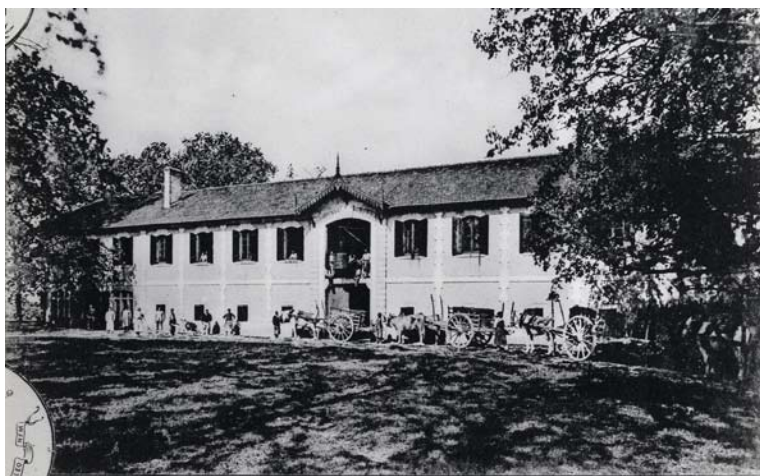
φεουδαλικό σύστημα, και φέρουν τον απόηχο όχι και τόσο μακρινών διενέξεων. Έτσι βρίσκουν την έκφρασή τους μέσω επιβλητικών κατασκευών πύργων : chateau viticole. Αυτός ο «οινικός πύργος» στην Ελλάδα βρίσκεται στην Ελλάδα βρίσκεται στην Ελλάδα βρίσκεται στην Ελλάδα βρίσκεται στην Ελλάδα. Το οινοποιείο Σκουζέ δεν συγκρίνεται όμως με αυτό του Κλάους ούτε σε επιβλητικότητα ούτε σε μέγεθος. Ούτε με άλλες οινοποιείες της εποχής – του Άμβουργερ στην Πάτρα ή του Τουλ στο Αργοςτόλι – φαίνεται να βρίσκονται κοινά στοιχεία. Κάποια κοινά στοιχεία εντοπίζονται ίσως στο οινοποιείο του Τατοίου, που κτίζεται στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1880, με τη ράμπα ανόδου στον όροφο ,όπου υπάρχει το πατητήρι, και τα ανοίγματα εξαιρισμού στην οροφή των οινοποθηκών¹¹⁶.

εικ. 69 : η έκφραση των "οινικών πύργων" στην επαρχία του Μπορντώ

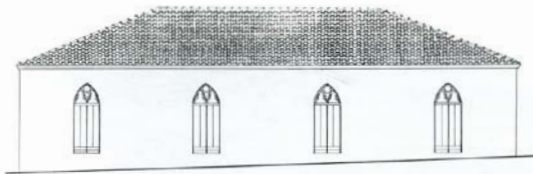

εικ. 70: το οινοποιείο των κτημάτων στο Τατόι. Πίσω από το χαμηλό κτίσμα βρίσκεται η ράμπα ανόδου στον όροφο (πηγή <http://greekarchitects.gr/>)

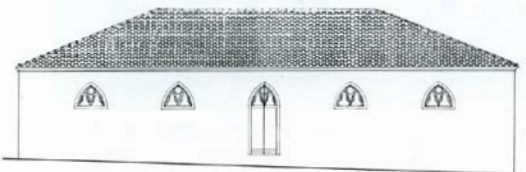

εικ. 71: μεταφορά σταφυλιών στο château Mouton-d'Armailhacq και ανύψωσή τους στον όροφο με γερανό (πηγή <http://insitu.revues.org/>)

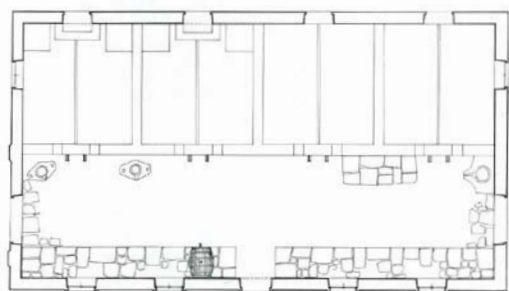
116 I.Καβαλλίνης, *Αποκατάσταση παλαιού οινοποιείου βασιλικού κτήματος στο Τατόι*, διπλωματική εργασία στο ΔΠΜΣ Προστασία Μνημείων του ΕΜΠ, 1998

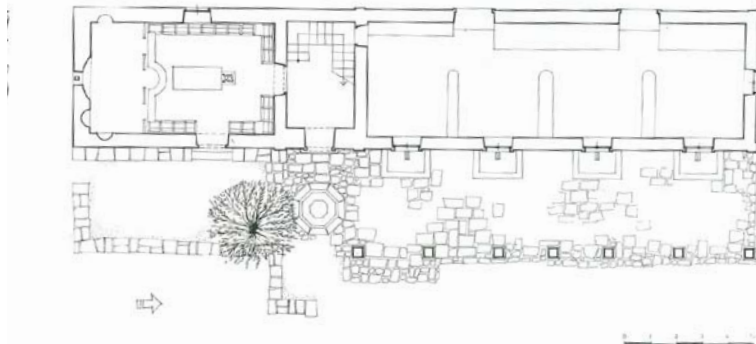
Είχ. 117 'Η νοτία όψεις τών «λινών»

Είχ. 118. 'Η βορεινή όψεις τών «λινών»

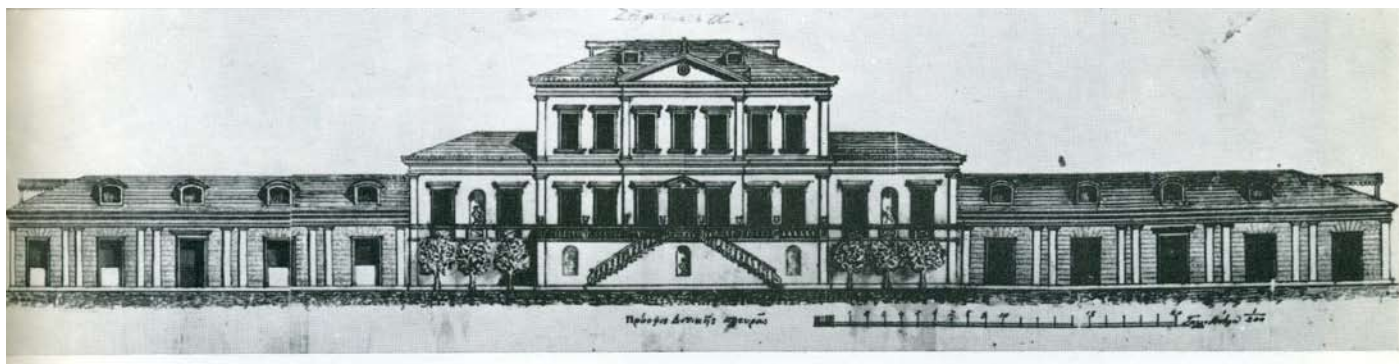

Είχ. 116 'Αρχοντικό Καρρέ, Παλιγοκάπτοννο: κάτοψις «λινών» (άποτ. 1967)

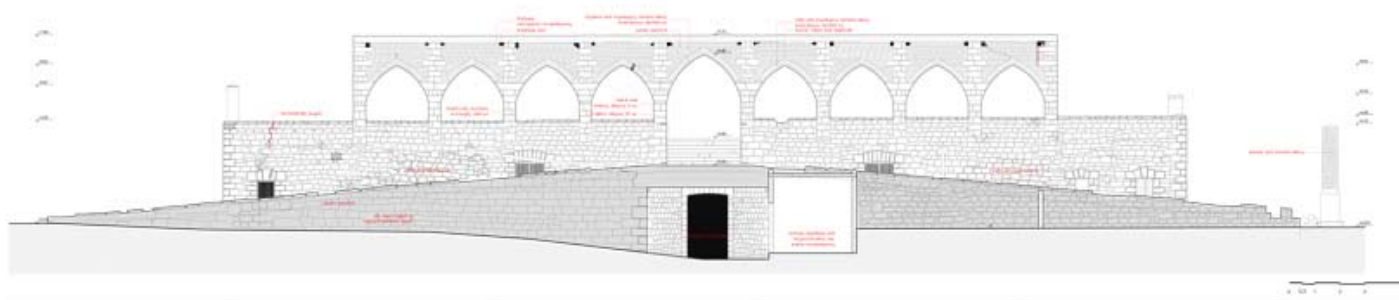

εικ. 72: το στεγασμένο κτίριο των λινών στο αρχοντικό Καρρέ στη Ζάκυνθο (πηγή Α.Ζήβας, Η αρχιτεκτονική της Ζακύνθου)

εικ. 73: το κτίριο των λινών στο αρχοντικό Μακρή στη Ζάκυνθο με τον ημιυπαίθριο χώρο εργασίας μπροστά του (πηγή Α.Ζήβας)

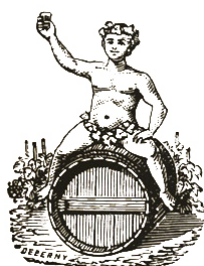

εικ. 74 (πάνω): η Σαρακίνα στη Ζάκυνθο με την έπαυλη του ιδιοκτήτη να δεσπόζει και το κτίριο των λινών στα αριστερά της
εικ.75 (κάτω) : η κύρια όψη εισόδου του οινοποιείου Σκουζέ με κυρίαρχο το κτίριο των λινών

Το συγκρότημα του οينوποιείου Σκουζέ είναι σαφώς αποτέλεσμα ενιαίου σχεδιασμού, όπως φανερώνει η οργάνωση των χώρων, οι άξονες συμμετρίας και η μορφολογική αντίστιξη ισογείου και ορόφου. Δεν έγινε εφικτό να επιβεβαιωθεί ή να διαψευστεί η πεποίθηση πως *Γάλλοι αρχιτέκτονες, μηχανικοί και κτίστες δούλεψαν την οικοδόμησή του*¹¹⁷. Ίσως η άποψη αυτή να αποτελεί προϊόν της γενικότερης στροφής της εποχής κατασκευής του οينوποιείου προς τα γαλλικά πρότυπα. Πάντως, ο Παύλος Σκουζές, με την ιδιότητά του ως πολιτικός μηχανικός, ενδεχομένως συνέβαλε στην κατασκευή των κτιρίων.

Δε φαίνεται, λοιπόν, να εντοπίζεται ένα σαφές αρχιτεκτονικό πλαίσιο αναφοράς για το συγκρότημα του οينوποιείου Σκουζέ. Είναι μάλλον αποτέλεσμα διαμόρφωσης υπό την επίδραση πολλών παραγόντων : την παράδοση της ελληνικής υπαίθρου στην κατασκευή κτιρίων αγροτικού χαρακτήρα, τις επιταγές των τάσεων της εποχής για τη συγκρότηση των επιστημονικών οينوποιείων και τις στιλιστικές επιλογές ενός τέκτονα που κινείται σε μια εποχή εκλεκτικιστικών τάσεων.

Ε. ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΚΤΙΡΙΟΥ:
ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ και ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ, ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙΩΣΕΙΣ

5.1 Κτίριο Κ1

5.1.1 Κατακόρυφα στοιχεία

Θεμέλια

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ

Η θεμελίωση του κτιρίου δεν είναι εμφανής σε κανένα σημείο, συνεπώς δεν μπορούμε να γνωρίζουμε το βάθος και το εύρος της. Από την υψομετρική διαφορά – της τάξης του 1,60μ. - των τελικών δαπέδων των πτερύγων (χώροι κ1.01 έως κ1.11 & κ1.16 έως κ1.27) και των ημιυπόγειων χώρων (χώροι κ1.12 έως κ1.15) αντιλαμβανόμαστε πως η θεμελίωση του κτιρίου δε συμβαίνει σε ένα μόνο επίπεδο.

ΦΘΟΡΕΣ – ΑΛΛΟΙΩΣΕΙΣ

Δεν υπάρχουν ενδείξεις για βλάβες ή φθορές στα θεμέλια. Η επαναλαμβανόμενη εισροή υδάτων στους ημιυπόγειους χώρους και η επί μεγάλο διάστημα παραμονή τους¹¹⁸, απειλεί την κατάσταση διατήρησης της θεμελίωσης. Η υψηλή στάθμη του υδροφόρου ορίζοντα στην πεδιάδα του Μαραθώνα – γεγονός που εντείνει και το παραπάνω πρόβλημα – επιτάσσει την ανάγκη εκπόνησης γεωτεχνικής μελέτης για τη διαπίστωση της σύστασης του εδάφους στις στάθμες θεμελίωσης

εικ. 76, 77: εισροή υδάτων ύψους 55εκ. στον προθάλαμο των στοών και τις στοές

τοιχοποιίες

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ

Οι εξωτερικοί τοίχοι είναι κατασκευασμένοι από ημιλαξευτή εμφανή λιθοδομή από συμπαγείς ασβεστόλιθους και λεπτό αρμολόγημα από ασβεστοκονίαμα. Στην εξωτερική πλευρά χρησιμοποιούνται λίθοι από τμήματα του πετρώματος με λιγότερες προσμίξεις, έτσι η γενική εικόνα είναι αυτή του λευκού χρώματος.

Στις όψεις των δύο πτερύγων οι τοιχοποιίες έχουν πάχος 57εκ., στις υπόλοιπες πάχος που κυμαίνεται από 0,70μ έως 1,50μ.

Οι εγκάρσιες στην μακριά πλευρά του κτιρίου τοιχοποιίες έχουν πάχος 0,45μ. Οι ακραίες τοιχοποιίες των στοών –αυτές που παραλαμβάνουν τις ωθήσεις και των τριών ημικυλινδρικών θόλων – παρουσιάζουν το μεγαλύτερο πάχος : 1,70μ. Οι διαχωριστικές τοιχοποιίες των στοών και του προθαλάμου των στοών έχουν πάχος 1,00μ. και 1,20μ. αντίστοιχα. Οι πλινθοδομές κατασκευάζονται από οπτόπλινθους διαστάσεων 25x12,5x4,5εκ. Οι

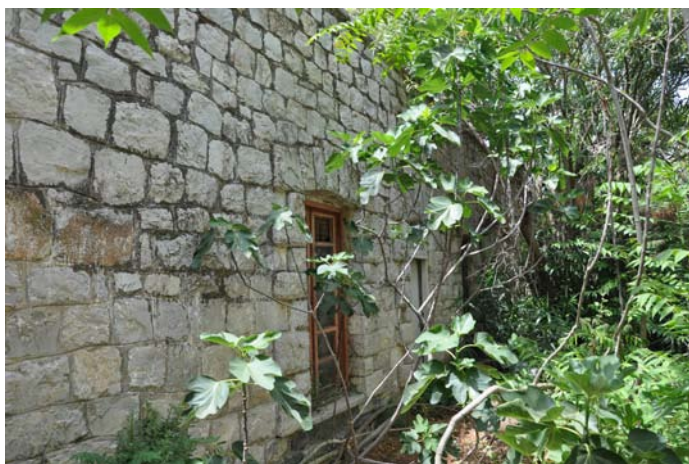
118 Από τον Ιανουάριο έως τον Ιούνιο του 2015 το ύψος των νερών στους χώρους αυτούς παρέμενε στα 50-55 εκ.

τοιχοποιίες είναι εσωτερικά επιχρισμένες στους χώρους των δύο πτερυγών και ανεπίχριστες στους ημιυπόγειους χώρους.

Στον όροφο οι τοιχοποιίες, που είναι εμφανείς από όλες τις πλευρές έχουν πάχος 50εκ. και όλοι οι λίθοι παρουσιάζουν ελαφριά κύφωση, ενώ το στηθαίο του δώματος έχει πάχος 40εκ.

ΦΘΟΡΕΣ – ΑΛΛΟΙΩΣΕΙΣ

Οι λιθοδομές διατηρούνται σε αρκετά καλή κατάσταση. Δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερες ρηγματώσεις παρά μόνο σε ελάχιστα σημεία. Η υγρασία δημιουργεί σε αρκετά σημεία απόπλυση κονιάματος στο εξωτερικό και αποκολλήσεις επιχρισμάτων στο εσωτερικό. Φαρδύτερο αρμολόγημα με κονίαμα τσιμέντου εμφανίζεται τοπικά σε σχέση και με άλλες επισκευές, ενώ δύο ιδιαίτερα ανεπτυγμένα δέντρα εμφανίζονται στη νοτιοανατολική και τη βορειοανατολική όψη. Αλλοιώσεις στις τοιχοποιίες έχουμε και από μετατροπές. Στη μεν βορειοανατολική όψη παράθυρα έχουν μετατραπεί σε εισόδους και το αντίθετο, ενώ σε τμήματα των εγκάρσιων λίθινων τοίχων έχουν διανοιχθεί νέα ανοίγματα, μειώνοντας την ικανότητα τους να παραλαμβάνουν τις πλάγιες ωθήσεις των τριών θόλων.

εικ. 78, 79: τοιχοποιία στο εξωτερικό και εσωτερικό του κτιρίου

Οξυκόρυφα τόξα ορόφου

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ

Τα τόξα του ορόφου (βλ. σχέδιο Κ02) διαμορφώνονται από συμπαγείς οπτόπλινθους διαστάσεων 26x13x5εκ. και κονίαμα ασβεστοκονιάματος. Εδράζονται πάνω σε λίθινα φουρούσια πάχους 13εκ. που προβάλλουν εκατέρωθεν των λίθινων πεσσών. Το κλειδί των τόξων είναι κατασκευασμένο από πορόλιθο. Το τύμπανο πάνω από το τόξο είναι και αυτό κατασκευασμένο από οπτόπλινθους ίδιων διαστάσεων και συνδέεται με τους πεσσούς με συνδετήριους λίθους.

ΦΘΟΡΕΣ – ΑΛΛΟΙΩΣΕΙΣ

Η απώλεια μάζας είναι το κυριότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν τα τόξα και οι πλινθοδομές του ορόφου, πρόβλημα που εντείνεται από τη συνεχή τους έκθεση στο θαλάσσιο περιβάλλον. Η κρυστάλλωση των αλάτων εσωτερικά των πλίνθων δημιουργεί την εικόνα που βλέπουμε σήμερα. Ως απόρροια του παραπάνω παρατηρείται τοπική χαλάρωση των πλίνθων των τόξων και τμηματική κατάρρευσή τους.

Ανοίγματα

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ

Όλα τα ανοίγματα των όψεων πλαισιώνονται εξωτερικά με λίθους που εξέχουν της επιφάνειας της τοιχοποιίας κατά 5εκ. Το ανώφλι διαμορφώνεται με χαμαλό τόξο βέλους περίπου 5εκ. και η ποδιά με μαρμαρόπλακα πάχους 4εκ. Οι θολίτες έχουν ύψος 35εκ. (το κλειδί 40εκ.) και οι παραστάδες διαμορφώνονται με στρώσεις λίθων μήκους 20 και 40εκ. περίπου εναλλάξ. Το πάχος όλου του πλαισίου είναι όσο το μισό της τοιχοποιίας, δηλαδή 30εκ. και

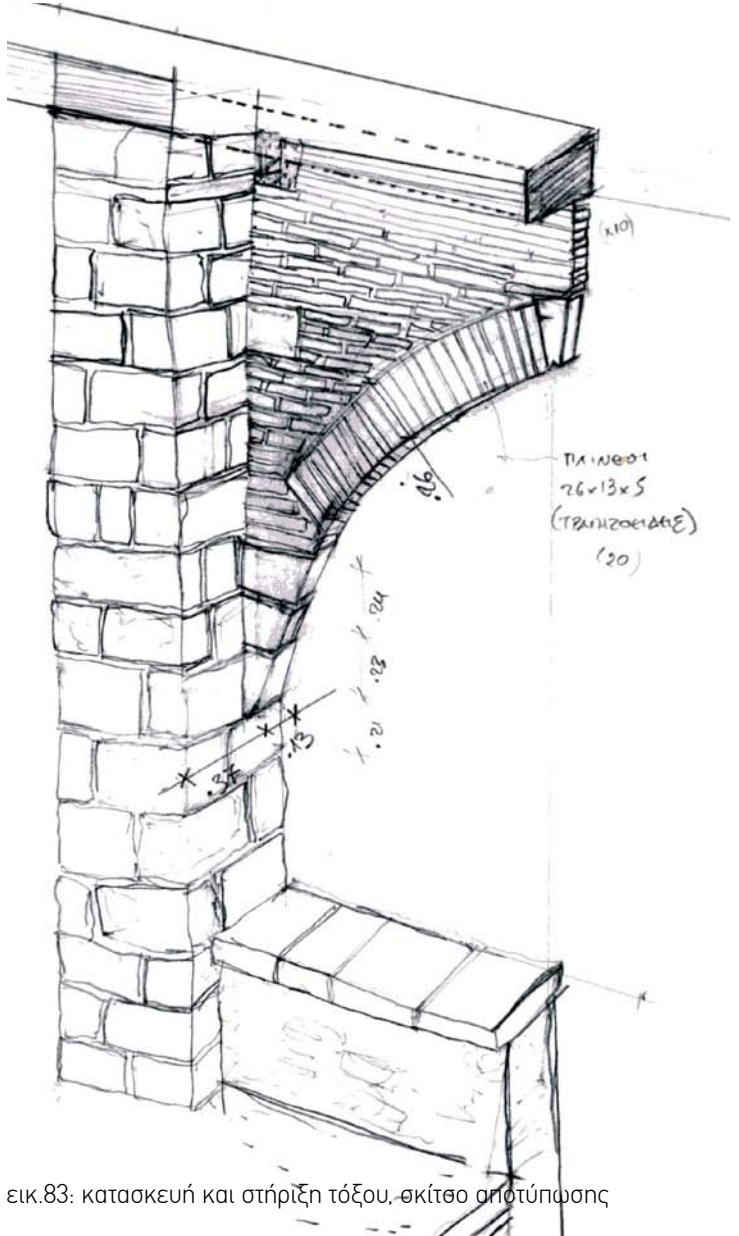
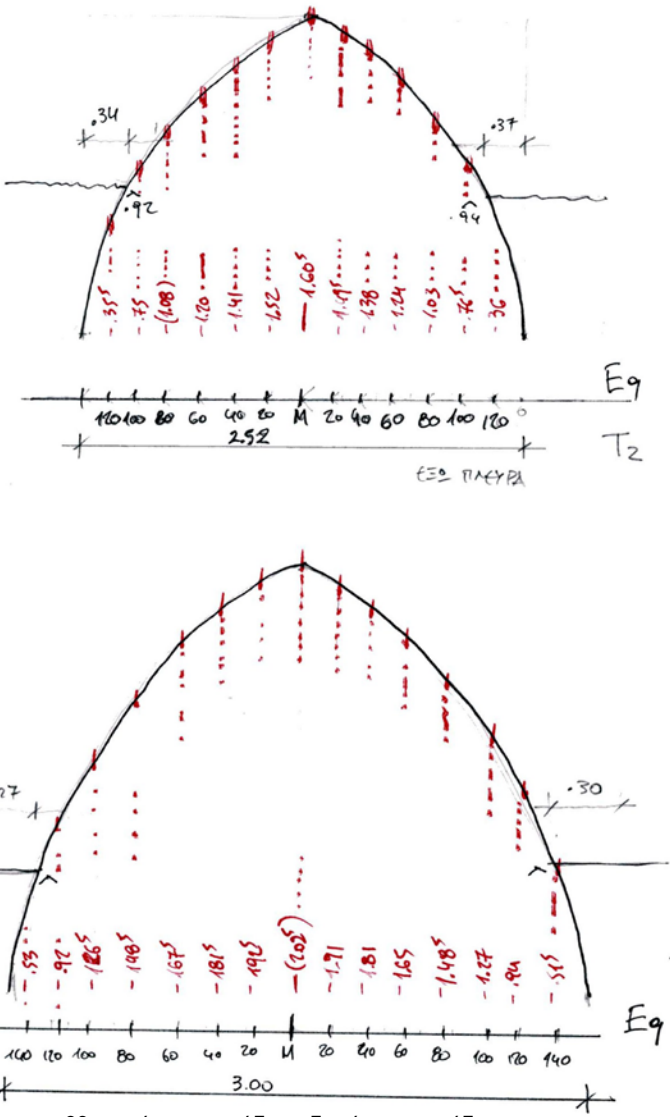
η εσωτερική πλευρά του τοξωτού πρεκίου διαμορφώνεται με πλάκες λίθων και οπτόπλινθους. Τα ανοίγματα εισόδου στους χώρους των στοών διαμορφώνονται επίσης με χαμαλά τόξα.

ΦΘΟΡΕΣ – ΑΛΛΟΙΩΣΕΙΣ

Δεν παρουσιάζονται φθορές στα ανοίγματα, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις χαλάρωσης των θολιτών.

εικ.80, 81: χαρακτηριστικές φθορές στα τόξα του ορόφου και τα τύμπανα από πλίνθους. Απώλεια μάζας λόγω κρυστάλλωσης αλάτων στο εσωτερικό τους

εικ.82: μετρήσεις χαράξης οξυκόρφων τόξων

εικ.83: κατασκευή και στήριξη τόξου, σκίτσο αποτύπωσης

Κουφώματα

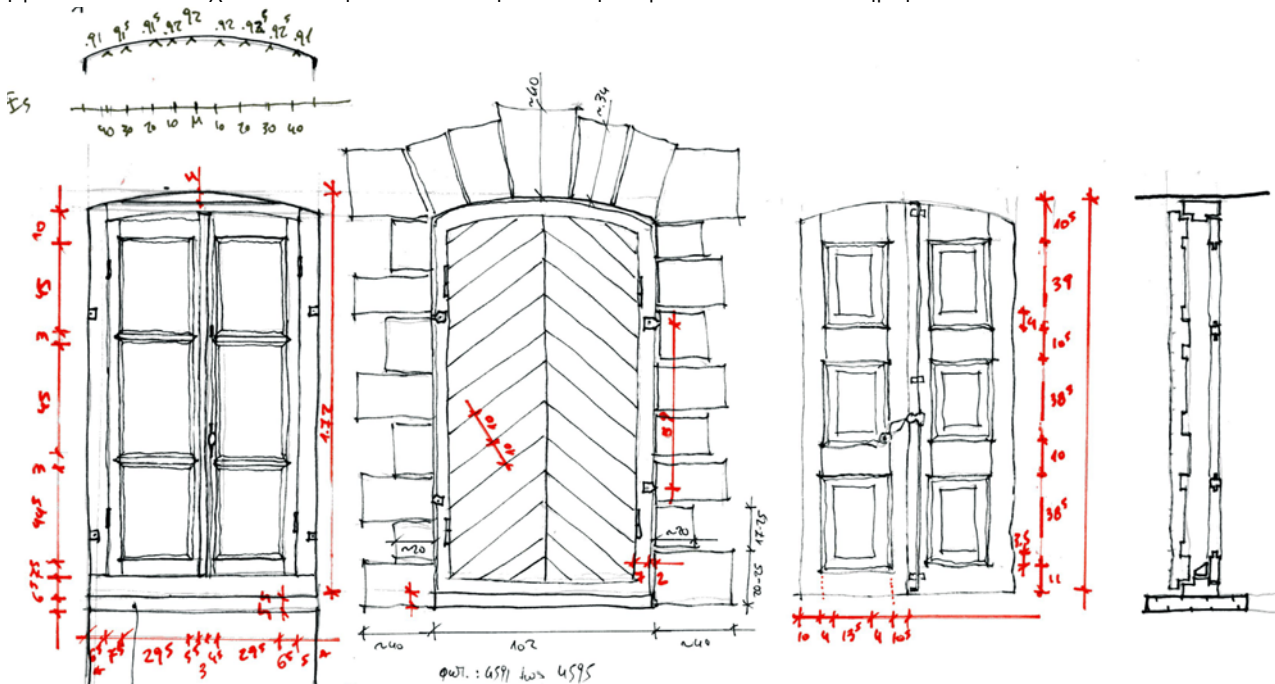
ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ

Το τετράξυλο της κάσας στερεώνεται στη λιθοδομή με ειδικά μεταλλικά τζινέτια – τρία καθ' ύψος για τις θύρες και δύο για τα παράθυρα - και από τις δύο πλευρές. Το πανωκάσι είναι τοξωτό και αποτελείται από δύο κομμάτια.

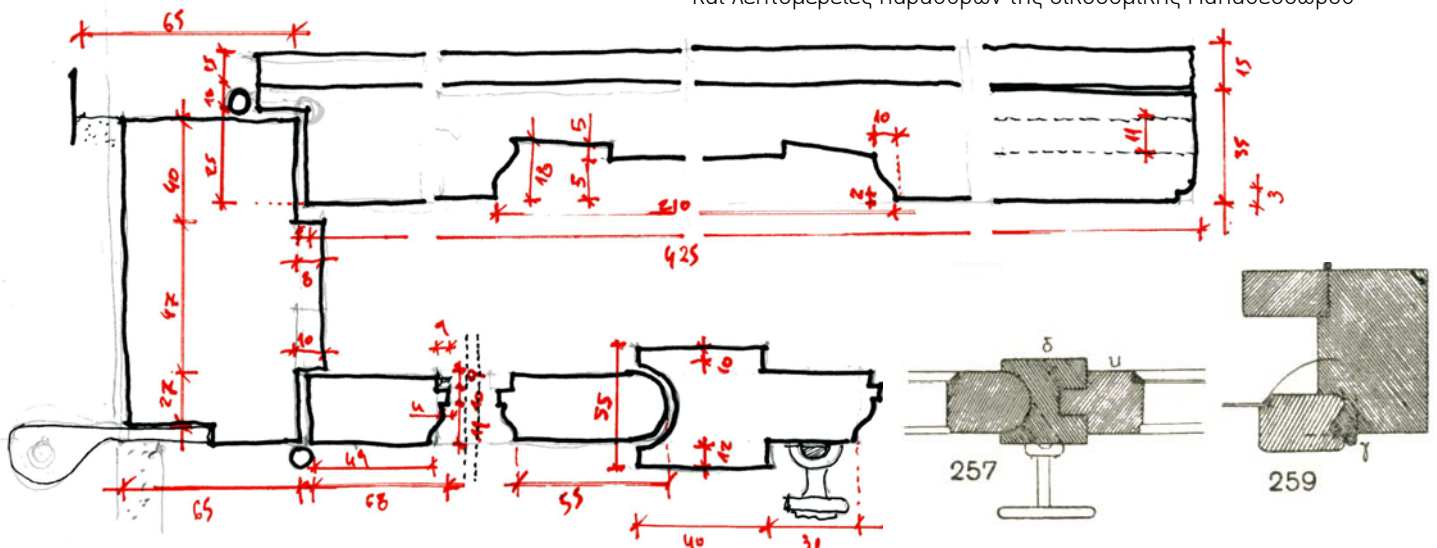
Τα φύλλα των θυρών και τα σκούρα των παραθύρων είναι «ψευδοπεραστά»¹¹⁹. Η εσωτερική πλευρά τους είναι ταμπλαδωτή και εξωτερικά καρφώνονται διαγώνια σανίδες. Θύρες και παράθυρα είναι δίφυλλα, οι θύρες όμως έχουν δύο φύλλα άνισου πλάτους. Τα τζαμιλίκια που στερεώνονται στην ίδια κάσα, έχουν μπόι και μπινί ενιαία με ημικυκλική εντορμία στο ένα φύλλο και μπόι με ημικυκλική απόληξη στο άλλο. Η ανάρτηση των φύλλων γίνεται με μεντεσέδες γαλλικούς («μπαρτουέλλες»).

ΦΘΟΡΕΣ – ΑΛΛΟΙΩΣΕΙΣ

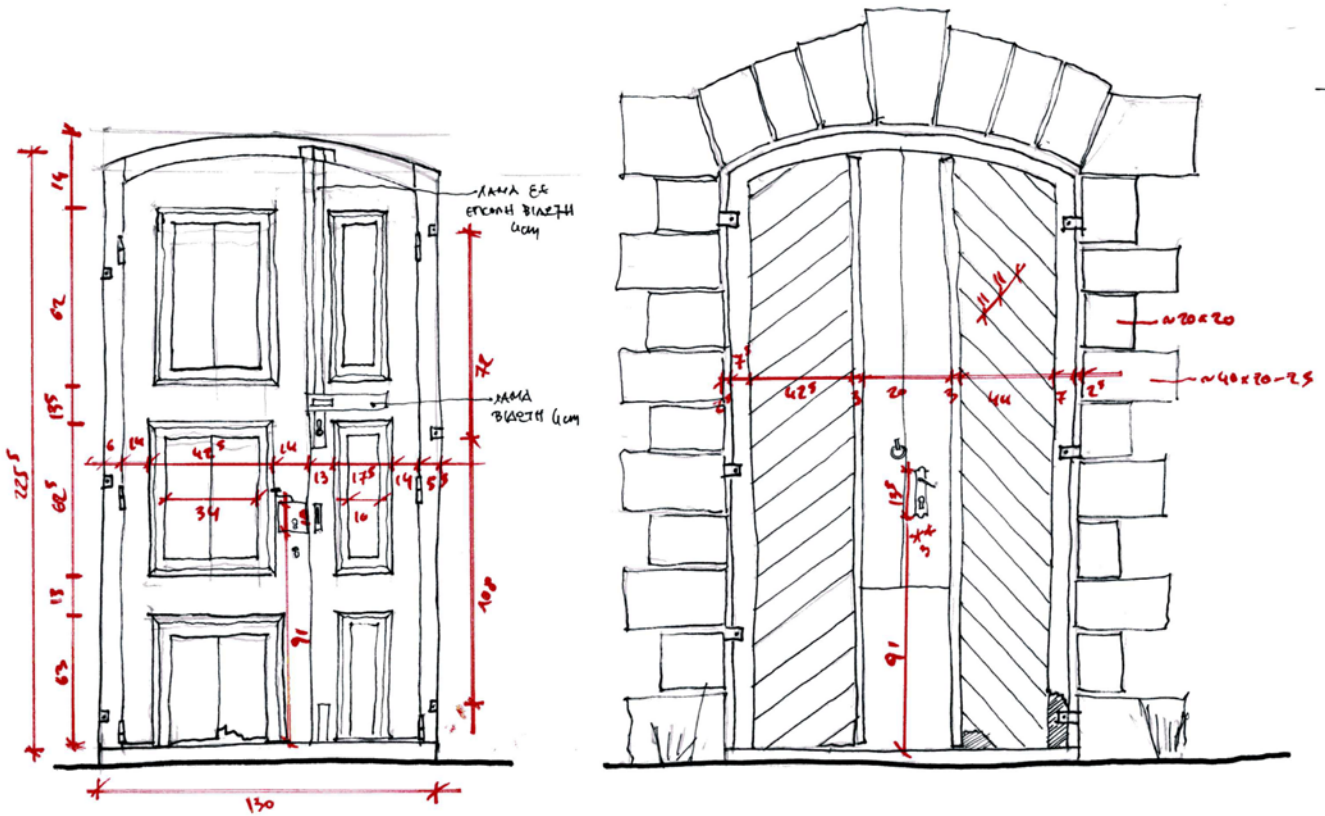
Τα περισσότερα φύλλα των παραθύρων δεν είναι στη θέση τους ή βρίσκονται σε δεύτερη χρήση ως πρόχειρα διαχωριστικά. Οι κάσες παραμένουν στη θέση τους, με εκτεταμένες ζημιές όμως. Οι θύρες βρίσκονται σε σχετικά καλή κατάσταση και θα μπορούσαν να συντηρηθούν.

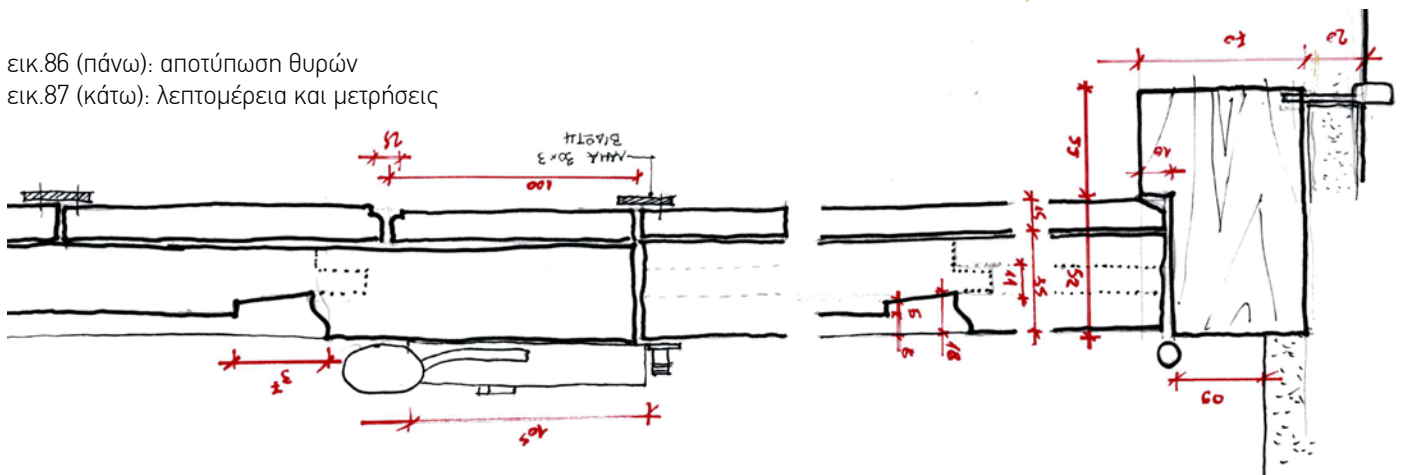
εικ.84 (πάνω): αποτύπωση παραθύρων
εικ.85 (κάτω) : λεπτομέρεια και μετρήσεις κάσας και φύλλων
και λεπτομέρειες παραθύρων της οικοδομικής Παπαθεοδώρου

119 Για τις ψευδοπεραστές θύρες ο Παπαθεοδώρου γράφει: Αι θύραι αυταί χρησιμεύουν συνήθως ως εξώθυρα αγροτικών οικίσκων, σταύλων, βουστασιών κλπ και ενίοτε καλών επαύλεων, εις τας οποίας επιδιώκεται, εν συνδυασμῷ και προς ψευδοπεραστά παράθυρα, η απόδοσις ρυθμού αγροικίας. ο.π. σ.229

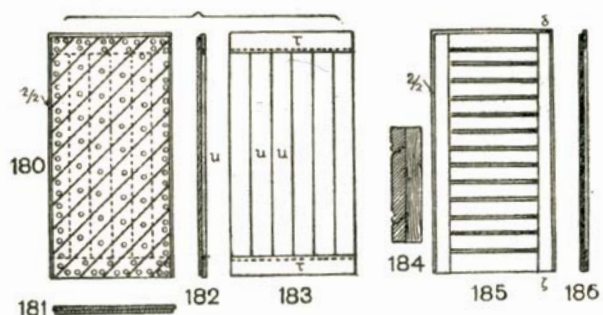
εικ.86 (πάνω): αποτύπωση θυρών
 εικ.87 (κάτω): λεπτομέρεια και μετρήσεις

Αι ψευδοπεραστάι θύραι άποτελοϋνται έκ δύο έπαλληλων στρώσεων έκ σανίδων, καθηλουμένων μεταξύ των διά καρφοβελονών.

Αι θύραι αύται χρησιμεϋουν συνήθως ώς έξώθυραι άγροτικών οικίσκων, σταύλων, βουστασιών κλπ. και ένίοτε καλών έπαύλεων, εις τάς όποίας έπιδιώκεται, έν συνδυασμῳ και πρὸς ψευδοπεραστά παράθυρα, ή άπόδοσις ρυθμοῦ άγροικίας. Ὁ τρόπος κατασκευής και έν γένει ή διάταξις τῶν ψευδοπεραστῶν θυρῶν έν ὄψει και τομαῖς φαίνεται εις τά (Σχ. 180 ἔως 186).

Εις τὸ (Σχ. 183) φαίνεται ή πρώτη στρώσις τοῦ φύλλου. Αὕτη άποτελείται έκ δύο ὀριζοντιῶν σανίδων τ τ (τραβερσῶν), αι ὁποῖαι φέρουν έντομήν (γκινισιάν), σημειουμένην δι' έστιγμένης γραμμής,

εικ.88: "ψευδοπεραστές" θύρες της οικοδομικής Παπαθεοδώρου, περιγραφή και σχέδια

5.1.2 Οριζόντια στοιχεία

Κάλυψη περυγών

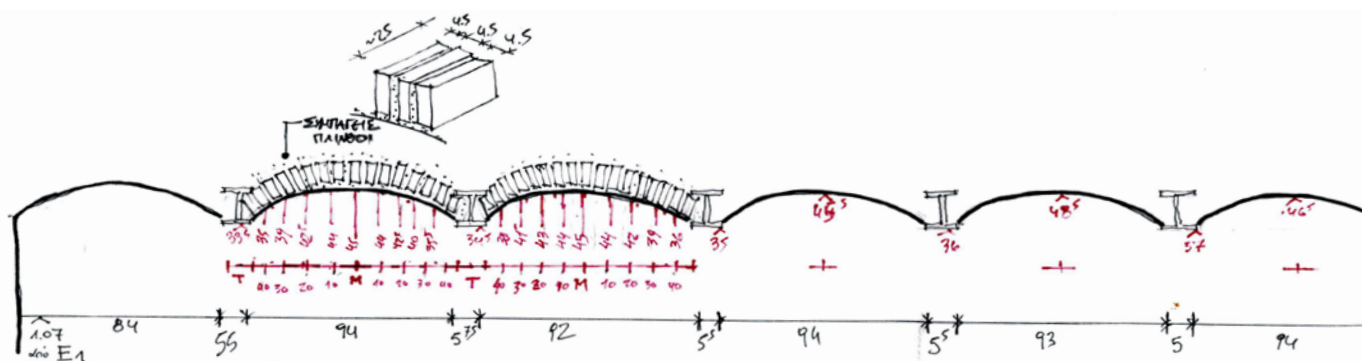
ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ

Η κάλυψη των δύο ισόγειων περυγών (πάτωμα δωματίων) γίνεται με μεταλλικές δοκούς και θολίσκους από οπτόπλινθους. Οι δοκοί - που γεφυρώνουν άνοιγμα 4,50μ. - είναι διατομής διπλού «ταυ» διαστάσεων 5x16 εκ. και τοποθετούνται σε αποστάσεις 0,90 - 1,00μ. Συνολικά χρησιμοποιούνται 51 διατομές σε κάθε πτέρυγα (βλ. σχ. Κ02). Η γεφύρωση των ανοιγμάτων μεταξύ των σιδηροδοκών γίνεται με επιχρισμένους θολίσκους χαμηλού βέλους (περίπου 10 εκ.) από συμπαγείς οπτόπλινθους διαστάσεων 25x12,5x4 εκ. Η τελική επιφάνεια στρώνεται με μαλτεζόπλακες διαστάσεων 50-55x50-55 εκ. τοποθετημένες σε σειρές παράλληλα με τη στενή διάσταση των περυγών.

ΦΘΟΡΕΣ - ΑΛΛΟΙΩΣΕΙΣ

Η οξειδωση των μεταλλικών διατομών είναι ιδιαίτερα έντονη σε όλους τους χώρους. Ειδικά στο χώρο κ1.01, τα δύο ακραία δοκάρια παρουσιάζουν βέλος κάμψης 8,5εκ. και έχουν πρόχειρα υποστυλωθεί. Η ανάπτυξη χαμηλής βλάστησης στους αρμούς των πλακών δημιουργεί αποσάθρωση του κονιάματος πλήρωσης και δημιουργεί προβλήματα υγρασίας.

Μικρότερης έκτασης είναι το πρόβλημα απώλειας μάζας στην εξωτερική πλευρά των πλίνθων, λόγω εισροής υγρασίας και κρυστάλλωσης αλάτων. Το πρόβλημα εντείνεται από την αποκόλληση των επιχρισμάτων των θολίσκων και την έκθεση των πλίνθων στο περιβάλλον.

εικ.89 : αποτύπωση θέσεων σιδηροδοκών και χάραξης θολίσκων

εικ.90 : οξειδωση σιδηροδοκών στο χώρο κ1.22

εικ.91 : κάμψη δοκών στο χώρο κ1.01 και υποστήλωσή τους

Κάλυψη εισόδου προθαλάμου στοών

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ

Με σιδηροδοκούς ίδιων διαστάσεων φαίνεται πως γινόταν και η κάλυψη του τραπεζοειδούς χώρου της εισόδου στο χώρο κ1.12, κάτω από τη ράμπα ανόδου στον όροφο. Σιδηροδοκοί σε απόσταση περίπου 40εκ. και ορθογώνιες πλάκες ανάμεσα κάλυπταν το άνοιγμα.

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ - ΑΛΛΟΙΩΣΕΙΣ

Σήμερα μόνο δύο από τις σιδηροδοκούς αυτές παραμένουν στη θέση τους – αυτές που καλύπτουν το μικρότερο άνοιγμα του χώρου. Οι υπόλοιπες, ενδεχομένως λόγω έντονης οξειδωσης και αστοχίας, έχουν αντικατασταθεί από πλάκα οπλισμένου σκυροδέματος.

εικ.92, 93 : από την παλιά κάλυψη της εισόδου στις στοές μόνο ένα ζεύγος σιδηροδοκών έχει απομείνει. Το υπόλοιπο τμήμα έχει αντικατασταθεί από οπλισμένο σκυρόδεμα

Δάπεδα

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ

Τα μωσαϊκά δάπεδα των χώρων περιγράφηκαν εκτενώς σε προηγούμενο κεφάλαιο. Τα σκληρά δάπεδα στους χώρους κ1.10 και κ1.11 είναι λίθινες πλάκες ορθογώνιου σχήματος διαστάσεων 45-80 x 35-50 εκ. Παρόμοιο δάπεδο αλλά ακανόνιστων σχημάτων και με λιγότερο δουλεμένη την επιφάνειά τους έχουμε στο χώρο κ1.05.

Τα δάπεδα των ληνών είναι κατασκευασμένα από ορθογώνιες πλάκες σχιστόλιθου τοποθετημένες σε σειρές, διαστάσεων 0,60-0,75μ. x 0,35x1,50μ.

Τα δάπεδα του προθαλάμου κ1.12 είναι διαμορφωμένα με μεγάλες μαρμαρόπλακες μήκους 0,60-1,80μ. τοποθετημένες σε σειρές πλάτους 0,50-1,40μ.

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ - ΑΛΛΟΙΩΣΕΙΣ

Τα μωσαϊκά δάπεδα είναι στην πλειονότητά τους επικαλυμένα με νεότερες κατασκευές. Όπου είναι ακόμα εμφανή παρατηρείται μεγάλη απόπλυση του κονιάματος μεταξύ των ψηφίδων. Το δάπεδο των ληνών διατηρείται σε καλή κατάσταση αν και απειλείται από την ανάπτυξη βλάστησης στο χώρο, ενώ στο δάπεδο του προθαλάμου παρατηρούνται θραύσεις των πλακών μεγάλης έκτασης.

Στέγη ορόφου

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ

Η στέγαση του ορόφου δεν βρίσκεται πια στη θέση της.

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ - ΑΛΛΟΙΩΣΕΙΣ

Η απώλεια της στέγης έχει αφήσει ασύνδετους τους τοίχους του κτιρίου. Θετικό προς αυτήν την κατεύθυνση είναι η ύπαρξη του διαζώματος από οπλισμένο σκυρόδεμα που κατασκευάστηκε μετά την κατάρρευση ή αφαίρεση της στέγης. Παρ'όλα αυτά το επιτείνει το πρόβλημα των επιφανειακών κρουστών πάνω στην επιφάνεια της τοιχοποιίας.

Θόλοι

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ

Οι θόλοι είναι όλοι κατασκευασμένοι από λεπτές πλάκες του ίδιου με τις τοιχοποιίες πετρώματος και παχύ κονιάμα ασβεστοκονιάματος και εδράζονται πάνω στις τοιχοποιίες που περιγράφηκαν παραπάνω. Οι θόλοι των στοών (κ1.13-κ1.15) είναι καταβιβασμένοι και η γένεσή τους βρίσκεται περίπου στο επίπεδο του φυσικού εδάφους. Στον προθάλαμο των στοών έχουν τη γενέτειρά τους περίπου 1,50μ. ψηλότερα του διαμορφωμένου εδάφους.

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ – ΑΛΛΟΙΩΣΕΙΣ

Οι θόλοι βρίσκονται γενικά σε καλή κατάσταση, χωρίς ρηγματώσεις ή άλλες αστοχίες. Το κυριότερο πρόβλημα που παρουσιάζουν τοπικά είναι η μεγάλης έκτασης απόπλυση κονιάματος. Αυτό είναι και ο λόγος, ενδεχομένως, που έχουν γίνει τμηματικά στερεώσεις και επισκευές από σκυρόδεμα. Οι θόλοι του προθαλάμου των στοών φαίνεται να έχουν χαμηλώσει ελαφρά στο κέντρο της κατασκευής (βλ. σχ. Α04, Α06 & Α07 Τομές κτιρίου κ1). Αντίστοιχη παραμόρφωση δεν παρατηρείται στο δάπεδο του ορόφου. Ενδεχομένως οι θόλοι να ισορρόπησαν σε αυτή τη θέση κατά το στάδιο της κατασκευής τους, λόγω ιδίου βάρους. Σοβαρό πρόβλημα κρίνεται επίσης η ανάπτυξη μεγάλων φυτών στο δώμα του κτιρίου κ1, με τις ρίζες τους να εισχωρούν μέσα στη μάζα τους.

εικ.94, 95 : απόπλυση κονιάματος και στερεώσεις με τσιμέντο στους θόλους των στοών

5.2 Κτίριο κ2

τοιχοποιίες

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ

Οι εξωτερικές τοιχοποιίες έχουν κατασκευαστεί από αργολιθοδομή επιχρισμένη με αδρό επίχρισμα. Στο δυτικό του τμήμα οι εξωτερικές επιφάνειες – εκτός του τυμπάνου του θόλου - της τοιχοποιίας δεν είναι κατακόρυφες αλλά κεκλιμένες, με πάχος 1,00μ. στη βάση τους και μειούμενες προς τα πάνω έως τα 0,70μ. Στο υπόλοιπο τμήμα οι εξωτερικές τοιχοποιίες είναι κατακόρυφες με πάχος 0,57μ. και αντιστηρίζονται από 7 αντηρίδες πάχους 0,60μ. -τρεις στην νοτιοανατολική και τέσσερις στην βορειοδυτική πλευρά.

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ – ΑΛΛΟΙΩΣΕΙΣ

Οι τοιχοποιίες δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερα προβλήματα, πέραν από θέματα ανερχόμενης υγρασίας που προκαλούν αποκολλήσεις επιχρισμάτων.

Ανοίγματα - κουφώματα

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ

Τα πρέκια των ανοιγμάτων διαμορφώνονται με χαμαλά τόξα (βέλος περίπου 5εκ.) από οπτόπλινθους. Τα κουφώματα είναι όλα νεότερα ξύλινα, ορισμένα από αυτά τοποθετημένα σε μεταλλικά πλαίσια.

ΦΘΟΡΕΣ – ΑΛΛΟΙΩΣΕΙΣ

Δεν παρουσιάζονται φθορές ή αστοχίες στη θέση των ανοιγμάτων

Θόλος

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ

Το κτίριο κ2 καλύπτεται με ημικυλινδρικό θόλο από συμπαγείς οπτόπλινθους επιχρισμένο και χρωματισμένο κατά νεότερη επισκευή, που εδράζεται πάνω στη λιθοδομή. Ο θόλος είναι ελαφρά καταβιβασμένος και η γενέτειρές του βρίσκονται σε ύψος 2,15μ. από το δάπεδο. Σε τρία σημεία και στην ανώτατη στάθμη του διαμορφώνονται τετράγωνες οπές εξαερισμού διαστάσεων περίπου 70x70εκ. που φέρουν ακόμα τους μεταλλικούς μεντεσέδες του φύλλου του ανοίγματος.

Σε τμήμα της νοτιοανατολικής όψης του κτιρίου το γείσο διαμορφώνεται με ελαφριά κατασκευή - φωλιές περιστεριών – από οπτόπλινθους διαστάσεων 28x14x4εκ.

Η τελική επικάλυψη γίνεται με κεραμίδια βυζαντινού τύπου διαστάσεων 42x15-19εκ. κολυμπητά.

ΦΘΟΡΕΣ – ΑΛΛΟΙΩΣΕΙΣ

Δεν παρουσιάζονται ιδιαίτερες φθορές, πέραν των αποκολλήσεων επιχρισμάτων. Επίσης η ανάπτυξη χαμηλής βλάστησης στην κεράμωση του κτιρίου δημιουργεί αποσύνθεση του κονιάματος κεράμωσης και απειλεί την όλη κατασκευή.

Καμινάδες

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ

Οι καμινάδες του κτιρίου κ2 είναι, τοποθετημένες στις στενές πλευρές του κτιρίου με τις οπές τους να ανοίγονται στους εξωτερικούς τοίχους λίγο πιο πάνω από τη γένεση του θόλου. Στην βόρειοανατολική πλευρά του κτιρίου είναι κυκλικής διατομής. Οι άλλες δύο είναι τετραγωνικής διατομής μειούμενης προς τα άνω και σώζονται σε όλο το ύψος τους. Έχουν βάση διαστάσεων 0,97x0,97 μ. που διαχωρίζεται από το σώμα με δύο σειρές διακοσμητικών οπτόπλινθων και ανάλογη στέψη σε ύψος 2,80μ. από τη βάση τους.

ΦΘΟΡΕΣ – ΑΛΛΟΙΩΣΕΙΣ

Η κυκλική καμινάδα έχει καταρρεύσει στο μεγαλύτερο μέρος του ύψους της. Οι τετραγωνικής διατομής διατηρούνται με αρκετές φθορές : αποκολλήσεις πλίνθων, ειδικά στην ψηλότερη στάθμη τους, και με έντονο το φαινόμενο της κυψέλωσης.

5.3 Κτίρια κ3-κ4

τοιχοποιίες

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ

Οι εξωτερικές τοιχοποιίες έχουν κατασκευαστεί από αργολιθοδομή ανεπίχριστη. Οι τοιχοποιίες των μακριών πλευρών των κτιρίων κ3&κ4 δεν είναι κατακόρυφες αλλά κεκλιμένες, έχοντας πάχος 68εκ. στη βάση τους και 50εκ. στην απόληξή τους. Οι εσωτερικοί εγκάρσιοι τοίχοι έχουν πάχος 48 εκ.

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ – ΑΛΛΟΙΩΣΕΙΣ

Παρατηρούνται αποκολλήσεις των εγκάρσιων τοίχων (τύμπανα των θόλων) από τις εξωτερικές τοιχοποιίες, λόγω μη επαρκούς σύνδεσής τους. Αποδιοργανώσεις τοιχοποιίας παρατηρούνται τοπικά, καθώς και αρμολογήματα και στερεώσεις με κονιάματα τσιμέντου.

εικ.96, 97 : αποκολλήσεις των
λίθινων εγκάρσιων τοίχων
στους χώρους κ4.03 και κ3.01

Ανοιγματα

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ

Τα ανοιγμάτων των όψεων (βλ. σχ.Κ05 Ανοιγματα κ3-κ4) διαμορφώνονται με οξυκόρυφο τόξο εξωτερικά, που ακολουθούν την απόκλιση από την κατακόρυφο της τοιχοποιίας, και πρέκι διαμορφωμένο με χαμαλό τόξο εσωτερικά (βέλος περίπου 5εκ.) από οπτόπλινθους διαστάσεων 25X12,5x4,5εκ. Η ποδιά εισόδου είναι διαμορφωμένη με μαλτεζόπλακα. Τα εσωτερικά ανοίγματα – στους εγκάρσιους λίθινους τοίχους – διαμορφώνονται με ξύλινο πρέκι και ανακουφιστικό τόξο από οπτόπλινθους.

Στα κτίρια κ3Α και κ4Α το άνοιγμα εισόδου διαμορφωνόταν σε όλο το μήκος της όψης πρέκι από σιδηρά διατομή διπλού «ταυ», προφανώς όμοια με αυτή που βρίσκεται στον ενδιάμεσο των δύο χώρων τοίχο, και πλήρωση του τυμπάνου από οπτόπλινθους (βλ. και παραπάνω ενότητα 4.5 Κτίρια κ3-κ4).

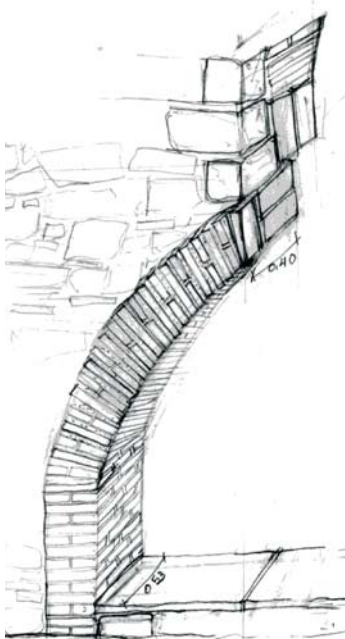
ΦΘΟΡΕΣ – ΑΛΛΟΙΩΣΕΙΣ

Δεν παρουσιάζονται ιδιαίτερες φθορές ή αστοχίες στη θέση των ανοιγμάτων των κτιρίων Κ3 και Κ4. Η διαμόρφωση που περιγράφεται παραπάνω για τα κτίρια κ3Α και κ4Α έχει πλήρως κατακρημνιστεί.

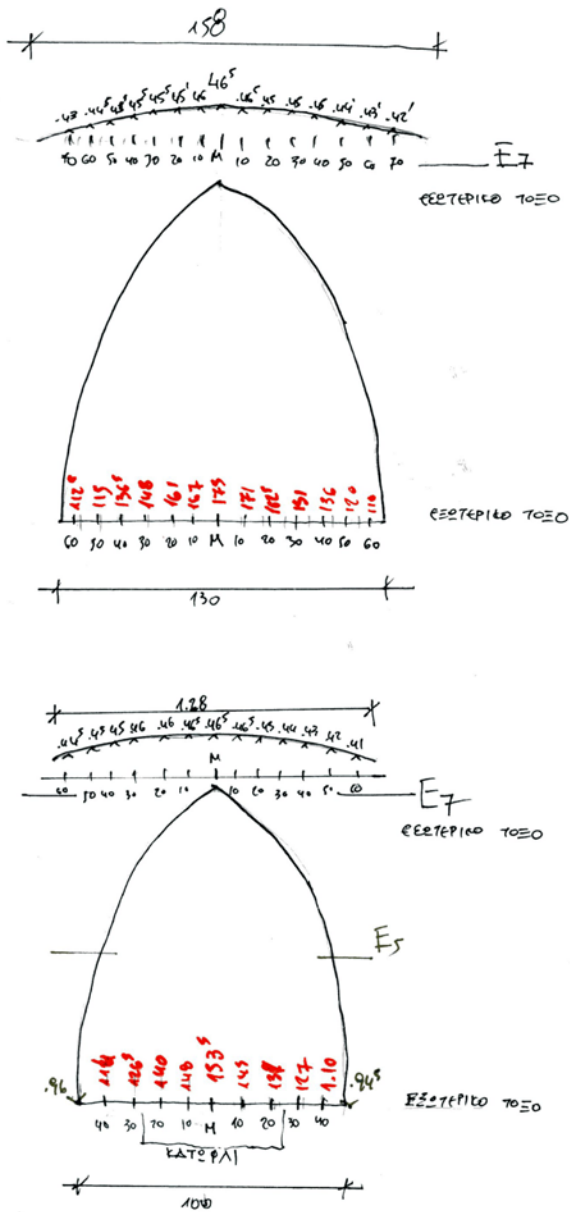
Κουφώματα

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ

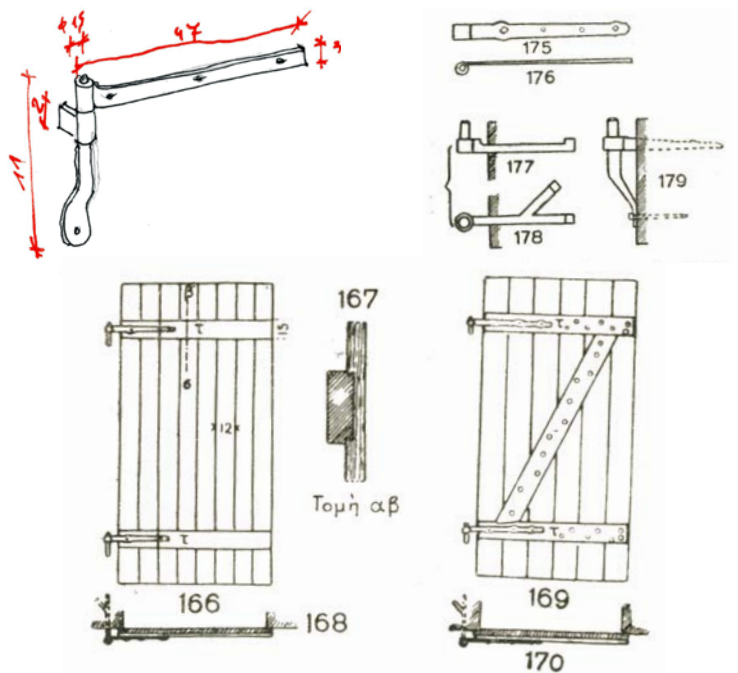
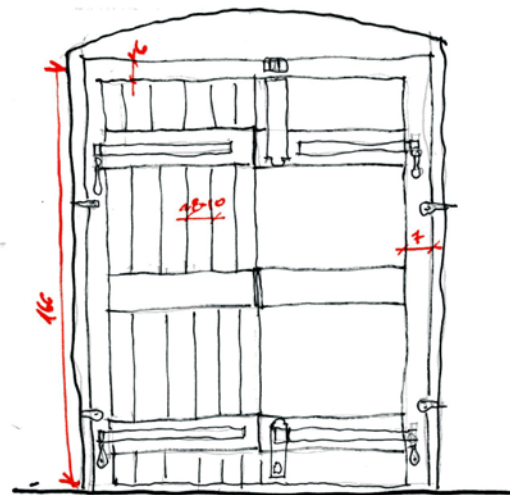
Τα κουφώματα είναι όλα ξύλινα καρφωτά με διπλό φύλλο. Η κάσσα στηρίζεται στο πάχος του τοίχου με μεταλλικά τζινέτια. Και αυτά τα κουφώματα όμως προέρχονται συχνά από μετασκευές φύλλων θυρών του κεντρικού κτιρίου.

εικ.98, 99, 100 : σκίτσο αποτύπωσης του ανοίγματος και εξωτερικές και εσωτερικές όψεις

εικ.101 : χαραξεις εξωτερικων και εσωτερικων τοξων

εικ.102 : αποτύπωση κατφωτης θύρας

εικ.103 : θύρα καρφωτή στην οικοδομική Παπαθεοδώρου

Θόλος

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ

Τα κτίρια κ3 και κ4 καλύπτονταν αρχικά με σχεδόν ημικυλινδρικό θόλο από συμπαγείς οπτόπλινθους¹²⁰ διαστάσεων 25x12,5x4,5εκ. Ο θόλος είναι ελαφρά καταβιβασμένος και η γενέτειρές του βρίσκονται σε ύψος 1,75μ. από το δάπεδο.

Το γείσο του θόλου του κτιρίου κ3 – διαμορφώνεται με ελαφριά κατασκευή με οπτόπλινθους ίδιων διαστάσεων.

ΦΘΟΡΕΣ – ΑΛΛΟΙΩΣΕΙΣ

Η κατάρρευση των θόλων οδήγησε στη στέγαση των κτιρίων με ξύλινη στέγη από ζευκτά, που εδράζονται πάνω στα κατώτερα τμήματα των θόλων που παραμένουν. Στερεώσεις με κονιάματα τσιμέντου και απώλεια μάζας πλινθων ή χαλάρωσή τους έχουμε και εδώ.

Στέγες

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ

Τα κτίρια κ3 και κ4 καλύφθηκαν με ξύλινες στέγες με ζευκτά μετά την κατάρρευση των καμαρών. Η διαμόρφωση περιλαμβάνει ζευκτό από ελκυστήρα, αμοίβοντες και μικρότερο συνδετήριο ελκυστήρα σε ψηλότερη στάθμη. Η κατασκευή συμπληρώνεται με ξύλινες τεγίδες, πέτσωμα από ξύλινες σανίδες και κεράμωση από κεραμίδια βυζαντινού τύπου.

Τα κτίρια κ3Α και κ4Α καλύπτονταν με οξυκόρυφες δικλινείς στέγες, που σήμερα έχουν καταρρεύσει.

ΦΘΟΡΕΣ – ΑΛΛΟΙΩΣΕΙΣ

Στο χώρο κ3.01 ορισμένοι από τους αμοίβοντες έχουν αστοχήσει υποχωρώντας κάτω από το βάρος των υπερκείμενων στρώσεων. Στους χώρους κ4.01 και κ4.02 ο φέρων οργανισμός της στέγης παραμένει σε καλή κατάσταση. Και στις δύο περιπτώσεις τμήμα του πετσώματος και της κεράμωσης έχει πια χαθεί. Στους χώρους κ4.03 και κ3.01 η ξύλινη στέγη έχει καταρρεύσει.

εικ.104, 105 : Ξύλινη στέγη που στηρίχθηκε στις γενέσεις του θόλου

5.4 Άλλες αλλοιώσεις

Πέραν των παραπάνω φθορών και αλλοιώσεων που παρουσιάζονται στα κτίρια, υπάρχουν και άλλες που έχουν να κάνουν με την εισαγωγή νέων χρήσεων στο κτίριο, τις νέες ανάγκες που οι χρήσεις αυτές υπαγορεύουν, την ποιότητα του περιβάλλοντος χώρου κ.α.

Η εγκατάσταση της εταιρίας καλλιέργειαςμανιταριών στα κτίρια του οινοποιείου, συντέλεσε στην εξαφάνιση κάθε ίχνους της παραγωγικής διαδικασίας και της λειτουργίας των χώρων. Είναι ενδεικτικό πως δε βρέθηκε επί τόπου κανενός είδους εξοπλισμός που να μαρτυρά την πρώτη χρήση ενός συστηματικού οινοποιείου. Κινητός εξοπλισμός – αλλά και σταθερός ενδεχομένως – πετάχθηκε ή αποξηλώθηκε για να εξυπηρετηθεί η νέα χρήση.

Οι νέες χρήσεις και ανάγκες, υπαγόρευσαν επίσης μετατροπές και μετασκευές στα κτίρια, αλλά και νέους χώρους. Έτσι στο δώμα του κτιρίου κ1 κατασκευάστηκε σύστημα ελέγχου του εξαερισμού των στοών, τοποθετήθηκαν δίκτυα ύδρευσης και αποχέτευσης και δίκτυα ηλεκτρισμού. Παράλληλα έγιναν προσθήκες κατ'επέκταση με υλικά ευτελή (κ1.18, κ1.23, κ1.12, κ2Α) που προσβάλλουν την εικόνα των κτιρίων. Και κατασκευάστηκαν νέα κτίρια που όχι μόνο υποβιβάζουν την εικόνα του περιβάλλοντος χώρου αλλά και αποκρύπτουν το συγκρότημα του οινοποιείου από το δρόμο.

εικ.106, 107 : νέες κατασκευές κτιρίων στον περιβάλλοντα χώρο του οινοποιείου

5.5 Κατάταξη και αξιολόγηση προβλημάτων

Παρακάτω γίνεται μια προσπάθεια να κατηγοριοποιηθούν όλα τα προηγούμενα θέματα φθορών και αλλοιώσεων που δημιουργούν προβλήματα στο συγκρότημα. Εδώ αναφέρονται τα σημαντικότερα σε κάθε κατηγορία. Συνολικά οι φθορές και οι αλλοιώσεις επισημαίνονται στους πίνακες που ακολουθούν

Προβλήματα δομικά και οικοδομικής φύσεως, που είναι κυρίως προβλήματα γήρανσης των υλικών των στοιχείων κατασκευής. Το σημαντικότερο και μεγαλύτερης έκτασης από αυτά είναι η οξείδωση των μεταλλικών διατομών στα δάπεδα των δωματίων των δύο πτερύγων. Αστοχία των μεταλλικών στοιχείων θα επιτείνει τα υπόλοιπα προβλήματα στις δύο πτέρυγες. Εξίσου σημαντικό θεωρείται και η απώλεια μάζα των πλίνθων που σχετίζεται με το φαινόμενο της κυψέλωσης.

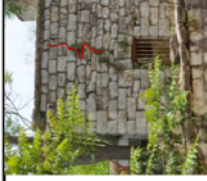
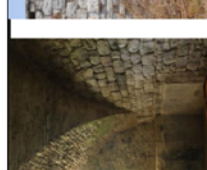

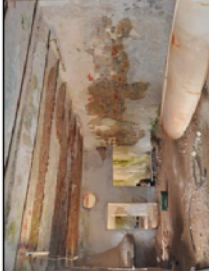

Προβλήματα που σχετίζονται με τον κύκλο της φύσης και φυσικά φαινόμενα και που επιτείνουν τα προηγούμενα. Η εισροή υδάτων στους ημιυπόγειους χώρους όχι μόνο απειλεί τη θεμελίωση του κτιρίου αλλά καθιστά το μεγαλύτερο μέρος του κτιρίου μη λειτουργικό, ακυρώνοντας στην πράξη – αν δεν αντιμετωπιστεί πρώτα από όλα – κάθε πρόταση επανάχρησης του συγκροτήματος.

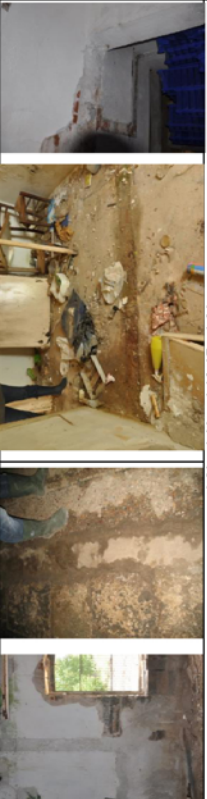

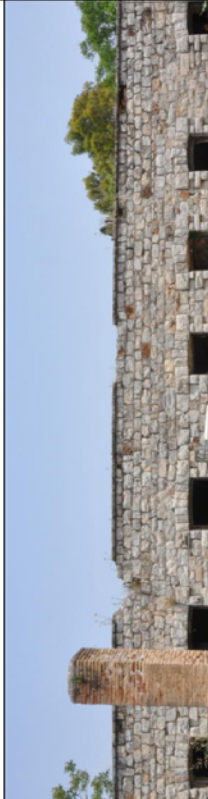

Προβλήματα αισθητικά, που είναι προβλήματα μορφολογικών αλλοιώσεων και υποβιβασμού του περιβάλλοντος χώρου λόγω ανθρώπινης επέμβασης, αλλά και απώλειας αρχιτεκτονικών μελών (στεγάσεις, καλύψεις κλπ) λόγω άλλων μηχανισμών φθοράς. Τα σημαντικότερα είναι ίσως η ανέγερση σύγχρονων κτιρίων στον περιβάλλοντα χώρο του οινοποιείου που αποκρύπτουν το μνημείο και η απώλεια της στέγασης του ορόφου που αναιρεί την αντιληπτική ολοκλήρωση του κτιρίου.

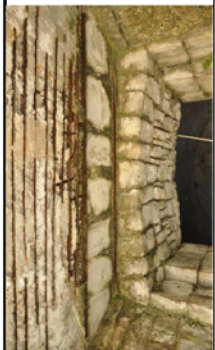

Προβλήματα απώλειας λειτουργικής ταυτότητας του συγκροτήματος που είναι εν μέρει απόρροια όλων των παραπάνω. Η απώλεια μηχανολογικού και κινητού εξοπλισμού σε σχέση με την παραγωγή οίνου θα πρέπει να θεωρείται το σημαντικότερο.

5.6 Πίνακες παθολογίας και αλλοιώσεων

Στους επόμενους πίνακες συγκεντρώνονται όλων των ειδών οι φθορές, αστοχίες, αλλοιώσεις, ανά κτίριο και ανά δομικό – κατασκευαστικό στοιχείο και γίνεται μια προσπάθεια αξιολόγησης της προκαλούμενης βλάβης και διερεύνησης πιθανής λύσης στο πρόβλημα. Έτσι η τελευταία στήλη αποτελεί στην ουσία την προετοιμασία της συνολικής πρότασης αποκατάστασης και επανάχρησης.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ φθοράς/ αστοχίας/ αλλοιώσεως	ΘΕΣΗ	ΑΙΤΙΑ	προκαλούμενη ΒΛΑΒΗ	ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ / ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΕΠΕΜΒΑΣΗ
Εισχώρηση ομβρίων υδάτων στα υπόγεια του κτιρίου. Κατά τους χειμερινούς μήνες τα υπόγεια τα υπόγεια γεμίζουν με όμβρια ύδατα ύψους 50-55 εκ. Τα νερά υποκαρπών το καλοκαίρι με την υποχώρηση του υδροφόρου ορίζοντα	κ1.12, κ1.13, κ1.14, κ1.15	Μη επαρκές σύστημα απορροής υδάτων στην περιοχή της ράμπας καθόδου. Το σύστημα απορροής υδάτων είναι υψηλό υδροφόρο ορίζοντα της περιοχής του Μαραθώνα	απόπλυση κονιάματος στις βάσεις των τοιχοποιιών και πιθανή επίδραση στην κατάσταση των θεμελίων με εισχώρηση υγρασίας	Ιδιαίτερα σοβαρό πρόβλημα που απειλεί τη δομή του κτιρίου αλλά και διακυβαίνει τη χρήση των συγκεκριμένων χώρων.	Σύστημα αποστράγγισης, ειδική μέριμνα στην περιοχή της ράμπας καθόδου για συλλογή ομβρίων, υγρασία των υπόγειων χώρων πριν την επισκευή/ανακατασκευή των δοπέδων του
Ρηγματώσεις λιθοδομής	κ1.12 / βόρειο άκρο βορειοανατολικής και νότιο άκρο νοτιοδυτικής όλης	μικρομετακινήσεις δομικών μελών λόγω ορισμένων δονήσεων και καθιζήσεις εξωτερικών πτερυγίων πτερυγίων λόγω υλαδούς/ολισθηρούς εδαφους	απόπλυση κονιάματος λιθοδομής, πιθανή κατάρρευση τμημάτων λιθοδομής	δε δημιουργεί άμεσο πρόβλημα, θα πρέπει όμως να αντιμετωπιστεί για να μην ενταθεί το φαινόμενο	γεωτεχνική μελέτη για την διαπίστωση ολισθηρότητας και σύστασης του εδάφους. Άφρο αντιμετώπιση τυχόν πρόβλημα ενίσχυσης θεμελίων/εδαφους προτεινόνται ενέσματα και αρμολόγια για τη सुरραφή και ενίσχυση της τοιχοποιίας
απόπλυση κονιάματος σημειακά στις εξωτερικές όψεις και σε χαμηλές στάθμες και στις τοιχοποιίες του προβαλίου του υπογείου	κ1.12, εξωτερικές όψεις (βλ. και σχέδια - εδώ ενδεικτικά)	γήρανση κονιάματος και ανερχόμενη υγρασία, στο υπόγειο σχετίζεται και με την εισροή υδάτων και την παρουσία των δεξαμενών εκατέρωθεν του προβαλίου	χαλάρωση λιθοδομής, δομική συνένδεση λίθων	δε δημιουργεί άμεσο πρόβλημα, θα πρέπει όμως να αντιμετωπιστεί για να μην ενταθεί το φαινόμενο	ενέσματα και αρμολόγια
ανερχόμενη / κατερχόμενη υγρασία στους επιχρισμένους τοίχους των πτερυγίων. Το πρόβλημα είναι εντονότερο στους χώρους κ1.01 - κ1.05 και κ1.23-κ1.27 και μικρότερο στους άλλους λόγω πρόσφατης χρήσης τους	κ1.01 - κ1.05 και κ1.23-κ1.27 (εδώ ενδεικτικά)	μη επαρκής αερισμός των χώρων λόγω μεταστροφών στα ανοίγματα, εισχώρηση υδάτων από την οροφή, περοδική και επαναλαμβανόμενη εισροή υδάτων στο υπόγειο	αποκόλληση επιχρισματος, που αφήνει εκτεθειμένες τις εσωτερικές τοιχοποιίες στην υγρασία με αποτέλεσμα να εντείνεται το φαινόμενο της απόπλυσης κονιαμάτων	επαρκή υγρασία της τράτας και ανακατασκευή όλων των επιχρισμάτων του κτιρίου	
αποξηλώσεις τμημάτων εγκάρσιων λίθινων τοίχων και διανοείες σπών για συνέωση χώρων ή τοποθέτηση δικτύου εξεραρισμού	κ1.01 - κ1.04 / κ1.18 - κ1.20 / κ1.23-κ1.25 / κ1.01 - κ1.04 / κ1.18 - κ1.20 / κ1.23-κ1.25 /	λειτουργικές ανάγκες νέων χρήσεων, εξεραρισμός χώρων καλλιέργειας μονταριών	μείωση της ικανότητας των τοίχων αυτών να παραλαμβάνουν πλάγιες ιαώσεις των δόλων	ενδεχομένως διαταράσει την δομική ισορροπία του κτιρίου	επανεσορά στην προηγούμενη κατάσταση, εκτός αν υπογράφεται διαφορετικά από την νέα προτεινόμενη χρήση
ανάπτυξη φυτών και δέντρων στις τοιχοποιίες	στο μέσο της νοτιοανατολικής όλης και στο νότιο άκρο της βορειοανατολικής		διατάραξη λιθοδομών, κατάρρευση τμημάτων	πρόβλημα που εντείνεται όσο παραμένει	απομάκρυνση υψηλής βλάστησης και μέριμνα για την αδρανιοποίηση των ριζών του.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ φθοράς/ ασοχίας/ αλλοίωσης	ΘΕΣΗ	ΑΙΤΙΑ	προκαλούμενη βλάβη	ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ / ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΕΠΕΜΒΑΣΗ
μετατροπή ανοιγμάτων (διάνοξη θυρών σε θέση παραθύρου - μετατροπή θυρών σε παράθυρα)	βόρειοανατολική όψη, νότιοανατολική όψη (εδώ ενδεικτικά, βλ. υποσημειώματα κατώφλιων)	ανάγκες νέας διαμερισμάτωσης	αμελτέα επίδραση στη φέρουσα ικανότητα των εξωτερικών τοιχοποιιών	αλλοίωση της εικόνας των όψεων	επαναφορά στην προηγούμενη κατάσταση
αποξήλωση παλαιών πλινθοδομιών	κ1.01, κ1.11, κ1.16-17, κ1.24	ανάγκες νέας διαμερισμάτωσης	καμμία	αλλοίωση της λειτουργικής δομής του κτιρίου	επαναφορά στην προηγούμενη κατάσταση
κατασκευή νέων διαχωριστικών τοιχοποιιών	κ1.05-06, κ1.07-08, κ1.20-22, κ1.26 (εδώ ενδεικτικά, βλ. υποσημειώματα κατώφλιων)	ανάγκες νέας διαμερισμάτωσης	καμμία	αλλοίωση της λειτουργικής δομής του κτιρίου	απομάκρυνση νεότερων τοιχοποιιών, επαναφορά στην προηγούμενη κατάσταση
διατάραξη σταθετού δώματος	στη νοτιοδυτική πλευρά του δώματος (εδώ ενδεικτικά, βλ. υποσημειώματα κατώφλιων)	διατάραξη λόγω κατάρρευσης / αποξήλωσης σκιάστρου	καμμία	αισθητική αλλοίωση της μορφής	συμπλήρωση των διαταραγμένων επιφανειών, ανακατασκευή σκιάστρου
αρμολόγημα με κονίαμα που περιέχει τσιμέντο	σημειακά και κυρίως σε σχέση με άλλες επεμβάσεις, στο κτίριο	επισκευές, μετατροπές κτιρίου	συγκέντρωση υγρασίας στο αυθεντικό κονίαμα	μικρής έκτασης επεμβάσεις	νέο αρμολόγημα τοιχοποιιών
οξείδωση μεταλλικών διατομών διπλού των πατωμάτων δώματος	σε όλους τους χώρους των πτερυγών - κ1.01-11 & κ1.16-27	γήρανση υλικού, υγρασία	ασοχία του πατώματος - κίνδυνος κατάρρευσης θολοσκαπών	δεν έχει προκληθεί ακόμα σοβαρή βλάβη στο φέροντα οργανισμό (εκτός του χώρου κ1.01 - βλ. σφριβώς επόμενη περιγραφή). Είναι σαφές όμως πως το πρόβλημα πρέπει να αντιμετωπιστεί	ενίσχυση με λάμες ή αντικατάσταση των μεταλλικών δοκαριών

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ φθοράς/ αστοχίας/ αλλοίωσης	ΘΕΣΗ	ΑΙΤΙΑ	προκαλούμενη βλάβη	ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ / ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΕΠΕΜΒΑΣΗ
κλίση μεταλλικών διαστημάτων δαπέδου των πατωμάτων δώματος. Εμφανιζόμενο βέλος κλίσης 8,5 εκ.	στα δύο νοτιότερα δοκάρια του χώρου κ1.01	οξειδωση δοκαριών	αστοχία πατώματος	τα δύο αυτά δοκάρια έχουν πρόχειρα υποστηλωθεί από τους ιδιοκτήτες. Είναι ενδεικτικά του προβλήματος της οξειδωσης των μεταλλικών δοκαριών	οπωδήποτε αντικατάσταση όλων δοκαριών δεν έχουν πια την απαραίτητη φέρουσα ικανότητα
	στην είσοδο του χώρου κ1.12	ενδοσκομείς αστοχία κάλυψης με μεταλλικά δοκάρια και πλάκες	διαχέυση υγρασίας στις λιθοδομές- ασθητική αλλοίωση	αν και δεν προκαλεί ιδιαίτερο πρόβλημα στη δομή του κτιρίου αλλοιώνει με νέα υλικά την κατασκευή του κτιρίου	αφαίρεση τμήματος σκυροδέματος και κάλυψη με μεταλλικές διατομές και πλάκες
ανάπτυξη χαμηλής βλάστησης	στο δώμα - πάνω από τις δύο πτέρυγες	εισαγωγή νέων χρήσεων - λειτουργικές ανάγκες - ανάγκη μόνωσης στα δώματα	αποσάθρωση κονιάματος , χαλάρωση πλακών επικάλυψης	δε δημιουργεί ιδιαίτερα προβλήματα	προσεκτική αφαίρεση της βλάστησης, μέριμνα για να μην αναστραφεί ξανά
αντικατάσταση ή επικάλυψη παλαιών δαπέδων με νέα	στους χώρους κ1.04, κ1.06-08, κ1.16-27, κ1.13-15, κ1.28 και κ1.29	υγρασία, γήρανση κονιαμάτων	απόλυτα αυθεντικής μορφής	θέμα αισθητικό - αποκρύπτονται τα αυθεντικά δάπεδα	αφαίρεση επικαλύψεων και συντήρηση όπου είναι δυνατόν των μασαικών ή πλακόστρωτων δαπέδων
απόπλυση κονιάματος	σε τμήματα των θόλων στους χώρους κ1.12-15 (εδώ ενδεικτικά)	καλήρωση δομής θόλων		θα πρέπει να αντιμετωπιστεί έγκαιρα	αρμολόγηση και εισαγωγή ενεμάτων με συμβατά κονιάματα
στερέωση τμημάτων θόλων με τσιμέντο	σε τμήματα των θόλων στους χώρους κ1.12-15 (εδώ ενδεικτικά)	προέβλεψη συντήρησης - στεγάνωσης	συνκέντρωση υγρασίας στα αυθεντικά κονιάματα - αισθητική αλλοίωση	δε δημιουργεί ιδιαίτερο πρόβλημα, όπου είναι δυνατόν κρίνεται απαραίτητη η επιστροφή στην προηγούμενη κατάσταση	αφαίρεση στερεώσεων όπου είναι δυνατό και στη συνέχεια εισαγωγή ενεμάτων με συμβατά κονιάματα και αρμολόγημα

ΚΤΙΡΙΟ κ1 : ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ - ΛΗΝΟΙ - ΟΙΝΑΠΟΘΗΚΕΣ - ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙΩΣΕΩΝ

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ φθοράς/ αστοχίας/ αλλοίωσης	ΘΕΣΗ	ΑΙΤΙΑ	προκαλούμενη ΒΛΑΒΗ	ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ / ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΕΠΕΜΒΑΣΗ
ανάπτυξη υψηλής βλάστησης	πάνω από τους χώρους κ1.13-15 και την δυτική δεξερμένη	αποσάθρωση κονιαμάτων, χαλάρωση λίθων	αποσάθρωση κονιαμάτων, χαλάρωση λίθων	θα πρέπει να αντιμετωπιστεί	απομάκρυνση όλων των μεγάλων φυτών και μέρη για την αδρανοποίηση των ριζών τους
απώλεια / χαλάρωση λίθινων θολιτών	στα δύο ακραία ανοίγματα της νοτιοδυτικής όλης	μικρομετατοπίσεις λίθων, απώλεια συνάφειας λόγω γήρανσης κονιάματος	χαλάρωση τούβλου, κίνδυνος κατάρρευσης	δημιουργεί μόνο τοπικό πρόβλημα	ανάσφιξη - συμπλήρωση
απώλεια μάζας πλίνθων	ιδιαίτερα στη όψη του κ1.28 προς τη θάλασσα	κρυστάλλωση αλάτων στο εσωτερικό που επιδεινώνεται από τη θαλάσσια αύρα	αλλοίωση μορφής, χαλάρωση συνεκτικότητας τούβλων	ασφαρό αφού καταστρέφει αυθεντικό υλικό και δημιουργεί αισθητικό πρόβλημα	αντικατάσταση όλων πλίνθων κριβέι απαραίτητο
δημιουργία σκουριών επιφανειακών κρουστών	ιδιαίτερα στη όψη που είναι εκτεθειμένη στο βορρά	συγκέντρωση υγρασίας και προδρόμικες τοιμήντου	αλλοίωση μορφής,	πρόβλημα κυρίως αισθητικό	απομάκρυνση κρουστών με ήπια μέσο
αντικατάσταση καυσιμμάτων που χρονολογούνται τουλάχιστον από τη β' φάση χρήσης του κτιρίου (μετά το 1935) με νεότερα ξύλινα και μεταλλικά	σε όλα τα ανοίγματα της βορειοανατολικής πτέρυγας	επισκευές, νέα χρήση δοματίων	καμμία	αλλοιώνουν την ενιαία εικόνα του κτιρίου	αντικατασκευή των καυσιμμάτων στον τύπο αυτών που συζώνται στη νοτιοδυτική πτέρυγα
απώλεια στέγης		πιθανή κατάρρευση	απώλεια επαρκούς σύνδεσης των λίθινων πεσών	αλλοίωση της μορφής του κτιρίου	κατασκευή με νέα υλικά με τη γεωμετρία που θα εκτιμηθεί ότι είχε

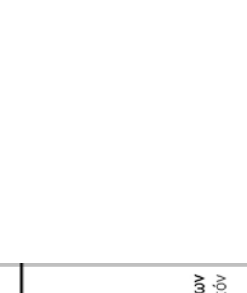
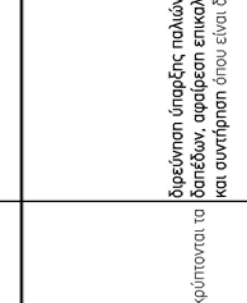
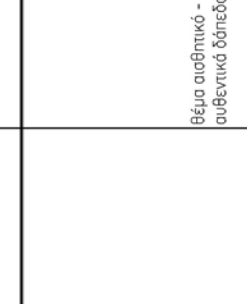
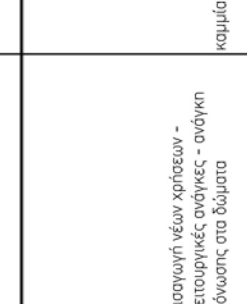

ΤΟΞΑ

ΚΟΥΦΗΜΑΤΑ

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ φθοράς/ αστοχίας/ αλλοιώσης	ΘΕΣΗ	ΑΙΤΙΑ	προκαλούμενη ΒΛΑΒΗ	ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ / ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΕΠΕΜΒΑΣΗ
κατασκευή σεναξ από σπλιγμένο σκυρόδεμα	κ1.28	συντήρηση μετά την κατάρρευση	επίδειξη μωρών κρουστών στη λιθοδομή και την πλινθοδομή	αλλοίωση περισσότερο αισθητική	καθαρισμός των κρουστών με ειδικά μέσα
απόλεια στεγάστρου νοτιοδυτικής όψης		ενδεχομένως αποξήλωση	διατάραξη τοιχοποιίας σπηλαίου		ανακατασκευή οκαδιού
εξοπλισμός νέων χρήσεων και τα απαραίτητα δίκτυα αυτών (λουτρό, κουζίνα, δίκτυα ηλεκτρικού, ύδρευσης κλπ)	κ.1.06-10, κ1.16-κ1.21, κ1.26-27, κ1.12-15	νέες ανάγκες, εκαιχρονισμός υπαρχόντων χρήσεων	μόνο αισθητικές αλλοιώσεις	μικρής έκτασης αλλοιώσεις που περιορίζονται στο εσωτερικό του κτιρίου	προσεκτικός και με ευαισθησία σχεδιασμός κατά την επανάχρηση, ενσωμάτωση των νέων αναγκών στο σχεδιασμό
χρήση άσπρης μιογιάς σε τοιχοποιίες	κ1.12-15, κ1.08-10		ασθητική αλλοίωση		απομόρφωση στρώματος μιογιάς
προσθήκες κατ' επέκταση του κτιρίου	στην νότια και ανατολική πλευρά του κτιρίου	νέες ανάγκες			αποξήλωση των προσθικών
ανέγερση νεότερων κτιρίων για τις ανάγκες της καλλιέργειας μανταριών	κυρίως στην ανατολική πλευρά του σικαπέδου (εδώ ενδεικτικά - βλ. τοπογραφικό)	ανάγκες καλλιέργειας μανταριών	ασοκρύπτουν το κτίριο από το δρόμο και υποβιβάζουν τον περιβάλλον χώρο του οικοπέδου	πρόκειται για κτίρια από ταμπεντόλιθους και μεταλλικές στεγώσεις που κρίνονται επικίνδυνα και χωρίς κομμάτι άλλα όσα χρήση, αισθητική κλπ	αποξήλωση όλων των σύγχρονων κτιρίων

ΚΤΙΡΙΟ κ1 : ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ - ΛΗΝΟΙ - ΟΙΝΑΠΟΘΗΚΕΣ - ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙΩΣΕΩΝ

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ φθοράς/ αστοχίας/ αλλοίωσης		ΘΕΣΗ	ΑΙΤΙΑ	προκαλούμενη βλάβη	ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ / ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΕΠΕΜΒΑΣΗ
απόλυτα εξοχλισμου αναπολησης	στους ημιυπόγειους χώρους		εισαγωγή νέας χρήσης καλλιέργειας μονιταριών	απόλυτα λειτουργικής ταυτότητας συγκροτήματος και δυσκολία στην ανασυνταξη της γραμμής παραγωγής	από τα σημαντικότερα προβλήματα σε κτίσματα του είδους	έκθεση της λειτουργίας του οικοπέδου σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ φθοράς/ αστοχίας/ αλλοίωσης	ΘΕΣΗ	ΑΙΤΙΑ	προκαλούμενη βλάβη	ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ / ΛΕΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΕΠΕΜΒΑΣΗ
ανερχόμενη υγρασία στην εσωτερική παρειά του τούβλου ανοιγμάτων	κ2.07	υγρασία από το έδαφος. Επιτείνεται από την υψηλή στάθμη του υδροφόρου ορίζοντα	ανάπτυξη μικροοργανισμών και αποκόλληση επικριματίων	μικρή προκαλούμενη βλάβη και σε βάθος χρόνου.	επαρκής υγραμόσταση θεμελίων και δαπέδου και ανακατασκευή όλων των επικριματίων του κτιρίου
κατασκευή νέων διαχωριστικών τοιχοποιιών	κ2.01-08 (εδύ ενδεικτικά,)	ανάγκες νέας διαμερισμάτωσης	καμμία	αλλοίωση της λειτουργικής δομής του κτιρίου	αποξήλωση των νέων τοιχοποιιών
επίκρουση με κονίαμα που περιέχει τσιμέντο	σε όλες τις εξωτερικές επιφάνειες	επισκευές, μετατροπές κτιρίου	δημιουργία ακούρων κρουστών	μικρής σημασίας επεμβάση	αφαίρεση επικριματίων, καθαρισμός και αρμολόγημα τοιχοποιίας
ανάπτυξη χαμηλής βλάστησης	σε όλη την έκταση της στέγης		διατάραξη κεράμωσης	δε δημιουργεί ιδιαίτερα προβλήματα	προσεκτική αφαίρεση της βλάστησης
αντικατάσταση ή επικάλυψη παλαιών δαπέδων με νέα	σε όλους τους χώρους	εισαγωγή νέων χρήσεων - λειτουργικές ανάγκες - ανάγκη μόνωσης στα δώματα	καμμία	βήμα αισθητικό - αποκρύπτονται τα αυθεντικά δάπεδα	διερεύνηση ύπαρξης παλιών δαπέδων, αφαίρεση επικαλύψεων και συντήρηση όπου είναι δυνατόν

ΤΟΙΧΟΠΟΙΙΕΣ

ΘΟΝΟΣ

ΔΑΠΕΔΑ

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ φθοράς/ αστοχίας/ αλλοίωσης	ΘΕΣΗ	ΑΙΤΙΑ	προκαλούμενη βλάβη	ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ / ΛΕΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΕΠΕΜΒΑΣΗ
απώλεια μάζας πλίνθων	σε όλες	κυμείλιση που επιδεινώνεται από τη θολάρα σήρα	χαλάρωση συνεκτικότητας δομής	κίνδυνος κατάρρευσης	αντικατάσταση όσων πλίνθων κριθεί απαραίτητο
κατάρρευση ανωτέρου τμήματος καμινάδων	σχεδόν σε όλο το ύψος στις δύο κυκλικής διατομής	κυμείλιση και απώλεια μάζας πλίνθων	απώλεια αυθεντικής μορφής	ζήτημα που έχει να κάνει με την αξία ιστορικής λειτουργίας του χώρου	συμπλήρωση και ανακατασκευή καμινάδων
αντικατάσταση κουφωμάτων με νεώτερα ξύλινα	σε όλα τα ανοίγματα της όψης	επισκευές, νέα χρήση δωμάτων	καμία	αλλοιώνουν την ενιαία εικόνα του συγκροτήματος	ανακατασκευή των κουφωμάτων
εξοπλισμός νέων χρήσεων και τα απαραίτητα δίκτυα αυτών (wc, δίκτυα ηλεκτρικού, ύδρευσης κλπ)	στο σύνολο του κτιρίου	νέες ανάγκες, εκσυγχρονισμός υπαρχόντων χρήσεων	καμία επίδραση στο ίδιο το κτίριο, απώλεια εξοπλισμού αυθεντικής χρήσης	μικρές έκτασης αλλοιώσεις που περιορίζονται στο εσωτερικό του κτιρίου	προσεκτικός και με ευαισθησία σχεδιασμός κατά την επανάχρηση, ενσωμάτωση των νέων αναγκών στο σχεδιασμό
προσθήκη κατ' επέκταση του κτιρίου		νέες ανάγκες		πρόκειται για προσθήκη που χρησιμοποιεί παλαιούς λιθινούς τοίχους με πρόχειρες όμως καλύψεις	αποξήλωση της προσθήκης

ΚΑΜΙΝΑΔΕΣ

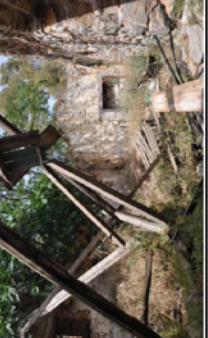

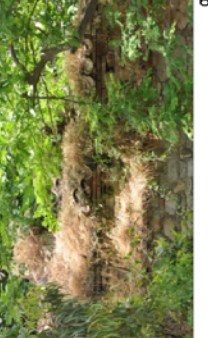
ΚΟΥΦΩΜΑΤΑ

ΖΑΝΕΣ ΑΝΟΙΞΕΙΣ

ΚΤΙΡΙΟ Κ3 - Κ4 : ΒΟΗΘΗΤΙΚΑ ΚΤΙΣΜΑΤΑ - ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙΩΣΕΩΝ

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ φθοράς/ αστοχίας/ αλλοίωσης	ΘΕΣΗ	ΑΙΤΙΑ	προκαλούμενη βλάβη	ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ / ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΕΠΕΜΒΑΣΗ
αποκόλλσεις τοιχοποιιών και τυμπανου θόλου	τοίχοι μεταξύ - κ.403-κ4.02 / κ3.02-3.01 & κ3.01 ανατ. τοίχος	ανεπαρκής σύνδεση λιθοδομών, πλήγες ωθήσεως από κατάρρευση θόλου και στέγης	ευαισθησία σε ωθήσεις κάβεται στους τοίχους	αναφέρεται το κριτήριο κτιρίου του κτιρίου	χρήση μεταλλικών δαγκκιστρών και ισχυρού κονιάματος για την πλήρωση του κενού, υποθεμελίωση επίμικτων τοίχων για την παραλαβή πλήγων ωθήσεων
αποδιοργάνωση τοιχοποιίας στη θέση εσωτερικού ερμαριού	τοίχος μεταξύ κ4.01 - κ4Α	ώθηση που εκτονώθηκε στο αδύναμο σημείο του τοίχου (πάχος 25 εκ.)	χαλάρωση λιθοδομής, δομική ασυνέχεια λίθων	κίνδυνος κατάρρευσης τμήματος τοιχοποιίας	τοπική καθάρωση και αναδόμηση της τοιχοποιίας με ισχυρό κονιάμα
αρμολόγημα και σπείρώσεις με κονιάμα ταϊμέντου	τοπικά σε διάφορα σημεία (εδώ ενδεικτικά)	επισκευές κτιρίου	διασέχιση υγρασίας στις γειτονικές επιφάνειες, απόπλυση κονιμάτων και κυψέλιση πλίνθων	μικρή προκαλούμενη βλάβη και σε βάθος χρόνου.	σφράγιση όπου είναι δυνατών και αρμολόγημα με συμβατά κονιάματα
σπώλεια μάζας πλίνθων	κ3.03	κυψέλιση λόγω κατερχόμενης υγρασίας (σπώλεια στέγης) . επιείδωση από χρήση τιμμεντιτικών κονιαμάτων	σπώλεια υλικού	θα πρέπει να αντιμετωπιστεί έγκαιρα	αντικατάσταση πλίνθων όπου κριθεί απαραίτητο
καταφρήμιση θόλων αρχικής φάσης	στα κτίρια κ3 και κ4	αστοχία θόλου για άγνωστο λόγο	σπώλεια κάλυψης	το πρόβλημα αντιμετωπίστηκε με κατασκευή νέας ξύλινης στέγης, που όμως αλλοιώνει την αυθεντική μορφή	ανακατασκευή θόλων

ΚΤΙΡΙΟ Κ3 - Κ4 : ΒΟΗΘΗΤΙΚΑ ΚΤΙΣΜΑΤΑ - ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙΩΣΕΩΝ

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ φθοράς/ αστοχίας/ αλλοίωσης	ΘΕΣΗ	ΑΙΤΙΑ	προκαλούμενη ΒΛΑΒΗ	ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ / ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΕΠΕΜΒΑΣΗ
κατάρρευση στέγης νεότερης φάσης	στους χάρους κ4.03, κ3.03 (στοις σφραγίστους χάρους των κ3-κ4)	άγνωστη	απώλεια κάλυψης		απομόκρυνση και κατασκευή κεράμωσης πάνω από το νέο θόλο
αστοχία στοιχείων στέγης νεότερης φάσης	κ302, κ3.03	ισχυρή καταπόνηση λόγω βάρους	κίνδυνος κατάρρευσης στέγης	επικίνδυνο, καθιστά αδύνατη την επανάχρηση, αφήνει ασύνδετους τους επέναντι τοίχους	αφαίρεση επικινδυνότητας με απομόκρυνση στοιχείων και ολοκλήρωση της νέας κατασκευής
κατάρρευση στέγης αρχικής φάσης	κ3Α & κ4Α	άγνωστη	απώλεια στέγασσης		ανακατασκευή στέγης βάσει παλιών φωτογραφιών
ανάπτυξη χαμηλής βλάστησης	στα γέφυρα των στεγών		αποσάθρωση κονιαμάτων		απομόκρυνση βλάστησης

6.1 Αξιολόγηση κτιρίου

Το συγκρότημα του οινοποιείου αποτελεί ένα σύνολο κτισμάτων ειδικού σκοπού, που όχι μόνο αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της εξέλιξης της ελληνικής οινοβιομηχανίας, αλλά μαρτυρά και την αγροτική ιστορία του τόπου όπου βρίσκεται. Δεν ξέρουμε αν αποτέλεσε την *τελειότερη οινολογική εγκατάσταση της Ελλάδας*¹²¹, αποτέλεσε όμως ένα από τα λίγα συστηματικά οινοποιεία της Ελλάδας, και ως τέτοιο διαθέτει αναμφισβήτητη αξία τεκμηρίου.

Αναγέρθηκε δε, βάση σχεδίου και αρχές αρχιτεκτονικής οργάνωσης και ρυθμολογίας μέσα στο κλίμα του τέλους του 19^{ου} αιώνα και με διάθεση εκλεκτικιστική και έτσι αντανakλά το κλίμα της εποχής όπου δημιουργήθηκε. Σε δημοσίευμα του τύπου της δεκαετίας του 1920 αναφέρεται πως ο Άγγλος αρχιτέκτονας Μώσσον¹²² αναγνωρίζει το κτίριο του οινοποιείου ως δείγμα ρυθμικής αρχιτεκτονικής που δε γνώριζε πως υπάρχει στην Ελλάδα¹²³.

Το κεντρικό κτίριο, με το μέγεθός του και την ιδιαίτερη μορφολογήσή του μπορεί να αποτελέσει ένα τοπόσημο για την ευρύτερη περιοχή. Με την κατάλληλη ανάδειξη του συγκροτήματος και την κατάλληλη επιλογή χρήσης μπορεί να αποτελέσει ένα σημείο αναφοράς μέσα σε ένα δίκτυο αξιολογών σημείων του Μαραθώνα.

Τέλος, η καλή κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι εγκαταστάσεις, αλλά και το μέγεθός τους δίνουν στο συγκρότημα μεγάλη αξία χρήσης.

6.2 Υφιστάμενο νομικό πλαίσιο και προτεινόμενη προστασία

Το κτίριο του οινοποιείου και το συγκρότημα, σήμερα, δεν είναι χαρακτηρισμένο διατηρητέο. Παρά τη σχετική εισήγηση του 2001 της 1^{ης} Εφορείας Νεωτέρων Μνημείων Αττικής¹²⁴, φαίνεται πως η υπόθεση δεν προχώρησε, πέραν της προαναφερθείσας έκθεσης. Μάλιστα η σημερινή ΕΝΜΑ αγνοεί ακόμα και την εισήγηση αυτή αφού σχετικός φάκελος δεν υπάρχει. Έτσι αν και αναγνωρίζεται ως *εξαιρετικό δείγμα ειδικού κτιρίου... του οποίου η μελέτη και διάσωση θα συμβάλλει στην προβολή και ανάδειξη της νεώτερης ιστορίας του τόπου μας* δεν έτυχε της ανάλογης νομικής μεταχείρισης.

Το συγκρότημα βρίσκεται βέβαια μέσα στην περιοχή του ευρύτερου αρχαιολογικού χώρου παρά τον *Τύμβον Μαραθώνος*¹²⁵, εκτός όμως ζωνών προστασίας. Είναι μια ευρεία περιοχή που εκτείνεται από τη Νέα Μάκρη έως και τη λεωφόρο Σχινιά και περιλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος της πεδιάδας του Μαραθώνα.

Το οινοποιείο Σκουζέ, λοιπόν, χρήζει προστασίας. Ο νόμος για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς¹²⁶, δίνει τα απαραίτητα εργαλεία για τον επιθυμητό σκοπό : ως νεότερο μνημείο, προγενέστερο των τελευταίων 100 ετών λόγω της *ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής, κοινωνικής, βιομηχανικής και ιστορικής σημασίας* του. Τα βοηθητικά κτίρια θα πρέπει να χαρακτηριστούν επίσης ως αναπόσπαστα στοιχεία της λειτουργικής και μορφολογικής ενότητας του συγκροτήματος. Ο χαρακτηρισμός του περιβάλλοντος χώρου

121 Εφημερίδα ΕΜΠΡΟΣ, φύλλο 29-8-1922, ο.π.

122 Πρόκειται προφανώς για τον Thomas Mawson που βρίσκεται στην Ελλάδα μετά τη μεγάλη πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης

123 *Η Κρήνη Μακαρία*, στήλη «Εντυπώσεις της Ημέρας» του ΠΕΖΟΠΟΡΟΥ, εφημερίδα ΕΜΠΡΟΣ, φύλλο 29-8-1922

124 Εισήγηση της 9.8.2001 με θέμα «Κτήμα Σκουζέ στο Μαραθώνα» των μηχανικών Α.Κωτσοβίλη και Γ.Καράντζαλη

125 ΦΕΚ 518Β'/ 16-11-1963

126 ν.3028/2002, ΦΕΚ 153 Α'/28-06-2002

Θα συμβάλει τόσο στην ανάδειξη του μνημείου όσο και στην ανάδειξη του αρχαιολογικού ενδιαφέροντος χώρου του μεσαιωνικού πύργου.

Έτσι το ονοποιείο Σκουζέ, και μέσα από την κατάλληλη διαχείριση του συγκροτήματος, θα μπορέσει να αποτελέσει μέρος ενός ευρύτερου δικτύου σημείων ενδιαφέροντος στην πεδιάδα του Μαραθώνα ενισχύοντας και ενισχυόμενο από το κύριο χαρακτηριστικό της τελευταίας : τη διαχρονία της.

7.1 Αρχές και στόχοι της επέμβασης

Βασικός στόχος της πρότασης είναι να αναδειχθεί το «οινοποιείο Σκουζέ» ως ένα από τα πρώτα συστηματικά οινοποιεία της Ελλάδας και ταυτόχρονα να συμβάλει στην ανάδειξη της ιστορίας του τόπου. Θα πρέπει να αποτελέσει έναν ισχυρό πόλο έλξης για την γύρω περιοχή, ένα σημείο αναφοράς, που θα τροφοδοτηθεί και ταυτόχρονα θα τροφοδοτήσει την επισκεψιμότητα σε ένα δίκτυο αξιόλογων μνημείων και σημείων ενδιαφέροντος του Μαραθώνα.

Δεδομένου του σημερινού ιδιοκτησιακού καθεστώτος και της προηγούμενης ανεπιτυχούς προσπάθειας του Δημοσίου να φέρει στην κατοχή του το ακίνητο και να το αξιοποιήσει, συνυπολογιζόμενης και της οικονομικής συγκυρίας της εποχής, κρίνεται ως ρεαλιστικότερο σενάριο αυτό της αξιοποίησης από τον ιδιωτικό τομέα. Θα πρέπει βέβαια, για λόγους προστασίας του συγκροτήματος να προηγηθεί η αναγνώριση του συγκροτήματος ως μνημείο, μέσω του χαρακτηρισμού του, όπως αναφέρθηκε παραπάνω.

Η νέα χρήση – που θα στηρίξει την αποκατάσταση του κτιρίου και τη μελλοντική του συντήρηση από όλες τις οπτικές – θα πρέπει να συνδυάζει την ανάγκη για απόσβεση ενός κόστους επεμβάσεων στα κτίρια με την ανάδειξή του μέσω της επισκεψιμότητας από ένα ευρύ κοινό, πάντα με σεβασμό στην ιστορία του συγκροτήματος. Κρίνεται δε απαραίτητο τα κτίρια να αντιμετωπιστούν ως ένα ενιαίο συγκρότημα κτιρίων με λειτουργίες άρρηκτα συνδεδεμένες μεταξύ τους, όπως συνέβαινε και στο παρελθόν.

Έτσι η χρήση που προκρίνεται είναι αυτή ενός «επισκέψιμου οινοποιείου», , όπως αυτό ορίζεται από τον ευρωπαϊκό κανονισμό και την ελληνική νομοθεσία¹²⁷. Η στέγαση ενός σύγχρονου «επισκέψιμου οινοποιείου» στο συγκρότημα δίνει τη δυνατότητα ,όπως θα δούμε παρακάτω, τόσο της επαναφοράς μέρους της αρχικής χρήσης του κτιρίου - μέσω δημιουργίας χώρων οινοποίησης και φιλοξενίας – όσο και την εισαγωγή χρήσεων ανοιχτές στον επισκέπτη.

Οι επεμβάσεις στα κτίρια θα γίνουν με γνώμονα τη διατήρηση της δομικής τους υπόστασης και λειτουργίας και ταυτόχρονα την καλλίτερη δυνατή εξυπηρέτηση των νέων χρήσεων. Οι σύγχρονες ανάγκες θα πρέπει να βρουν τη θέση τους μέσα στα παλιά κελύφη των κτιρίων, με σεβασμό στην ιστορία τους. Όπου υπάρχει βεβαιότητα για την αρχική μορφή, τα στοιχεία ανακατασκευάζονται στη μορφή αυτή με τα ίδια υλικά. Όπου η βεβαιότητα αυτή δεν υπάρχει, σύγχρονα υλικά και λεξιλόγιο κάνουν εμφανή τη νέα επέμβαση ως προσπάθεια ολοκλήρωσης της αρχικής μορφής ή εξυπηρέτηση των νέων λειτουργιών. Οι εξ'όλοκληρου νέες κατασκευές γίνονται μόνο για την ταυτόχρονη εξυπηρέτηση των νέων αναγκών και την ανάδειξη του συγκροτήματος, και σχεδιάζονται μέσω ενός λεξιλογίου αντίστιξης.

7.2 Επισκέψιμο οινοποιείο : ορισμός, αρχές λειτουργίας και προϋποθέσεις

Το «επισκέψιμο οινοποιείο» είναι στην ουσία εγκατάσταση οινοτουριστική¹²⁸ και λαμβάνει ειδικό σήμα από την εκάστοτε Περιφερειακή υπηρεσία Τουρισμού. Πρέπει να πληρεί ορισμένους όρους και προϋποθέσεις¹²⁹ και

127 ΕΚ. 1493/1999 και ΦΕΚ 1180Β' / 25-9-2000

128 «Οινοτουρισμός» είναι η ειδική μορφή τουρισμού η οποία αφορά την παροχή υπηρεσιών υποδοχής, ξενάγησης, φιλοξενίας και εστίασης σε χώρους λειτουργικά ενοποιημένους με οινοποιητικές ή και οινοπαραγωγικές (αμπελώνες) εγκαταστάσεις. Οι υπηρεσίες αυτές προσφέρονται συνδυαστικά με δραστηριότητες σχετικές με την αμπελοκαλλιέργεια και την οιλική παραγωγή., ΦΕΚ 155 Α/30-7-2014, άρθρο 25

129 Εκτός από τα προαναφερθέντα διατάγματα αυτοί καθορίζονται και από προσφατη νομοθεσία : το ΦΕΚ135Β/22-1-2015

να διαθέτει επαρκείς και ασφαλείς χώρους πρόσβασης, υποδοχής και διαμονής των επισκεπτών, γευσιγνωσίας για την άνετη γευστική δοκιμή, τοποθέτησης, παρουσίασης και πώλησης οίνου και σχετικών προϊόντων. Μέσα σε αυτά μπορούν, βάσει της κείμενης νομοθεσίας, να ιδρύνονται μη κύρια ξενοδοχειακά καταλύματα (ξενώνες, επιπλωμένα διαμερίσματα) και χώροι εστίασης. Οι σχετικοί χώροι διέπονται πάντα από τους κανονισμούς των υπουργείων Τουρισμού και Υγείας. Τα επισκέψιμα οινοποιεία δύνανται – μεταξύ άλλων- να συνεργάζονται με οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης για την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς γύρω από το αμπέλι και τον οίνο, να πραγματοποιούν διεθνείς συναντήσεις, συνέδρια και σεμινάρια σχετικά με το αντικείμενό τους, να υποδέχονται σχολεία και εκπαιδευτικά ιδρύματα αλλά και οποιοδήποτε επιθυμεί να τα επισκεφθεί και να εκθέτουν παραδοσιακά αντικείμενα αμπελοργίας και οινοποιίας.

7.3. Γενική περιγραφή πρότασης επανάχρησης

Το νέο κτιριολογικό πρόγραμμα του συγκροτήματος καταρτίζεται πάνω στις υποχρεώσεις, τις επιταγές και τις δυνατότητες ενός επισκέψιμου οινοποιείου και προσαρμόζεται στα υπάρχοντα κελύφη.

Έτσι το κεντρικό κτίριο θα στεγάσει τις λειτουργίες ενός σύγχρονου οινοποιείου, φιλοξενώντας τόσο τη διαδικασία οινοποίησης και αποθήκευσης του οίνου, όσο και αυτές που απαιτεί μια σύγχρονη επιχείρηση, ενώ θα αναλάβει και το κομμάτι της επισκεψιμότητας (βλ. σχέδιο Π01 Διάγραμμα Λειτουργίας Συγκροτήματος). Το κτίριο κ2 θα παραλάβει λειτουργίες βοηθητικές – κοινόχρηστα wc και παρασκευαστήριο χώρου εστίασης που τοποθετείται στον όροφο. Τα κτίρια κ3 – κ4 θα αποτελέσουν μια ενότητα πολιτισμού και εκπαίδευσης και θα αναλάβουν το κομμάτι της ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς και των σεμιναρίων - διαλέξεων

Η είσοδος του επισκέπτη και της παραγωγής θα γίνονται αμφότερες από το νέο δρόμο κυκλοφορίας, την οδό Γαλάζιας Ακτής, όμως θα διαχωριστούν. Ο επισκέπτης θα εισέλθει στο συγκρότημα από το βορειοανατολικό άκρο του οικοπέδου, μέσα από κατάλληλη διαμόρφωση νέας εισόδου στη θέση του κτιρίου κ2Α (βλ. σχέδια Π02 Α' στάθμη συγκροτήματος και Π11 Τομή 4-4). Η είσοδος της παραγωγής γίνεται νοτιότερα και μέσω προσθήκης στη νοτιά πλευρά του κτιρίου, μέσω τριών ανοιγμάτων που κατασκευάζονται στην τοιχοποιία (βλ. σχέδια Π02 και Π03 Κάτοψη α' στάθμης κτιρίου 1).

7.3.1. Κτίριο κ1

Η διαδικασία της οινοποίησης θα λαμβάνει χώρα στις υπόγειες στοές, το ίδιο και η αποθήκευση και παλαίωση του οίνου, επαναφέροντας την παλιά χρήση των οινοποθηκών. Η πρώτη ύλη θα παραλαμβάνεται στην νέα προσθήκη, όπου τα σταφύλια θα περνάνε από το εκραγιστήριο για να προωθηθούν στα πιεστήρια που βρίσκονται σε υπερυψωμένο μεταλλικό δάπεδο. Από εκεί μέσω αντλιών θα οδηγηθούν στις δεξαμενές ζύμωσης. Η ζύμωση θα λαμβάνει χώρα σε μεταλλικές ανοξείδωτες δεξαμενές χωρητικότητας τριών τόνων¹³⁰, ενώ η παλαίωση μπορεί να συνεχίζει σε δρύινα βαρέλια, πρακτικές που χρησιμοποιούν οι σύγχρονες οινοποιίες. Το εμφιαλωτήριο, με μια αυτοματοποιημένη γραμμή εμφιάλωσης¹³¹, κατά τις επιταγές της ελληνικής νομοθεσίας, θα τοποθετηθεί σε ισόγειο χώρο της ανατολικής πτέρυγας του κτιρίου κ1, μαζί με το συσκευαστήριο και αποθήκη. Το οινολογικό εργαστήριο (χημείο), η ύπαρξη του οποίου αποτελεί προϋπόθεση για την εμφιάλωση,

130 Η χωρητικότητα των δεξαμενών καθορίζεται από τη διάσταση του ύψους των υπόγειων στοών καθώς και αυτές των ανοιγμάτων μέσω των οποίων θα γίνει η μεταφορά τους.

131 Μια σύγχρονη γραμμή εμφιάλωσης συνήθως περιλαμβάνει: αυτόματο πλυντήριο φιαλών, γέμισμα φιαλών με κρασί, πωματισμό, ετικετοκόλληση και εγκιβωτισμό.

καθώς και οι λοιποί χώροι της επιχείρησης – γραφείο διοίκησης, αίθουσα συναντήσεων, λογιστήριο, βοηθητικοί χώροι προσωπικού – τοποθετούνται στην ίδια πτέρυγα αποτελώντας μια ενότητα κοντά στη νέα είσοδο της παραγωγής.

Ο προθάλαμος των στοών διαμορφώνεται σε χώρο υποδοχής του κοινού, όπου θα ενημερωθεί για τη λειτουργία του οιοποιείου, την ιστορία του, και ενδεχομένως θα παρακολουθήσει κάποια προβολή στην αναδιπλούμενη οθόνη. Από εκεί μπορεί να οδηγηθεί – μέσω διαχωρισμένου χώρου – στον κυρίως χώρο της οιοποίησης και στις κάβες παλαιώσης και τέλος στην αίθουσα γευσιγνωσίας.

Στον όροφο του κτιρίου τοποθετείται χώρος εστίασης. Αυτός φιλοξενείται σε ανεξάρτητο – λειτουργικά και στατικά - νέο κέλυφος από μεταλλικό σκελετό και υαλοπετάσματα, κατασκευή που θα περιγραφεί αναλυτικότερα παρακάτω. Στο βορειοανατολικό διαμέρισμα του κτιρίου κ1, απέναντι από την είσοδο των επισκεπτών τοποθετείται το πωλητήριο – εκθετήριο προϊόντων της επιχείρησης.

Η δυτική πτέρυγα διαμορφώνεται σε τέσσερις ξενώνες φιλοξενίας με την απαραίτητη για τη λειτουργία τους αποθήκη ιματισμού και καθαρισμού. Η διαμόρφωση των ξενώνων γίνεται με τρόπο που να αντανακλά, όσο είναι δυνατόν την παλιά διαρρύθμιση των χώρων. Ειδικά τα δάπεδα που σώζονται στα ακραία διαμερίσματα κρίνεται απαραίτητο να διατηρηθούν στην έκταση που έχουν, για την ανάδειξη της ιστορικής χρήσης και του ύφους των χώρων. Έτσι οι νέες διαρρυθμίσεις και η τελική διαμόρφωση των ξενώνων καθορίζονται από την πρόθεση ανασύστασης της παλιάς λειτουργικής δομής και τη διατήρηση των υπαρχόντων ανοιγμάτων εισόδου του κτιρίου.

7.3.2 Βοηθητικά κτίρια κ2 – κ4

Στη θέση του κτιρίου Κ2Α διαμορφώνεται η νέα είσοδος των επισκεπτών. Η περιγραφή της νέας αυτής διαμόρφωσης θα γίνει παρακάτω, στην ενότητα 7.3.3. *Περιβάλλον χώρος.*

Στο κτίριο κ2 διαμορφώνεται η κουζίνα του χώρου εστίασης που τοποθετείται στον όροφο, με παρασκευαστήριο και αποθηκευτικούς χώρους. Οι παλιές καμινάδες της απόσταξης βρίσκουν νέα χρήση ως καπναγωγοί των εστιών παρασκευής φαγητού. Παράλληλα με την επαναφορά του δεύτερου ανοίγματος εισόδου, που έχει επισημανθεί σε προηγούμενα κεφάλαια, δημιουργείται ένας χώρος wc επισκεπτών (βλ. σχέδιο Π02).

Στην τελευταία ενότητα κτιρίων του συγκροτήματος, τοποθετούνται, όπως είπαμε, χώροι εκπαίδευσης και πολιτισμού. Στο κτίριο κ3 θα φιλοξενηθεί ένα *Μουσείο Αμπέλου και Οίνου*. Σε αυτό μπορούν τόσο να εκτεθούν παραδοσιακά εργαλεία και σκεύη αμπελοργίας και οιοποίησης που θα συλλεχθούν κατά προτίμηση από την περιοχή του Μαραθώνα, όσο και να προβληθεί με γραπτή πληροφορία ή κινούμενη εικόνα η εξέλιξη της αμπελοκαλλιέργειας και οιοποιίας στην Αττική και την Ελλάδα. Αξιοποιώντας τις δύο αίθουσες, τα εκθέματα θα χωριστούν σε δύο ενότητες και θα υποδείξουν την περιμετρική κίνηση του επισκέπτη. Δύο εισοδοί θα διαμορφωθούν, στα ανοίγματα μεγαλύτερου πλάτους, με κατάλληλη διαμόρφωση πρόσβασης για να δημιουργηθεί επαρκές ύψος εισόδου.

Στο κτίριο κ4 δημιουργούνται αίθουσες διαλέξεων και σεμιναρίων με τους απαραίτητους βοηθητικούς χώρους γραφείου – βιβλιοθήκης και χώρων υγιεινής. Η διοργάνωση των σεμιναρίων μπορεί να γίνεται όχι μόνο από το ίδιο το οιοποιείο αλλά και από άλλους σχετικού φορείς ή συλλογικότητες. Στα ενδιάμεσα κτίρια – κ3Α και Κ4Α – με τις δικλινείς στέγες, θα φιλοξενηθεί η εκπόνηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Μαθητές και μικρά παιδιά θα μπορούν να ενημερωθούν και μέσω διαδραστικών εκπαιδευτικών πρακτικών να έρθουν σε επαφή με

το αντικείμενο της αμπελουργίας και της παραγωγής κρασιού.

Για όλη αυτήν την ενότητα λειτουργίας θα ήταν δυνατή η σύμπραξη του οινοποιείου με το δήμο Μαραθώνα. Έτσι ο δήμος θα συμβάλλει στην αποκατάσταση αυτής της ενότητας κτιρίων και τη διαμόρφωση του μουσείου και θα έχει τη δυνατότητα συνδιαχείρισης των χώρων για την προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς και της αγροτικής ιστορίας του τόπου.

7.3.3 Περιβάλλον χώρος – προσπελάσεις κτήματος

Έχει ήδη αναφερθεί πως στην τελευταία φάση χρήσης του συγκροτήματος, μία σειρά νέων κτιρίων, σχετικά πρόχειρων σε κατασκευή, ανέλαβαν να στεγάσουν τις ανάγκες μιας μονάδας καλλιέργειας μανιταριών. Αυτά, σήμερα βρίσκονται σε κατάσταση ερείπωσης και λόγω καταρρεύσεων των στοιχείων τους κρίνονται επικίνδυνα. Παράλληλα αποκρύπτουν το συγκρότημα από το δημόσιο δρόμο και εμποδίζουν την παρατήρηση του κεντρικού κτιρίου στην ολότητά του αλλά και την κατανόηση του συγκροτήματος ως μία ενότητα. Έτσι για λόγους άρσης της επικινδυνότητας, αλλά κυρίως για λόγους ανάδειξης της ενότητας του συγκροτήματος και των κτιρίων ξεχωριστά, προτείνεται η κατεδάφιση όλων αυτών των κτιρίων – κτίρια 5 έως 16 (βλ. τοπογραφικό διάγραμμα T01) και η κατάλληλη διαμόρφωση του περιβάλλοντα χώρου.

Σε μεγάλα τμήματα του περιβάλλοντος χώρου ανασυστήνονται οι αμπελώνες του κτήματος ΚΛΟ ΜΑΡΑΘΩΝ, που θα τροφοδοτήσουν μέρος της παραγωγής. Εδώ σημειώνεται ότι η έκταση που μπορεί να χρησιμοποιηθεί μέσα στο κτήμα για το σκοπό αυτό δεν ξεπερνά τα 10,5 στρέμματα και δεν επαρκεί ούτε για μικρή παραγωγή¹³². Θα πρέπει λοιπόν η επιχείρηση να αναζητήσει και άλλες εκτάσεις αμπελοκαλλιέργειας, ενδεχομένως στις γειτονικές καλλιεργούμενες εκτάσεις που κάποτε ήταν μέρος του κτήματος Σκουζέ.

Η είσοδος των επισκεπτών στο νέο επισκέψιμο οινοποιείο γίνεται από τη θέση του κτιρίου Κ2Α. Έχει ήδη γίνει αναφορά στην ανάγνωση διαφορετικών φάσεων κατασκευής του κτιρίου αυτού. Το αρχικό κτίριο καλυπτόταν με θόλο, τμήμα του οποίου διατηρείται ως σήμερα. Το υπόλοιπο κτίριο διαμορφώνεται πάνω στα ίχνη παλαιού - που ήταν αρκετά πιο επίμηκες του σημερινού - και στεγάζεται με λαμαρίνα. Το κτίριο αυτό βρίσκεται ακριβώς στο σημείο όπου ο διερχόμενος έρχεται για πρώτη φορά σε οπτική επαφή με το κεντρικό κτίριο, το αποκρύπτει όμως. Έτσι για λόγους ανάδειξης και προβολής του κεντρικού κτιρίου κρίνεται απαραίτητη η κατεδάφιση της νεότερης φάσης του κτιρίου και η διατήρηση μόνο της αρχικής στο τμήμα που σώζεται μέχρι σήμερα. Στο σημείο αυτό διαμορφώνεται η νέα είσοδος του συγκροτήματος για το κοινό, σε εσοχή από την οικοδομική γραμμή και στα όρια που είχε αρχικά το κτίριο. Ένας χαμηλός τοίχος με μεταλλικό στέγαστρο αποτελεί το νέο όριο του συγκροτήματος και μπορεί να παραλάβει πινακίδες ενημέρωσης για το ίδιο το μνημείο. Το κτίριο Κ2Α κλείνεται με υαλοπέτασμα, τονίζοντας την τομή του αρχικού κτιρίου και φιλοξενεί έναν χώρο ελέγχου της εισόδου του συγκροτήματος και έναν πρώτο χώρο υποδοχής και ενημέρωσης του κοινού.

Η είσοδος της παραγωγής γίνεται, όπως ήδη είπαμε, από ξεχωριστή θέση, και αντιστρέφοντας στην ουσία την παλιά θέση εισόδου της γραμμής οινοποίησης. Η παλιά είσοδος στο κτήμα – μέσα από τις αγροτικές οδούς της περιοχής, διατηρείται ως δευτερεύουσα, ενώ παράλληλα μια ακόμα δευτερεύουσα είσοδος προτείνεται από το χώρο της εκκλησίας της Μεσοσπορίτισσας.

Επίσης προτείνεται μικρή μετατροπή του ορίου ιδιοκτησίας και απόδοση τμήματος της σημερινής ιδιοκτησίας στον αρχαιολογικό ενδιαφέροντος χώρο του μεσαιωνικού πύργου και του τροπαιού του Μιλτιάδη (βλ. σχ. Π01 Διάγραμμα Λειτουργίας). Μια πρόβλεψη για μελλοντική κατασκευή μνημείου Περσών, που έχασαν

132 Για μια μικρή προς μεσαία παραγωγή 25.000-30.000 φιάλων τη σοδειά θα απαιτείτο περίπου 30-40 στρέμματα αμπέλου, συνέντευξη με Λ.Νασιάκο, γενικό διευθυντή της οινοποιίας ΣΕΜΕΛΗ

τη ζωή τους στη μάχη του Μαραθώνα και τα οστά των οποίων είναι διεσπαρμένα σε όλη την έκταση, θα ενίσχυε τους δεσμούς των διαδοχικών γεγονότων που απαρτίζουν την ιστορία του τόπου.

7.4. Επεμβάσεις στα κτίρια

Παρακάτω θα περιγραφούν οι επεμβάσεις που θα γίνουν στα κτίρια και τα δομικά τους στοιχεία για την αποκατάσταση της δομής, της μορφής και την ένταξη της νέας λειτουργίας στα παλιά κελύφη. Θα περιγραφούν όχι ανά κτίριο αλλά ανά είδος επέμβασης αποτελώντας έναν εποπτικό κατάλογο εργασιών στο συγκρότημα. Μια παράλληλη ανάγνωση των σχεδίων *Πρότασης Στερέωσης και Επανάχρησης*, όπου σημειώνονται οι επεμβάσεις αυτές στο κάθε κτίριο, θα βοηθήσει τον αναγνώστη σε μια πληρέστερη εικόνα της συνολικής πρότασης. Σημειώνεται πως πριν από κάθε εργασία θα πρέπει να απομακρυνθούν τα μπάζα και οι φερτές ύλες από όλα τα κτίρια, με προσοχή ώστε να μην απομακρυνθούν τυχόν δομικά στοιχεία ή στοιχεία εξοπλισμού που αποκρύπτονται κάτω από αυτά. Τα κτίρια του περιβάλλοντος χώρου θα κατεδαφιστούν, όπως και τα νεότερα χωρίσματα στο εσωτερικό των κτιρίων και τα μπάζα θα απομακρυνθούν. Τα επιχρίσματα στο εσωτερικό των κτιρίων θα καθαιρεθούν όλα για να γίνουν οι απαραίτητες εργασίες στις τοιχοποιίες και τις οροφές και θα τοποθετηθούν νέα στο τέλος των εργασιών.

7.4.1 επεμβάσεις δομικής αποκατάστασης και προστασίας, ενισχύσεις, στερεώσεις

Όλες οι τοιχοποιίες θα αρμολογηθούν με συμβατά κονιάματα, με προσεκτική αφαίρεση ιδιαίτερα των νεότερων αρμολογημάτων που περιέχουντσιμέντο. Βαθύ αρμολόγημα θα γίνει στις περιοχές όπου παρουσιάζεται έντονη απόλυση κονιάματος (βλ. σχέδια αποτύπωσης). Στη συνέχεια οι λιθοδομές θα ενισχυθούν με την εισαγωγή ασβεστενεμάτων. Παράλληλα θα αναδομηθούν οι τοιχοποιίες στην αρχική θέση, όπου αυτό προτείνεται από τα σχέδια της πρότασης.

Οι θόλοι του κτιρίου κ1 θα αρμολογηθούν και αυτοί και θα ενισχυθούν με ασβεστενέματα, αφού πρώτα αφαιρεθούν με προσοχή τόσο οι λεπτοί μανδύες από σκυρόδεμα στο εσωτερικό όσο και οι νεότερες επικαλύψεις στο εξωτερικό.

Οι θεμελιώσεις των υπόγειων στοών θα προστατευτούν από τον υψηλό υδροφόρο ορίζοντα με μερική εκσκαφή μέχρι την έδρασή τους και την επίχριση των παρειών τους με επίχρισμα με μονωτικά πρόσθετα (βλ. σχέδιο Λ01 Πάτωμα Υπόγειων Στοών). Παράλληλα φρεάτια βάθους 1,5μ. θα ανοιχτούν κάτω από την κατασκευή του νέου πατώματος των στοών για την εκτόνωση της υγρασίας από την άνοδο του υδροφόρου ορίζοντα. Η συλλογή ομβρίων υδάτων σε κατάλληλα σημεία της ράμπας καθόδου στο υπόγειο θα προστατεύσουν τις εδράσεις των τοιχοποιιών από την εισροή υδάτων.

Οι επιμήκεις τοίχοι των κτιρίων κ3 και κ4 θα υποθεμελιωθούν για να παραλάβουν τις πλάγιες ωθήσεις του ανακατασκευασμένου θόλου (βλ. παρακάτω) και οι ρωγμές αποκόλλησης των εγκάρσιων τοίχων, που δημιουργήθηκαν παλαιότερα ακριβώς από τις ωθήσεις αυτές, θα σφραγιστούν με ισχυρό κονίαμα.

Οι πλινθοδομές (τύμπανα οξυκόρυφων τόξων, καμινάδες, διαχωριστικοί τοίχοι) θα συμπληρωθούν όπου χρειάζεται, ενώ πλίνθοι που έχουν υποστεί απώλεια μάζας λόγω κρυστάλλωσης αλάτων, θα αντικατασταθούν από νέες ίδιων διαστάσεων.

Για τον έλεγχο της κάλυψης των περύγων θα αφαιρεθούν προσεκτικά η τελική επίστρωση με πλάκες στο δάμα και το γέμισμα τους. Οι μεταλλικές διατομές θα συντηρηθούν τόσο από το εσωτερικό όσο και από το εξωτερικό για να απομακρυνθούν οι οξειδώσεις. Σε περιπτώσεις που θα διαπιστωθεί ότι οι οξειδώσεις έχουν προχωρήσει σε μεγάλο βαθμό, ή όπου οι διατομές αυτές έχουν αστοχήσει (βλ. σχέδιο Π06 Τομή 2-2) οι μεταλλικές

διατομές θα αντικατασταθούν με νέες ίδιων διαστάσεων και οι θολίσκοι θα ανακατασκευαστούν. Οι θολίσκοι θα αρμολογηθούν, νέο γέμισμα από ελαφρύ υλικό (κισσηρόδεμα) θα δημιουργήσει τις ρύσεις, θα τοποθετηθεί φύλλο στεγάνωσης και οι μαλτεζόπλακες θα επανατοποθετηθούν (βλ. σχέδιο Λ02 Πάτωμα Δώματος).

Τελος τα αυθεντικά **δάπεδα**, όπου αυτά σώζονται – ακραία διαμερίσματα, προθάλαμος στοών, βοηθητικοί χώροι στις ισόγειες πτέρυγες - (βλ. σχέδιο Α01 Κάτοψη Α Στάθμης) διατηρούνται και συντηρούνται στη θέση τους. Όπου είναι απαραίτητο συμπληρώνονται τμήματά τους που έχουν χαθεί. Δάπεδα που θα βρεθούν από την αφαίρεση νεότερων επικαλύψεων θα συντηρηθούν επί τόπου.

7.4.2 ανακατασκευές

Τα στοιχεία που ανακατασκευάζονται έχουν σαν στόχο κυρίως τη μορφολογική αποκατάσταση των κτιρίων του συγκροτήματος, την ολοκλήρωση των μορφών και μέσω αυτής την ενότητας του συγκροτήματος και την ενίσχυση της ταυτότητας του συγκροτήματος.

Οι **θόλοι των κτιρίων κ3 και κ4** που έχουν καταπέσει, και σήμερα σώζονται τα κατώτερα τμήματά τους, ανακατασκευάζονται με τρόπο και σε χάραξη που φανερώνουν τα εναπομείναντα τμήματα. Μία νέα πλήρωση από κισσηρόδεμα διαμορφώνει τις κλίσεις της δικλινούς στέγης και νέα κεράμωση από κεραμίδια βυζαντινά διαμορφώνει την τελική τους επικάλυψη (βλ. σχέδιο Λ04 Ανακατασκευή Θόλων). Μαζί με τους θόλους συμπληρώνονται και ανακατασκευάζονται τόσο τα πλίνθινα γείσα (κτίριο κ4), όσο και οι κατασκευές των φωλιών στην έδρασή τους (κτίριο κ3).

Οι **στέγες των κτιρίων κ3Α και κ4Α** ανακατασκευάζονται επίσης με τρόπο που φανερώνει η διατήρηση του βόρειου ορίου τους και φαίνεται σε παλιότερες φωτογραφίες. Διαμορφώνονται λοιπόν, δικλινείς και το τύμπανο της όψης με αέτωμα από συμπαγείς οπτόπλινθους, που εδράζεται πάνω σε μεταλλική δοκό διπλού ταυ (βλ. σχέδιο Π15 Κύρια Όψη κτιρίων κ3-κ4).

Η κάλυψη της εισόδου των υπόγειων στοών γίνεται σήμερα με στοιχείο οπλισμένου σκυροδέματος και μόνο ένα ακραίο ζεύγος σιδηρών διατομών με λίθινες πλάκες ενδιάμεσα μαρτυρά την αρχική κάλυψη. Το στοιχείο σκυροδέματος απομακρύνεται και αποκαθίσταται ο αρχικός τρόπος κάλυψης (βλ.σχ.Π06Τομή 1-1)

Οι **καμινάδες** του κτιρίου κ2 επισκευάζονται και συμπληρώνονται. Η κυκλικής διατομής καμινάδα συμπληρώνεται ως το ύψος των άλλων δύο.

Τα **μωσαϊκά δάπεδα**, όπου δε βρεθούν κάτω από τις νεότερες επικαλύψεις, αναδημιουργούνται όπως αυτά της δυτικής πτέρυγας, με χρωματιστά πλαίσια αλλά χωρίς ψηφιδογραφημένα μονογράμματα. Ομοίως και τα **λίθινα δάπεδα** στους νέους ξενώνες φιλοξενίας στο μέσον της πτέρυγας. Οι τέσσερις πεσσοί που παραμένουν στη θέση τους, συντηρούνται και συμπληρώνονται. Αεροφωτογραφία του 1971 - όπου φαίνονται επτά πεσσοί - και οι διαταράξεις στο στηθαίο φανερώνουν την ύπαρξη πεσσοστοιχείας συνολικά εννέα πλίνθινων πεσσών καθώς και τη γεφύρωση του ανοίγματος με στήριξη στοιχείων στο στηθαίο, στη θέση των πεσσών και στο ενδιάμεσο της μεταξύ τους απόστασης. Έτσι η πεσσοστοιχεία ανακατασκευάζεται και η κάλυψη γίνεται με ξύλινη πέργκολα (βλ. σχέδια Π12, Π03 & Π04).

Τα **κουφώματα** του κτιρίου κ1 ανακατασκευάζονται στη μορφή που σώζονται στην δυτική πτέρυγα, θεωρώντας πως προσδίδουν το επιθυμητό ύψος της αγροικίας και συμβάλλουν στην ενίσχυση της ιστορικής ταυτότητας του κτιρίου (βλ. σχ. Π10 & Π11).

7.4.3 νέες κατασκευές

Η κατασκευή του ορόφου του κτιρίου κ1 παραμένει ασκεπής τουλάχιστον 45 χρόνια. Η ολοκλήρωση της μορφής με μία τετράριχτη στέγη, που θεωρείται πως στέγαζε το κτίριο όπως άλλα κτίρια ληνών σε αγροτικά συγκροτήματα, κρίνεται απαραίτητη. Η νέα στέγη, ελλείπει ακριβών στοιχείων μορφής της, θα κατασκευαστεί με νέα υλικά, ώστε να είναι σαφές πως πρόκειται για μια νέα κατασκευή. Θα συμβάλει, όμως με τη μορφή της, στην ισχυροποίηση της ταυτότητας του κτιρίου.

Για την κατασκευή της τοποθετείται σενάζ οπλισμένου σκυροδέματος περιμετρικά των τοιχοποιιών του ορόφου. Το σενάζ συνδέεται με ισχυρά βλήτρα στις θέσεις των λίθινων στοιχείων, περιδένοντας έτσι και την περιμετρική τοιχοποιία. Παράλληλα υποδέχεται με σχετική διαμόρφωση τους νέους τριγωνικούς φορείς και μεταβιβάζει τα φορτία στους πεσσούς. Οι τριγωνικοί φορείς, για λόγους ελαφρότητας της κατασκευής κατασκευάζονται από αμοιβοντες αντικολητής ξυλείας και μεταλλικό ελκυστήρα (βλ. σχ. Λ03 Νέα Στέγη). Οι φορείς συνδέονται μεταξύ τους με ξύλινα στοιχεία ώστε η στέγη να αποκτήσει ενιαία συμπεριφορά. Τα στοιχεία που διαμορφώνουν τις πλευρικές κλίσεις αντιστηρίζονται στο ενιαίο σύστημα των φορέων. Η τελική επικάλυψη γίνεται με φύλλα χαλκού με κάθετες ραφές και η απορροή των ομβρίων μέσα από χάλκινη υδρορόη.

Κάτω από τη νέα στέγη που περιγράφηκε παραπάνω, φιλοξενείται χώρος εστίασης. Αυτός οριοθετείται από ένα νέο αυτοφερόμενο κέλυφος από λεπτές χαλύβδινες διατομές και πλήρωση με ανοιγόμενα και συρόμενα υαλοστάσια. Ο σκελετός της νέας κατασκευής δεν ακουμπά στα λίθινα στοιχεία αλλά αφήνει περιμετρικά απόσταση από αυτά. Έτσι η νέα χρήση παραλαμβάνεται σε ένα δεύτερο κέλυφος τονίζοντας τον ημιυπαίθριο χαρακτήρα του αρχικού κελύφους, ενώ η διαφάνεια εξασφαλίζει τόσο τη θέα της ιστορικής κατασκευής μέσα από το νέο χώρο, όσο και τη διακριτική παρουσία του νέου κελύφους στο ιστορικό του πλαίσιο.

Όπως είπαμε ήδη, η νέα είσοδος της παραγωγής γίνεται μέσα από προσθήκη νέου κτιρίου που κατασκευάζεται στη νότια πλευρά του κτιρίου κ1. Το κτίριο αυτό σχεδιάζεται με μια σαφή αναφορά στην κατασκευή του ορόφου που διαγράφεται πίσω και πάνω του, αλλά με λεξιλόγιο σύγχρονο και διακριτό. Έτσι οκτώ μεταλλικά υποστυλώματα διαγράφονται σε σχέση με τους λίθινους πεσσούς και η πλήρωση των μεταξύ τους διαστημάτων γίνεται με συμπαγείς οπτόπλινθους. Τα άκρα της κατασκευής – που φτάνουν ως τα όρια του ορόφου – εκτείνονται σε πρόβολο δηλώνοντας ακριβώς τη χρήση της νέας κατασκευής, ως ένα υπόστεγο συνεχούς κίνησης.

Το δώμα πάνω από τους θόλους των τριών στοών μετασκευάζεται σε ένα φυτεμένο δώμα, συμβάλλοντας, εκτός στην αισθητική του αναβάθμιση, στη θερμική μόνωση των υποκείμενων χώρων. Αυτό εξάλλου είναι μια πρακτική, όχι άγνωστη, στους οινοποιούς του 19ου αιώνα. Ο Παλαιολόγος μιλώντας για τις θολωτές οιναποθήκες σημειώνει πως οι προσεκτικοί κτηματίες σκεπάζουν τα υπόγεια με άχυρο ή ξερό χόρτο κατά τα ζεστά καλοκαίρια και τους δριμείς χειμώνες για λόγους θερμικής μόνωσης¹³³. Έτσι ο χώρος που άλλοτε χρησιμοποιούταν για το άπλωμα της σταφίδας ή το λιάσιμο των σταφυλιών, σήμερα «στρώνεται», όχι με τα προϊόντα της αγροτικής παραγωγής, αλλά με χαμηλά φυτά του αττικού τοπίου. Η πρόσβαση στο δώμα γίνεται μέσω του νέου χώρου εστίασης και όχι σε μόνιμη βάση, δημιουργώντας έναν έλεγχο της πρόσβασης σε αυτό.

Το φυτεμένο δώμα που δημιουργείται είναι εκτατικού τύπου, με μικρού ύψους στρώσεις χώματος (6 έως 10 εκ.) , στο οποίο μπορούν να αναπτυχθούν πόες και μικρά φυτά με επιφανειακές ρίζες. Για την κατασκευή του αφαιρούνται οι νεότερες επικάλυψεις οπλισμένου σκυροδέματος καθώς και μια λεπτή στρώση του υποκείμενου γεμίσματος. Μία νέα στρώση διαμορφώνει τις ρύσεις, πάνω στην οποία τοποθετούνται οι απαραίτητες στρώσεις

μόνωσης και αποστράγγισης (βλ. σχ. Λ02 Φυτεμένο Δώμα). Το τελικό συνολικό ύψος της κατασκευής δεν ξεπερνά τα 25 εκ.

Στις στοές, κατασκευάζονται **νέα ενιαία δάπεδα** πάνω σε πλάκες οπλισμένου σκυροδέματος με λεκάνη απορροής στο κέντρο για τον εύκολο καθαρισμό τους κατά τις επιταγές της σχετικής νομοθεσίας (βλ. σχέδια Λ01 Πάτωμα Υπογείων Στοών και Π07 Τομή 2-2).

Νέα ενιαία δάπεδα κατασκευάζονται και στα κτίρια κ3 –κ4, που σήμερα έχουν δάπεδο χωμάτινο. Το πάτωμα κατασκευάζεται με πλάκα οπλισμένου σκυροδέματος επί εδάφους(βλ. σχ. Π14, Τομή 5-5), περιλαμβάνοντας και τις απαραίτητες μονώσεις.

Για τα κουφώματα του υπογείου και των κτιρίων κ3 και κ4 δεν έχουμε στοιχεία. Η κατασκευή της καρφωτής θύρας που βρέθηκε στο χώρο κ1.05 (βλ. σχ. Α01 Κάτοψη 'Α Στάθμης), έχει διαστάσεις που δείχνει ότι μπορούσε να βρίσκεται στις εισόδους των στοών. Έτσι το σχέδιο αντιγράφεται για τη δημιουργία νέων θυρών στις θέσεις αυτές. Παρόμοια θύρα κατασκευάζεται και στην κεντρική είσοδο των υπόγειων χώρων.

Θύρες καρφωτές κατασκευάζονται και στα κτίρια που θα στεγάσουν το μουσείο και τις αίθουσες διαλέξεων. Για τη δημιουργία ανοιγμάτων φωτισμού και αερισμού στους χώρους αυτούς τοποθετούνται –στα ενδιάμεσα των θυρών ανοίγματα – κουφώματα με σταθερή ποδιά και δύο φύλλα τζαμιλικιού εμφανή εξωτερικά, με το φύλλο του σκούρου ενσωματωμένο πάνω τους. Στους ενδιάμεσους χώρους των εκπαιδευτικών προγραμμάτων οι μεγάλες όψεις κλείνονται με ανοιγόμενα και κυλιόμενα πανέλα ,στο ίδιο ύψος με τις θύρες των στοών ,και εσωτερικό υαλοστάσιο με ανοιγόμενα στοιχεία.

7.5 Επίλογος

Το συγκρότημα του οινοποιείου Σκουζέ αποτελεί ένα σύνολο αξιόλογων κτιρίων που μαρτυρούν την ιστορία του τόπου. Είναι αναμφισβήτητα ένα κομμάτι της ιστορίας της ευρύτερης περιοχής της πεδιάδας του Μαραθώνα. Η παρούσα εργασία είχε ως στόχο – εκτός των άλλων - και την ανάδειξη της σημασίας του στο πλαίσιο αυτό. Η τελική πρόταση διαμορφώθηκε με ευαισθησία απέναντι στην ιστορία αυτή, αλλά ταυτόχρονα δίνοντας μια νέα πνοή στο μνημείο. Έτσι το συγκρότημα του οινοποιείου Σκουζέ όχι απλά αποτυπώνει την ιστορία του επαρκώς στο παρόν, αλλά προδιαγράφει τη συνέχιση της πορείας του στο μέλλον, συνεχίζοντας να διαδραματίζει το ρόλο του στην οικονομική και κοινωνική ζωή του περιβάλλοντός

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- **Πετράκος, Χ. Β.** (1995) «Ο Μαραθών, Η εν Αθήναις αρχαιολογική Εταιρεία», Μπριτάννικα, εκδοτικός οργανισμός Πάπυρος, Αθήνα
- **Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα**, (1990). λήμμα Μαραθών(-ας), εκδοτικός οργανισμός Πάπυρος
- **Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια** (Παύλου Δρανδάκη), (1933) τ.22, εκδ. Πυρσός
- **Eugene Vanderpool** (1966) . «A monument to the battle of Marathon» , Hesperia, Volume 35, Issue 2, p. 93-106
- **Εφημερίδα ΕΜΠΡΟΣ** (1922) «Η Κρήνη Μακαρία,» στήλη «Εντυπώσεις της Ημέρας» του ΠΕΖΟΠΟΥ, φύλλο 29-8-1922
- **Γ.Σύκκα**, (2001). «Απαλλοτριώσεις για την ανάδειξη του Μαραθώνα», άρθρο στην εφημερίδα Καθημερινή, 25-10-2001
- **Leake W.** (1841).” *The Topography of Athens and the Demi*, v.II, *The demi of Attica*”, Λονδίνο.
- **Wordsworth Chr.**(1855) “*Athens and Attica : Notes of a tour,*” Λονδίνο, Chapter VI, Marathon.
- **Baedeker Karl**,(1894) “*Handbook for travelers*”, Λειψία
- “*Exposition de Bordeaux, Liste complete des Recompenses decernees par le Jury*”, στο *Revue des vins et liqueurs et des produits alimentaires* v.VI, no1, Ιανουάριος 1882
- “*World’s Columbian exposition*”, Chicago, Report of the Committee in awards, Government Printing Office, Washington 1901
- **Camille Debans** . “ *Les plaisirs et les curiosités de Paris : guide humoristique et pratique*”
- **Bickford-Smith R.H.A**, (1893) “*Greece under King George*”, εκδ. Richard Bentley and Son, Λονδίνο
- **Εμμ.Ρέπουλης** (1909) «*Η κρίσις των οίνων : έκθεσις της Επιτροπής της Βουλής*»Αθήνα.
- **Κουράκου – Δραγώνα Σ.** (2001) «*Η Εξέλιξη του ελληνικού αμπελώνα από την Εθνεγερσία μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο*», *Ιστορία του ελληνικού κρασιού, β΄ τριήμερο εργασίας*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ,
- **Παλαιολόγος Γ** (1835), «*Γεωργική και Οικιακή Οικονομία*», εκ του περί τα ιδιωτικά έργα τμήματος της β. τυπογραφίας, Αθήνα, τόμος δεύτερος.
- **Μπακουνάκης Ν.** (1997) «*Το κρασί του Γουσταύου*» εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα
- **Αγγριαντώνη. Χ** (2001) «*Η ελληνική οينوβιομηχανία το 19ο αιώνα : από την αναζήτηση της ποιότητας στο σταφιδίτη*», *Ιστορία του ελληνικού κρασιού, β΄ τριήμερο εργασίας*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ,
- **Μπούκας Μ** (1875) «*Οδηγός εμπορικός, γεωγραφικός και ιστορικός των πλείστων κυριότερων πόλεων της Ελλάδας του έτους 1875*», τύποις Ελληνικής Ανεξαρτησίας, Αθήνα
- **Δεμάθας Ν.** (1877), «*Περί βιομηχανικής πρόοδου εν Ελλάδι*», στο Αττικόν Ημερολόγιον του έτους 1877 υπό Ειρηναίου Ασωπίου

- **Χασιώτης Σ** (1903), «Ο οίνος. Κατασκευή και διατήρησις μαύρων και λευκών οίνων (μετά εικόνων)», Σύλλογος προς διάδοσιν ωφέλιμων βιβλίων, Αθήνα
- **Ρουσόπουλος Ο.** (1894) «Πρακτικός Οδηγός του αμπελουργού οινοποιού και οινοπνευματοποιού : εκ των νεότατων γαλλικών και γερμανικών συγγραμμάτων : μετά πολλών προσθηκών, βελτιώσεων και συμπληρώσεων σχετικών προς την εν Ελλάδι αμπελουργίαν, οινοποιίαν, παρασκευήν σταφιδίτου, οινοπνευματοποιίαν, οξοποιίαν και ποτοποιίαν και μετά πολυπληθών σχημάτων πινάκων και τινών εγχρώμων εικόνων» Αθήνα
- **Καβαλλίνης Ι.**(1998) «Αποκατάσταση παλαιού οινοποιείου βασιλικού κτήματος Τατοίου», Διπλωματική εργασία στο ΔΠΜΣ Προστασία Μνημείων, ΕΜΠ. Αθήνα
- **Ρουσόπουλος, Α** (1894). «Πρακτικός οδηγός του αμπελουργού οινοποιού και οινοπνευματοποιού: εκ των νεωτάτων γαλλικών και γερμανικών συγγραμμάτων» εκδ. A. Challamel, Paris
- **Παπαθεοδώρου, Θ.Κ.** (1954), «Οικοδομική», αφοί Γ.Ρόδη, Αθήνα. Πρώτη έκδοση το 1938
- **Ζήβας Δ.** (1984), «Η αρχιτεκτονική της Ζακύνθου από το ΙΣΤ' μέχρι το ΙΘ' αιώνα», ΤΕΕ, Αθήνα
- **Προκοπίου Γ. ,Ρόκας Α.** (2003), «Έκθεση αξιολόγησης και εκτίμησης των κτιριακών εγκαταστάσεων του ακινήτου έκτασης 27.091,10 στη θέση «Μεσοσπορίτιστα» Μαραθώνα Αττικής. Ιδιοκτησία : Κωνσταντινίδης Κ., Κωνσταντινίδης Δ., ...» Αθήνα.
- **Μπουρνιάς Γ** (1896). «Εργοστάσιον Χατζηπαναγιώτου», Η Ελλάς κατά τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896, Πανελλήνιον εικονογραφημένο λεύκωμα, Εστία, Αθήνα τΒ'
- **Περιοδικό 'Τα νέα της Εκάλης'** (1999). «Από το Μαραθώνα στο κάτω Σούλι», Αθήνα

Ηλεκτρονικές πηγές

- <http://www.kastra.eu>
- <https://el.wikipedia.org>
- <http://efimeris.nlg.gr/> , Αρχείο εφημερίδων και περιοδικού τύπου της εθνικής βιβλιοθήκης
- <http://gallica.bnf.fr/>, Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας

Υπηρεσίες

- Υποθηκοφυλακείο Μαραθώνα
- ΓΥΣ. Α/Φ Φ201-92, Φ.Χ. ΚΗΦΙΣΣΙΑ
- ΚΑΣ. Συνεδρίαση 43/23.10.2001
- ΟΚΧΕ, Αεροφωτογραφία 1971

άλλες πηγές

- Συνέντευξη με Κ. Κωνσταντινίδη
- Συνέντευξη με Λ. Νασιάκο γενικό διευθυντή της οινοποιίας ΣΕΜΕΛΗ
- Διεύθυνση απαλλοτριώσεων ΥΠΠΟ, φάκελος 424 Αττική
- Χάρτης: «Topographical chart of the Plain of Marathon», Travels in various countries of Europe, Asia and Africa, 1816
- Χάρτης: «Karten von Attika “ Ernst Curtius & Johann Kaupert, , φύλλο XVIII, DRAKONERA

ΦΕΚ (<http://www.et.gr/>)

- ΦΕΚ 1001 Δ/ 14-11-2002
- ΦΕΚ 1227Δ'/19-11-2003
- ΦΕΚ 205ΑΑΠ / 20-11-2008
- ΦΕΚ 348Δ'/28-04-2006
- ΦΕΚ 171Δ'/12-03-1980
- ΦΕΚ 518Β'/ 16-11-1963
- ΦΕΚ 153 Α'/28-06-2002
- ΦΕΚ 1180Β'/22-09-2000
- ΦΕΚ 155 Α'/30-7-2014
- ΦΕΚ135Β/22-1-2015